ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 16

1957

diasporiana.org.ua

З М І С Т

Остап Тарнавський: Листопадова містерія 1
М. Нагірняк: За ясну лінію поділу 2
А. Животко (М. Хмельнишин): Ідея української державної незалежности в новітніх часах 8
Д-р М. Галій: Павло Петрович Постишев реабілітований 19
Д-р Ф. Мелешко: Поезія вірнопідданства і пропаганди 22
НАУКА І ОСВІТА
Проф. Х. Рябокінь: Сучасна цивілізація і атомова енергія 31
Проф. Л. Марголіна: Проблема освіти ЗДА і СССР 38
У ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ
*** Враження і факти зі сучасної Західньої України 43
КУЛЬТУРНА ХРОНІКА
Проф. Л. Бачинський: Город української культури в Клівленді 55
КООПЕРАЦІЯ
Інж. О. Охрим: Українські кредитові кооперативи в Торонті, Канада 57
НАШІ ЗАУВАЖЕННЯ
Д. Кос: Листування з катом України 65
ОГЛЯД КНИЖОК
Жидівське видання в 300-ліття смерти Великого Гетьмана 70

***

ДО ВІДОМА НАШИМ ВП. СПІВРОБІТНИКАМ І ДОПИСУВАЧАМ!

За браком місця, не ввесь надісланий до друку матеріял міг бути поміщений в цьому числі, за що просимо вибачення, але зате, подбаємо, щоби ввесь залишений матеріял був поміщений в наступному числі.

Редакція

Друк. "Український Прометей" — 13824 Jos. Campau, Detroit 12, Mich.

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія

Адреса для адміністраційних справ і грошових посилок:
Ukrainian Free Society of America, 2961-2965 Carpenter Avenue, Detroit 12, Michigan.

У всіх справах Редакції звертатися на адресу Редакційної Колегії:
Mr. Mykola Nahirniak, 245 Centre St., Trenton 10, New Jersey.

Ціна примірника 75 центів. Передплата на рік (4 числа) $3.00.

РІК IV **1957** **Ч. 16.**

ЛИСТОПАДОВА МІСТЕРІЯ

Вдягнулось місто в червінь листопаду,
як і тоді — у той знаменний час,
коли збігались кулі на нараду,
вогнем розприскуючи раз-у-раз;

коли з піснями про калину в лузі
із піль далеких вітер тугу ніс
і кидав дім, закоханий в цій тузі,
коня досівши, смілий тімназист;

коли дівчина, вийшовши по воду,
гляділа довго на стяжки доріг, —
з ясних очей злетів порив до сходу
і сум росинкою до вій приліг.

Чудовий час безмежного пориву!
Десь кінь галопом крізь поля жене,
а вітер прапором розвіяв гриву...
— І знову снишся ти, чарівний сне,

романтико нестримного галопу
і заклику відлітних журавлів,
що ще тоді зродилася в окопах
під тихим небом, серед сірих піль.

І знову місто в прапорах яскравих,
і знову в'ється малиновий шлях:
здається: ось з-за застави
прийде хтось близький, хто у серці ляг.

І наче коні копитами дзвонять,
дівчина хусткою замаяла з вікна —
і, вслуханий у давній, світлий гомін,
коня виводить хлопець тайкома.

І наче ждем когось у тихій тузі,
і наче ждем її: княжну — весну,
що похилилась, мов калина в лузі,
та що її — калину підіймуть.

І розприск стрільн, свист куль, гарматній рев,
і загорілись червінню багнети
в осінньім сонці — в золоті дерев.
І наче ждем когось у тихій тузі,

І враз так дуже хочеться повірить,
чолом припавши до холодних шиб,
що це вони ідуть в шинелях сірих,
що їх запал живий, ще не погиб.

Остап Тарнавський

ЗА ЯСНУ ЛІНІЮ ПОДІЛУ

Написав М. НАГІРНЯК

НЕ ДВОПОДІЛ, А ТРИПОДІЛ

Бочки друкарського чорнила вичерпано в нашій пресі про нещастя політичного двоподілу в українськім еміграційнім суспільстві. Не зрахував би ніхто годин розмов, які витрачено на обговорення цього питання. Всі уважають справу двоподілу так самозрозумілою і відомою, що ніхто ближче навіть не окреслює, про який саме поділ мова. Коли мова про двоподіл, то кожний із діяльних громадян розуміє цей висказ так, що йдеться тільки про політичний поділ української громади на еміграції на табір прихильників і на табір противників Української Національної Ради. Нікому навіть на думку не приходить, що може бути ще інший поділ українських людей по цей бік залізної заслони.

І ще одна характеристична справа. Коли мова про двоподіл на табір прихильників і табір противників УНРади, то нема такої статті в українській пресі, що похвалювала б такий стан українського політичного життя на еміграції. Навпаки, без огляду на політичний напрямок газети чи журналу, всі статті на ту тему без вийнятку висловлюють жаль з приводу цього двоподілу і з-правила спиняються над питанням, яким способом позбутися згаданого двоподілу. Всі політичні середовища й угрупування вже висунули свої проєкти, які мали б усунути цей двоподіл політичної центральної української визвольної справи і керівництва нею. Монархісти й Організація Українських Націоналістів Андрія Мельника лянсують навіть "Всесвітній Конґрес Українців", чи

то "вільних Українців", який мав би остаточно відчарувати з цього світу цей двоподіл і витворити нову форму центральної репрезентації визвольного руху з генеральним штабом для планів боротьби включно. При тому монархісти ласкаво погоджуються навіть на те, щоб базою того нового об'єднання стала Українська Національна Рада, але при умові, що вона відхреститься від пов'язання з принципом легітимізму, тобто продовжування традицій Уряду Українського Народу, встановленого ним на своїй території в формі Української Народної Республіки.

Так поставлене питання двоподілу і дискусії над ним стало ще актуальнішим від Четвертої Сесії УНРади, тобто від моменту, коли Організація Українських Націоналістів Андрія Мельника й Бойдунника вийшла з табору прихильників УНРади і стала чемпіоном найгострішої кампанії за об'єднання табору... противників УНРади.

Тимчасом при всій тій дебаті про двоподіл і про його таке чи інше усунення з практики українського життя на еміграції мало хто звертає увагу на те, що ми маємо на еміграції не двоподіл, а триподіл. Або скажім інакше: мало хто спиняється над тим, що двоподіл нашого етнічного елементу на еміграції йде в суті речі не по тій лінії, про яку в нашій пресі і на зборах найгостріше говорять. Коротко кажучи, наші публіцисти й журналісти та промовці у величезній більшості забувають про те, що на еміграції існує і активно діє ще окремий табір ворогів табору прихильників і противників УНРади — а саме табір комуністів і комунофілів.

Хто читав би з не-Українців нашу еміграційну пресу в Європі та українську пресу прихильників чи противників УНРади в З'єднаних Державах Америки або в Канаді, то набрав би переконання, що властиво серед людей українського роду в цих країнах взагалі нема большевиків і большевизуючих, а самі тільки противники большевизму, які на нещастя якось не можуть зговоритися щодо способу організації визвольної боротьби проти московського імперіялізму взагалі, а московсько-большевицького імперіялізму й колоніялізму зокрема. Це переконання було б цілком природним, бо ж в цій пресі рідко коли знаходимо згадки про большевицький і большевизуючий рух серед української еміграції. Ще більше уваги цій чужій агентурній організації присвячувала "Вільна Україна". Частину уваги тому ракові і поліпові присвячувала преса Союзу Українських Самостійників (православних) у Канаді та орган Організації Українських Націоналістів Степана Бандери в Канаді ("Гомін України"). Два українські щоденники в З'єднаних Державах Америки взагалі ніколи не заторкували цієї справи на своїх сторінках. Так ніби цієї агентури в Америці взагалі не було.

ТАБІР ВОРОГІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Кожне здорове суспільство боронитьсяпроти ворожої агентури всіми засобами і солідарною поставою всіх національних груп. Без такої солідарної оборони ворог має можливість легко розсадити й розложити дане суспільство з-середини. Це суспільство тоді само падає в руки воротові як падаючий гнилий овоч з дерева, без особливої натуги і риску з його боку.

Саме звичайне шпигунство і насадження агентів-провокаторів, як "втичок" у суспільство не так небезпечне, коли воно ізольоване від суспільного життя. Тоді така звичайна технічна агентура ворога працює з великим трудом і з малим успіхом, бо при потрібній солідарній чуйності всіх суспільних чинників таку ворожу агентуру скоро відкриють і унешкідливлять.

Гірша справа, коли ворог знаходить собі симпатиків у чужім суспільстві. Зокрема велика біда, коли ці симпатики переміняються в пляновых боротьбистів проти власної нації у політичній службі ворога. Тоді, при тактиці "просякання", ці симпатики ворога і його слуги втискаються в кожну ділянку національного життя і розкладають його зі-середини. Оборона нації тоді має перед собою важне завдання. Тоді, коли здається, що вся справа боротьби з ворогом є тільки на зовнішнім фронті, ворог на тилах нищить духа оборони і улегшує собі побіду в боротьбі двома фронтами: зовнішнім і внутрішнім.

Таку саму ситуацію маємо серед української еміграції. Ми задивлися тільки на Москву на Сході, а не бачимо цілком Москви на Заході. Ми реферуємо добре і багато про те, що чинить Москва серед українського народу на його рідних землях. Але ми цілком не реферуємо того, що робить Москва тут, на нашій таки вулиці, серед української громади в Европі, Америці чи Канаді. Тому цей внутрішній український фронт ворога діє проти визвольного руху України без ніякої протиакції українських відповідальних громадських і політичних чинників. Завдання своє в Канаді чи Америці переводить ворог легко і справно.

Нашим ворогом число перше є Московія білого чи червоного імперіялізму. Обидві форми московського імперіялізму діяли й діють солідарно в тихім, хоч і недомовленім порозумінні. Але коли на білий імперіялізм Москви в нас була звернена потрібна увага, то про червоний імперіялізм чи про його агентуру тут в нас забувають цілком. Про агентурну роботу "федералістів" в нас було досить писано і говорено. Всі партії і групи писали й протестували проти тої підривної роботи всередині нашої громади руками різних малоросів і осіб, що виставляють претенсії до титулу "заслуженого українського письменника". Правда, навіть тут лінія поділу між здоровим українським суспільством і слугами московської білої агентури скоро затерлася: як тільки "федералістична" агентура скрахувала в наслідок солідарної постави нашої громади, а вже вчорашні слуги і службовці цієї білої агентури були приторнені тою чи іншою незалежною українською газетою, якби нічого не сталося. Проте, симпатики цього ворожого "федералізму" в нас дрібна групка і безсила, якщо хтось сторонній не платить для неї грубих звитків долярів.

Інша справа з червоною формою московської роботи серед нашої еміграції. Це вже не групка чи гурток, що діє в користь Москви. Це цілий табір, який має розгалужені групи і підгрупки. Він має силу преси в Америці і в Канаді, а навіть один пресовий орган в Европі.

Насамперед продовжує діяти серед нашої еміграції відкрито комуністична партія. Вона видає україномовні газети (три часописи в ЗДА і Канаді), які щотижня ширять отруту большевицького москвофільства серед менше свідомих кіл нашої громади без огляду на час її прибуття

до ЗДА чи Канади. Дехто в розмові на цю тему виявляє повне незнання сили відкритого комуністичного руху серед українських людей по цей бік залізної заслони, зокрема в ЗДА і Канаді. В приватних розмовах можна пізнати, що навіть провідні політичні чинники не читають офіційної комуністичної преси в ЗДА й Канаді та не знають, з природи речі, яку силу має цей агентурний рух серед українських людей. Силу цього руху в ЗДА видно, наприклад, з того факту, що в опановзнім комуністами і в комуністичнім дусі діючім "Міжнароднім Робітничім Ордені" українська секція числила кільканадцять тисяч членів (при розв'язанні цього ордену американським урядом ця українська секція мала ще тому пару років коло 15.000 членів). Спитайте тепер себе: котре українське середовище в ЗДА, само одно, мало стільки або має стільки своїх симпатиків?

Само собою розуміється, що пресовий орган комуністичної партії Америки, видаваний по-українськи в Ню-Йорку, кожного тижня опльовує і зогиджує не саму УНРаду, не самі тільки окремі партії, що належать до неї; не самих бандерівців, гетьманців чи мельниківців, що творять противний для УНРади табір; цей комуністичний орган, вбираючись в шати оборонця українського народу на його землях, паплюжить стало і всіми способами саму основну ідею визволення України з-під московсько-советської окупації. Він на всі лади доказує, що в с я еміґрація, яка голосить ще визволення, є гнила і що то вона є ворогом українського народу, бо мовляв — українському народові добре в теперішнім ладі і він навіть чути не хоче про привернення демократичної влади в Україні. Тисячі українських людей читають це зогиджування визвольної ідеї, а коли читають, то видно, що вже більше чи менше перейнялися цею ворожою пропаґандою. Таким чином ці люди стають мимоволі одні свідомо, а другі несвідомо простим знаряддям ворожої аґентури в ЗДА проти визвольної справи України.

Але на тім табір ворогів визволення України з-під Москви не обмежується. Він має ще свої партизанські загони в передпіллі офіційної комуністичної партії. Це так звана "п'ята" і "шоста" колона большевизму. Ці групи ніде безпосередньо не хвалять большевицької влади, як свою. Їх завданням є навіть вдавати небольшевиків, але за те всі свої сили покласти на боротьбу проти всіх українських незалежних середовищ на еміґрації та зогидити в очах еміґраційної маси саму визвольну концепцію визволення України з-під Москви. Ці большевицькі загони мають свою пресу в ЗДА і в Европі. Вони опльовують ще живих активних борців за українське визволення і висміюють та обкидають гноєм вже мертвих борців-героїв у рядах Української Армії чи в політичній боротьбі проти Москви.

Скільки цих загонів ворожого, противизвольного табору? Подивіться довкола себе і побачите їх аж кілька. Вони роблять те саме юдине діло, але діють окремо, щоб несвідомий робітник чи доробкевич мав вибір між кількома відповідно до своїх особистих уподобань. Їх вплив небезпечний тим, що ці загони мають здібних демагогів, вчених для тої цілі в спеціяльних школах. Богу духа винні люди люблять часом цирк і кіно, де насміваються з національної ідеї і борців за неї та непомітно для них вони вдихають цю їдь в себе.

МУСИТЬ БУТИ ЛІНІЯ ПОДІЛУ МІЖ МОСКВОФІЛАМИ І ВИЗВОЛЬНИМ ТАБОРОМ

Ще недавні ті часи, коли комуністи і комунізуючі загони пробували брати український визвольний фронт відкритою атакою, приступом. Відколи американське суспільство стало боротися перед московською большевицькою агентурою і відколи уряд ЗДА став викидати комуністів і комунізуючих з установ, які працюють для військових цілей, відтоді большевики і большевизуючі українського роду стали маскуватися обережніше. Вони в своїй пресі висміюють і руйнують українську визвольну ідею відкрито, а поза лаштунками, скрито, стараються хоч частинно опанувати існуючі українські громадські установи. Вони діють в різних відділах того чи іншого братського союзу і звідтіль тиснуть на централі таких громадських організацій, щоб перетиснути своїх представників туди. Вони використовують для того виборчі амбіції різних небольшевицьких діячів, щоб за свої голоси замкнути їм рота і скомпромітувати їх большевикофільською підтримкою. Не менше важливе для тих комуністів і комунофілів те, щоб скомпромітувати пезними потягненнями у відділах чи в установі саму установу, щоб вона не була центром протибольшевицького і протимосковського громадського руху.

На жаль, ці заходи, як бачимо на практиці, здобувають собі успіх. З одного боку ніхто з громадських діячів при урочистих нагодах не виголошує промов проти цих москвофільських елементів і агентур. Вони обмежуються до сказання кількох слів про нашу "рідну Україну", навіть щось згадають про Москву і навіть про УНРаду чи президента Витвицького, але ні словом не скажуть правди про підривну антивизвольну роботу т у т е ш н і х комуністів і комунізуючих загонів. Така поведінка не приносить визвольному таборові ніякої користи, а навіть шкоду, бо присипляє увагу загалу щодо існуючої великої небезпеки для Америки на її власній землі і для України в її визвольній акції на території ЗДА. Треба нам покінчити рішуче з такою практикою. Хто говорить про свою прихильність для УНРади, той мусить також на практиці у своїй ділянці, у своїй установі і на кожнім місці переводити ту саму визвольну лінію, тобто боборювати відкрито всіх большевиків у ЗДА і їх помагачів. Тут мусить бути тільки одно "або-або".

Це не справа якоїсь теорії. Це справа практики. Ми бачимо, як в теорії при урочистих нагодах нібито декларується проти політики коекзистенції з большевизмом і його загонами, а на практиці найспокійніше в світі не тільки толерується роботу большевиків і большевизуючих, але ще активно її спомагається навіть, нібито, діячам табору УНРади чи табору противників УНРади. З явними ворогами українського визвольного руху, з відкритими комунофілами утримують деякі такі діячі, приватні особистості, стосунки, бувають у большевикофілів вдома в гостях, дружаться і кумляться, запобігають у потребі в них ласки і якоїсь підтримки і тим подібне. Не диво, що в таких відносинах ворожий противизвольний табір на другий день знає про все, що в різних протибольшевицьких і визвольних середовищах діється і найменшу подробицю про все, що плянується. При чарці в гостях у большевика чи блошевизуючого язик розв'язується і тоді вже кумові скажеться не одно.

Не думайте, що тут мова тільки про так звану "давню еміграцію". Ні! Все, що тут сказано, торкається і нової еміграції в ЗДА. Знаю випадки, коли нові інтеліґенти-іміґранти вже пристали до большевизуючих груп в ЗДА, що вони пишуть туди свої статті з наплюженням всякої політичної акції небольшевицьких груп і т. д. Це не тільки колишні члени КПЗУ чи її симпатики. Є між ними і нові.

Все те показує нам, що ми занедбали наш обов'язок перед історією і перед своїм народом, бо занедбали безпосередню боротьбу з тим табором, якого вживає ворог всередині нашої громади для зламання визвольної акції тут. Мусимо отрястися з байдужости в цій справі і звернути всю нашу увагу на Москву всюди: в Україні і тут, серед еміґрації, бо Москва одна і однаково ворожа, чи вона допускається народовбивства в Україні, чи вона знаходить собі спомагачів для промовчання свого злочину тут.

Лінія поділу цих двох таборів мусить бути ясна і виразна. Або по цім боці, або по тім. Не може бути так, щоб собі спокійно ходити в гості і приятелювати поза цею лінією. Ця лінія, то становище до визвольної протимосковської боротьби України. На двох стільцях тут сидіти не можна. Кумівство мусить тут скінчитися раз назавжди. Хто з кумом з противної сторони барикади, той в суті речі тільки на словах з нами у визвольнім фронті. Він у дійсності тільки на словах з нашим визвольним фронтом, а на ділі він його ламає, раз він може бувати в домі чи зустрічатися приязно з особами, які вороже ставляться до визволення України з-під Москви і до тих угрупувань, груп і діячів, які для цього визволення працювали і працюють.

Маємо собі усвідомити, що є справжній двоподіл: визвольний табір по одній боці, і ворог, та ті, що в суті речі заступають вороже становище проти визвольного табору, по другім боці. Тут має бути в інтересі визвольної акції неперехідна лінія поділу. Там наші вороги, а не противники.

Інша справа з різницями всередині визвольного табору. Хоч які глибокі різниці поглядів між нашим демократичним світоглядом і поглядами монархістів чи деяких націоналістичних груп, то все таки вони ще в нашім визвольнім таборі. Якщо навіть нема з ними консолідації, то може бути кожної хвилини принаймні координація дії проти ворога. Зрештою в хвилині рішальній, я того певний, навіть монархісти мусять піти одним фронтом з нами і піддатися вирішенню конституційного ладу в Україні демократичним способом.

З большевиками і большевизуючими не може бути ніколи ні консолідації, ні координації, ні навіть хвилевого порозуміння в якійсь конкретній справі, бо вони не наші противники, а наші вороги. Вони напосілися в чужім інтересі на нашу основну ідею визволення України. Тут не може бути ніякої дипломатії, бо дипломатія помагає тільки ворогові. Такі "дипломати" мусять раз на все порвати з ворогами визвольного фронту.

М. НАГІРНЯК

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТИ В НОВІТНІХ ЧАСАХ

Написав Аркадій ЖИВОТКО (М. ХМЕЛЬНИШИН)

Остаточний розгром решток української державности на прикінці XVIII ст. не знищив ідеї державної незалежности та національно-визвольних змагань серед поодиноких груп українського суспільства. Їх представниками незабаром стають українські масони. В 1791 р. висилають вони за кордон графа В. Капніста з метою знайти там поміч для боротьби з Росією. Під час наполеонівського походу організують українські військові сили для визволення України з-під Росії та створення за допомогою Наполеона самостійної Української Держави (Лукашевич, Мочуловський та ін.).

З початком 1800-их років ідею української державної незалежности підносять також українські "декабристи", виразниками яких були бр. Борисови, А. Юшневсський та ін. Ішов з ними також Росіянин Рилеєв.

По "декабристах" минає десь двадцять років, коли з'являється такий документ, як "Книги битія українського народу", що стає політичною програмою українського визволення. Була це програма членів Кирило-Методійського Братства, в якій підкреслено державно-політичні змагання українського народу в союзі з іншими поневоленими слов'янами. Кирило-методійців можна було б назвати самостійниками-федералістами, а точніше конфедералістами. Самостійниками, бо домагалися політичної самостійности українського народу; федералістами, бо мріяли про спілку визволених, самостійних слов'янських республік.

Цю програму взяв був в основу своєї визвольної концепції та політичної діяльности Мих. Драгоманів, ідеологічно поширивши її від федерації слов'янських держав до міжнародної спілки вільних націй цілої Европи. Шлях до осягнення цього ідеалу вважав М. Драгоманів не легким, а навіть тернистим. Особливо для народів поневолених національно, серед них і для українського, що в тій добровільній спілці вільних націй мусів би знайти належне місце, як організована нація серед рівних непідлеглих націй світу. Для того, на думку М. Драгоманова, український народ мусів би піднестися національно-культурно і політично до становища міцно-зформованого національного тіла. Усвідомивши потреби народу, як організованої нації, український народ мусів би вибороти ту форму цієї організації, що забезпечувала би його непідлеглість і суверенітет у вирішенню своїх національних справ. Тією формою, остаточно, М. Драгоманів прийняв державу. Яке значіння надавав він цій формі забезпечення прав народу чи не найяскравіше свідчить його погляд, висловлений на сторінках "Громади" 1878 р.

"Безперечно — писав він тут — Українці багато стратили через те, що в ті часи, коли більша частина других націй в Европі складала свої держави — їм не довелося того зробити. Як там не є, а своя держава... була і досі ще є спілкою задля оборони себе від чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі."

Те, що Україна стратила в минулому, вона мусить здобути в май-

бутньому. Два шляхи до того вказує М. Драгоманів на сторінках часопису "Друг" ("Опізняємося"). Перший:

"Вирватися вкупі зі своїм народом з-під держави російської, а також австрійської і угорської... Я нічого не скажу про тих, хто не язиком і не в чотирьох стінах, а ділом почне до того йти".

Дійсність українського життя другої половини XIX ст. і зокрема 1870-90 рр., тобто в часі активної праці М. Драгоманова, як найменше сприяла здійсненню цього шляху. Відсутність національно-державної свідомости в широких масах, зневіра і переляк серед провідних кіл української інтеліґенції, все ще свідчило про те, що український народ ще далекий був від того, щоб організовано ступити на шлях боротьби за практичне творення своєї державности. Усвідомлюючи цей факт, М. Драгоманів приходить до висновку, який він висловлює такими словами:

"Я не накидаю своєї думки нікому — і навіть радий був би, якби мої думки в цій справі були перекинені фактами; але покищо я скажу одверто, що ніде не бачу сили, ґрунту для політики державного відриву (сепаратизму) України від Росії".

Ці сили, цей ґрунт ще треба було творити. Для того вже є другий шлях, що його вказує М. Драгоманів:

"Користуватися усяким прогресивним ступнем тих держав і громад, з котрими наш народ зв'язаний, особливо усякими інституціями і напрямками демократичними".

Два шляхи до єдиної мети: здобути те, що втрачено в минулому — свою державу, що була б спілкою задля оборони себе від чужих, задля впорядкування самим українським народом своїх справ. І коли неможливо покищо піти першим шляхом, то, на думку Драгоманова треба використовувати другий для здійснення поставлених завдань. Ці завдання виразно сформулювали спільно С. Подолинський, М. Павлик і М. Драгоманів в пункті 4 програми "Громади", що став першою політичною програмою соціялістичної думки, такими словами:

"Ми бажаємо: повної самостоячости для вільної спілки громад на всій Україні".

Отже, ідея державної української самостійности вільної спілки самодіяльних громад на всіх українських землях. Ця ідея незабаром знайшла відгук в праці і в програмах тих зав'язків українського самостійного політичного життя, що почали виникати у середині 1880-их років серед української молоді. Бачимо ідею державної незалежности між іншим і в програмі організації українських соціялістів-революціонерів, що в 1885 р. виникла у Петербурзі. Відділ II. цієї програми ставить право кожної народности на її вільний розвиток. Кажучи про український народ, висуває ця програма ідею цілковитої незалежности:

"...Ставимо питання щодо нашої цілковитої незалежности — читаємо тут — в час, коли може наступити переворот; ми не бачимо в такій постановці питання протиріччя супроти чиїх будь інтересів і навпаки, бачимо гарантію від посягання на наші".

Щодо території незалежности ця програма зазначує, що "термін Україна" уявляється в майбутньому терміном інтеґральним (отже — з'єднаним, соборним) в політичнім розумінні[1]).

[1]) Більше про цю програму диви в праці А. Животко: "50 років", Прага, а також Зап. НТШ. 1912. кн. II.

Від 1885 р. ідея української державної незалежности переходить на сторінки поодиноких соціялістичних публікацій. Одною з перших праць, що грунтовно на цій ідеї спиняється в той час, стає "Україна irredenta", Ю. Бачинського, (1895), тодішнього члена Української Радикальної Партії, а пізнішого укр. соціял-демократа.

Підносячи тут справу національно-визвольної боротьби, ця праця накреслює її тактику та шляхи такими рядками:

"Якої тактики треба вжити?.. Тут нема над чим довго розводитися. Щодо України, то тут — перше діло — виборення конституції в Росії. На ще повинна бути звернена передовсім уся сила і енергія. ...Але попри боротьбу з російським абсолютизмом, потреба би вже і від тепер почати тій малій горстці свідомих вже Українців, будити серед української суспільности, оскільки це лише можливо, і думки про політичну самостійність України. Справа та і так, скорше чи пізніше, мусить вийти на денний порядок, але чим скорше та думка прийметься серед української суспільности, тим легшою буде і боротьба за неї. Це дуже много буде залежати від того, як поставить себе Україна в даній хвилині, при виборенні конституції в Росії, в квестії, яка сейчас стане на денним порядку — в квестії реорганізації внутрішнього устрою Росії. Від становища, яке займуть тоді Українці і від результатів, які зможуть вони тоді добути, будуть і залежати легші чи тяжчі услів'я дальшої їх боротьби за політичну самостійність України.

"Але тут зате, те нове завдання, вимагає вже і нового способу ділання. Ціла та робота в тім напрямі не повинна спиратися на самім лише простім розширюванні між українською суспільністю ідеї національної відрубности українського народу — відрубність національна сама про себе ще нїщо не становить, — але спиратися повинна, передовсім на виводженні на світ і вказуванні на ті суперечности економічні, які заходять між поодинокими територіями в Росії, що витворилися в наслідок запановання в Росії капіталізму, а головно на вказуванні на ті економічні суперечности, які заходять між Україною, а рештою Росії і на наслідки, які виходять з цього для культурного розвою України. В такій формі повинна вестися пропаганда думки за політичну самостійність України між українською суспільністю"...

Переглянувши партії, що спроможні були ще провадити, автор праці приходить в дальшім до такого висновку:

"Як же знову, стоїть справа з боротьбою за політичну самостійність України?

"Одинока партія, що може піднятися такої боротьби, то партія радикальна. Судячи по людях, що входять в склад її, і по її теперішній радикальній політичній тактиці, це одинока партія, що є в силі розпочати таку боротьбу, це одинока партія, у котрої є і потрібні до такої боротьби завдатки. Питання лише, чи така боротьба за політичну самостійність України згодиться з її основними економічними і її культурними змаганнями? Отже, — власне, —ті її основні принципи економічні, як і взагалі її культурні змагання, не лише що годяться, але що більше, ще змусять її, скорше, чи пізніше взятися за ту боротьбу. Без політичної самостійности України неможливе здійснення тих основних бажань її програми"[2])...

[2]) Ю. Бачинський, "Ucraina irredenta", 1895, ст. 131, 132, 137.

В Українській Радикальній Партії справу державної самостійности українських земель дискутовано вже по 1890 р. Року 1891 в зв'язку з справою зміни програми партії розіслано до всіх членів анкету, де був, між іншими, і запит щодо державної незалежности. Надіслано цю анкету і Мих. Драгоманову, який на питання про незалежність українських земель відповів, що — "Незалежна країна може скорше влагодити свої справи відповідно до своїх потреб, як залежна"!

В наступних роках змагання до державної самостійности набирало серед членів партії щораз все більшого зрозуміння та відбивалося на сторінках партійного органу, яким був "Народ". Зрештою на IV. з'їзді партії, що відбувався 29. грудня 1895 р., загальну політичну програму доповнено виразним змаганням до української державної незалежности уступом такого змісту:

"Стоячи на ґрунті наукового соціялізму і годячись на всі випливаючі з цього консеквенції, на полі політичнім і культурнім, заявляє Українська Радикальна Партія, що здійснення всіх її соціялістичних ідеалів можливе при політичній самостійности українського народу і повнім неограниченім праві його рішати самому у всіх справах його дотикаючих".

Тоді ж відповів на працю Ю. Бачинського і один з основників цієї партії І. Франко. Спиняючись на питанні політичної самостійности України, в цій відповіді Франко підкреслив, що —

"Будь-що-будь, є це перша на галицько-руськім ґрунті проба синтези левних поглядів і наукового обставлення того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі. Може прогрішуся против матеріялістичного світогляду, коли скажу, що такі потреби так само як і потерби життя матеріяльного родять великі історичні події. А раз відчута буде — у кого з національних, у кого з економічних причин — потреба політичної самостійности України, то справа ця вийде на денний порядок політичного життя Европи і не зійде з нього, поки не осуществиться".

Початки 1900-их років принесли пожвавлення та активізацію українського політичного руху і на східньо-українських землях під Росією. Саме в цих роках народжується тут Революційна Українська Партія (РУП), що в своїх початках об'єднувала в собі соціялістичні течії українського суспільства, які йшли переважно по лінії марксизму і народництва, як також течії революційного націоналізму не позбавленого демократичного підґрунту, що і відбилося в першій програмі партії, складеній саме цією течією під заголовком "Самостійна Україна".[3])*.

[3]) І. Франко, "Життя і Слово", 1895, т. IV., ст. 470—71.

*) Ідея повної державної суверенности відновленої української державности приймалася серед українських політичних кіл не відразу. Найлегше вона приймалася в соціялістичних і радикально-демократичних колах. Це природно, бо демократи йшли на повну перебудову тодішнього суспільно-державного ладу. Консервативні кола заступали тільки незалежність народу в сенсі культурно-національнім, але не в сенсі політично-державнім.

Кілька прикладів: Вже після оповіщення самостійницької програми М. Драгоманова, М. Павлика і С. Подлінського в 1880-тім році, митрополит (пізніший кардинал) о. Сильвестер Сембратович в своїм органі

Речником соціялістичних думок і змагань Революційної Української Партії з 1902 р. стала її періодична преса, на сторінках якої на самім початку підкреслено той ідеал, до якого партія змагає. Це — "вільна, самостійна Україна з широко розвиненим соціялістичним державним устроєм".[4]).

Зрештою відбилася ідея української державної незалежности також в інших брошурах РУП. Так напр., у брошурі "Козаччина" (1902) у розділі "Московська неволя" знайшла вона свій вислів у таких рядках:

"Московська неволя буде так довго, доки вся наша земля, всі фабрики ,заводи, та копальні будуть належати чужим панам, а не нашому народові. Лише коли наш народ вижене усіх чужих дармоїдів-панів і забере до своїх рук усю землю, всі заводи, залізниці, фабрики та копальні, лише тоді повстане наша Україна, як вільна, самостійна Українська держава без хлопа і без пана".

На ту саму добу припадає початок Українсської Соціялістичної Партії, що пізніше об'єдналася з РУП, але потім відійшла від неї.

Звертаючи увагу на програмове становище цієї партії львівський орган Української Соціял-Демократичної Партії ("Воля" поставив до неї запит, "що — властиво має бути насамперед осягнене, чи відокремлення України від Росії, чи соціяльно-політична реформа в границях теперішньої російської держави?"

Українська Соціялістична Партія на цей запит відповіла спеціяльною брошурою. В ній партія підкреслила свій погляд нерозривности національного визволення від визволення соціяльного.

"Для нас — писала партія — це питання так ясне... Передусім, не можемо попросту втямити, як може партія соціялістична з проміж трьох бід, які нас гнетуть — народних, економічних і політичних, вибрати одну або дві, і добиватися їх знесення, збайдуживши про решту..., бо де

"Миръ" оповістив у 1885 році такі головні пункти своєї програми: 1) На першім місці діяльности інтереси унії з Римом; 2) "Вірність і преданість австрійському престолові і династії Габсбургів".

В 1886 році один з головних провідників київської громади П. Житецький подав іменем своїх однодумців письмову заяву до російського міністра Лоріс-Мелікова, де писав, що метою українського руху є виховувати молоде покоління, щоб відводити його "від політики".

Ще 25. листопада 1890 р. Юліян Романчук в імені тодішніх народовців проголосив у львівськім соймі програму цілої української суспільности поза радикалами, де в пункті 2 містився такий "політичний ідеал" "Вірність для австрійської держави і пануючої династії".

Навіть після того, як переорганізоване і злучене з одною групою радикалів "народно-демократичне сторонництво" (попередниця УНДО) вслід за Українською Радикальною Партією прийняла в грудні 1899 році до своєї програми постулят державної самостійности України, то ще довго йшов духовий опір проти того постуляту в колах не тільки "християнських суспільників" під проводом О. Барвінського, але й серед самих консервативних кіл національно-демократичних (Дивн про це ближче в брошурі Романа Стефановича "Самостійна Україна", Львів, 1900). **Примітка Редакції.**

[4]) "Гасло", 1902, ч. 2.

таки цьому статись, щоб наші робітники і селяни, освідомившись політично та соціяльно завдяки рухові соціялістичному, як їх виднокруг умисловий значно розшириться, повстане свідомість власної достойности..., щоб ті люди стались відразу тлухими і німими на те, що... машина урядова спокійно, але рішуче і безнастанно топче і нищить щокрок їх народність... Наш нарід — каже далі — складається майже виключно з люду... а люд цей повстане за свої народні права лише тоді, аж зрозуміє свої потреби і браки матеріяльні. Елементів для руху, який би добивався виключно незалежности України, відкладаючи всі інші питання — у нас немає".

За час від виникнення до 1904 р. в складі РУП відбувалися зміни в тім напрямі, що виступили з неї такі течії як революційно-національна та народницька (с.-р.), а також відійшла, як згадано, УСП. Революційна Українська Партія після того стала чисто марксістського світогляду і йшла до перетворення в Українську Соціял-Демократичну Робітничу Партію, що і сталося в 1905 році. На партійнім з'їзді у грудні 1904 р. перетворено її в УСДРП. Більшість на цім з'їзді пішла за М. Поршем, який висунув справу прийняття до нової програми партії постуляту самостійности України. Згадуючи про це О. Скоропис-Йолтуховський каже:

"Сконсолідування більшости на з'їзді круг тов. Чацького (псевд. М. Порша) і позбавлення нас можливости не тільки дискусією, яка в таких випадках грає малу ролю, але й числом голосів протистати прийняттю пункту "самостійности" в програму партії, змусило тов. Лозенків (Голіцинських) і мене відмовитися від участи в з'їзді, а трохи згодом і зовсім виступити на деякий час з партії.

Згадана меншість (О. Скоропис-Йолтуховський і тов.) випустила свою декларацію та окремо організувалася в Українську Соц. Демократичну Спілку, що увійшла до складу Російської Соц. Дем. Роб. Партії.[6]).

Тоді ж, як формувалася РУП в Українську Соц. Дем. Роб. Партію, у Києві створилася українська марксистська (соц. дем.) група під проводом І. Стешенка та при активній співпраці Лесі Українки. У своїй критиці програмових засад Української Соціялістичної Партії, яка в першім пункті виставляла домагання політичної самостійности України, ця група такими словами зазначила своє становище:

"Звісно, щодо самого принципу незалежности України і щодо факту розширення національної, громадської і політичної свідомости, то ми, українські соціял-демократи, можемо ще більш, ніж сусіди-товариші, радіти за нашу країну, що в ній така свідомість починає розвиватись рівночасно та одностайно в різних її частинах".[6]).

"Знаходить свій розвиток ідея державної незалежности в ці часи й на західніх землях. Відбивається вона в програмових засадах, підкреслюється в них, виявляється в діяльності, а на шпальтах поодиноких соціялістичних органів. Так черговий з'їзд Української Радикальної Партії, що відбувся 23. грудня 1906 р., підкреслює, що "З'їзд бачить будучність нашого народу виключно в єдності його з україн-

[6]) О. Скоропис-Йолтуховський потім виступив з Російської Соц. Дем. Роб. Партії і пристав до українських гетьманців.

[6]) "Оцінка програми УПС.", ст. 7.

ським народом в Росії та в конечній цілі тої єдности — в українській республіці"...

Тоді ж гаслом органу цієї партії — "Громадського Голосу" стає: — "Не Відень, — не Петербург або що, але сама Україна, окрема і незалежна" (1906 р.). А в 1907 р. на сторінках того ж "Громадського Голосу" друкується більша стаття про змагання Української Радикальної Партії, де читаємо такі рядки:

"...Остаточним ідеалом руського-української радикальної партії є, щоби ввесь українсько-руський народ в Росії та Австрії з'єднався в одну державу, якою би сам український нарід свобідно управляв.[7]).

В іншім місці на сторінках того самого часопису: "Ми, радикали, стоїмо твердо за независимість України. Ми хочемо, аби наш український народ здобув собі якнайскорше самостійність, аби мав свою власну самостійну державу"...

А один з основників Української Радикальної Партії, її невтомний діяч і провідник, Мих. Павлик, пишучи в р. 1909 про працю М. Драгоманова — "Пропащий час", закликав до непохитної боротьби за державну незалежність України такими гарячими словами віданої цій ідеї душі:

"...Перебування України під Росією після 1876 р. — пропащий час. Доказують це найкраще події послідніх років у Росії під час "революції" й після неї... що ж то буде при заведенні в Росії "конституційного ладу", з центрами: в Петербурзі, Москві (та мабуть і в Варшаві), коли російській Україні прийдеться мати діло з десятками мільйонів, так кажучи, з'офіціялізованих московсько-російських (а почасти й польських) орд, — усіх партій, від чорносотенної, аж до соціял-демократичної, — мільйонів, зіяючих централізмом та ворожнечею до волі неофіціяльних націй, особливо ж нашої, української!.. Та вони просто розтопчуть Україну так, що не можна буде пізнати, де вона була!

"Одно завдання: вирватися з царства нашої пропащости, відділити й відгородити українську землю від Росії — якнайшвидше, за всяку ціну, поки ще час...

"Добути, або дома не бути! — оті мужні слова молодих запорозьких козаків, присягаючих 9-го квітня 1709 р. Мазепі, повинні стати від тепер одиноким політичним окликом України.

"Добути"!..

"Добули ж собі незалежність від одної зо східніх деспотій — Туреччини, тай завели власні національні держави: Греки, Серби, Румуни, Болгари й інші... Чому ж не мало б поталанити нам.[8]).

Піднесення ідеї української державної незалежности поодинокими представниками українського соціялістичного руху та поставлення її, як мети поодинокими українськими соціялістичними партіями чи організаціями ставило перед українським соціялістичним рухом завдання підготовки, виховання та збудження в широких колах українського суспільства свідомости неминучої боротьби за цей ідеал.

Вже думки і праця М. Драгоманова були тими цеглинами, що ство-

[7]) "Громадський Голос", 1911, ч. 27.

[8]) М. Драгоманов — "Пропащий час" (переднє слово М. Павлика).

рили основу, на якій почала зростати національна свідомість, а з нею і свідомість боротьби за державну незалежність. З часом і розвитком українського життя та національно-визвольних змагань це завдання набирало все більшої сили, вимагало розроблення та узасаднення. Одним з тих, хто на східньо-українських землях під Росією перед світовою війною зробив спробу підійти до цього завдання найближче — був гурток людей, що створився навколо редакції журналу "Українська Хата" у Києві. Саме цей гурток у добу, що найбільш відзначалася своїм несприятливим характером для політичної діяльности, в добу реакції, що розпинулася в р.р. 1909—1914, приступив до невідкладної і нелегкої, при умовах того часу, праці. Треба було вишукувати всякі способи, щоб думки глибоко нелегальні передати і поширити в українськім суспільстві легальним шляхом. Не всі це розуміли. А не розуміючи, робили свої висновки, що були далекі від дійсности. Але були й ті, що вміли побачити, відгадати, відчути дійсний зміст думок, їх глибоку рацію, їх цінність в українськім визволенню. Були це думки унезалежнення, усамостійнення українського духового життя, виховання духової сили українства, як основи в боротьбі за державну незалежність. Думки, що їх чи не найліпше висловив один з провідників гуртка і його органу український соціяліст-революціонер Микита Шаповал, (М. Сріблянський), який в одній із своїх статтей передавав це в таких словах:

"Українство, як життєва течія — це емансипація од всіх сторонніх моральних, розумових, соціяльних і інших впливів. Воно мусить мати свої подібні елементи в собі, ними жити, їх переформовувать, творити і в своєму життєвому процесі мусить опиратися само на себе, в собі мусить знайти силу, яка двигає вперед і дає опору в житті. Без такої внутрішньої самооснови ми не зможемо жити і творити. Будемо завжди почувати себе в залежності від чогось або когось стороннього... Мусимо видвигнути виразно свою індивідуальність... Коли людину пригнічено, то вона мусить боротися. Це її найбільше право і обов'язок, бо покладатись на те, що хтось інший мені створить рай, зовсім не корисно, ніхто нікому другому раю ще не утворив. Сам твори! І тільки остільки вкупі з іншими, оскільки інтереси спільні... Самостійність — такий зміст мусить бути нашого життя — мистецтва.*).

Не менш яскраво збуджував ті самі думки другий активний член гуртка і співробітник "Української Хати" А. Товкачевський, національно-державницький, самостійницький світогляд якого найліпше можуть характеризувати такі рядки одної з його праць, початки, якої сягають часів "Української Хати", а закінчення перших днів революції 1917 року.

"Людина, — читаємо тут — що не здібна молитись і проклинати, любити і ненавидіти — живий труп. Власне такими живими мерцями і зробити нас, Українців, Великороси, руйнуючи наші духовні цінності.

"Поволі ми тратимо одну за одною наші життєві цінності... Найзагальнішою з життєвих цінностей, яку ми стратили, являється мрія про незалежність українського народу, — мрія, що повинна б окрилювати українського інтеліґента, давати синтезу всій соціяльній діяльності його, освітлювати усе соціяльне життя його... Ідея політичної самостійности...

*) М. Сріблянський — "Національність і мистецтво", "Українська Хата", 1910., ст. 738—41.

перестала бути для нас життєвою цінністю... душевне життя інтелігентна українського збідніло на одну цінність. Мрія про політичну незалежність, як найбільш синтетична, розвіялась найскорше. Слідом за нею руйнувались одна за другою інші цінності, що нерозривно зв'язані з політичною самостійністю нації. Завмерло чуття патріотизму, те чуття, що змушує людей приносити всі свої сили на вівтар вітчизни і родить героїв...

"...Сотки років ми віддавали всі свої найкращі сили творенню великоруської культури — тепер час би вже подбати про те, щоб залишити прірву між двома "дружественними" націями, бо тільки тоді, коли ми будемо стояти на одним березі, а Великороси на другім, ми зможемо через прірву подати їм руку, як вільний вільному і рівному".[10]).

Не мовчить в цю добу і преса української соціялістичної молоді. Стає до реалізації тих завдань мобілізації сил для осягнення поставленої мети.

"Питання самостійности України — пише в той час орган української соціялістичної молоді "Життє" (Львів) — вставляємо, як одну з найважніших точок виховання молоді — як провідне сонце її життя... Самостійна Україна це наші бажання, молитва, пориви, змагання... Клич смостійности на прапорі широких робочих мас набирає властивих собі ціх. Він стається програмою не лише національного, але й політично-суспільного усвідомлення тих мас. Мужицька і робітнича кляса, то верства суспільна найбільш здорова, повна енергії, сили і посвяти. Вона свідома своїх великих національних і суспільних завдань, не перелякається крови, грюкоту куль і запаху пороху та сміло гляне смерті в очі... Кров проллята піде на жертву Вітчизні і зродить поборників. Наш клич: Геть з царатом! Хай живе Самостійна Україна[11])!

Таке ж саме становище зайняв і з'їзд соціялістично-радикального українського студентства, який заявив, що "повну волю і економічну рівність можна досягнути тільки тоді, коли буде своя незалежна самостійна українська держава".

Інше становище в цих часах зайняла група на чолі з Дм. Донцовим. Було це становище сепаратизму східніх українських земель від Росії і прилучення їх натомість до Австро-Угорської держави. Удоводнюючи це становище на всеукраїнськім студентськім з'їзді 1913 р. у Львові, Д. Донцов формулював це такими словами:

"...Тим самим полишаю на боці і питання Самостійної України, бо актуальним є не гасло самостійности... Актуальним, більш реальним, конкретним і скорше здійснимим є гасло відірвання від Росії... політичний сепаратизм". По відірванні — прилучення східньо-українських земель до Австро-Угорщини та переміна її у федерацію племен... "...Коли б — казав він — польська політика перейшла в руки мудріших людей, коли б у великих рухах світового значіння польський і український прапор йшли разом, ми б були перші, що сим людям простягли б руку згоди".

Солідаризуючись з соціялістичною молоддю в днях 1. і 2. III. 1914 р.

[10]) А. Товкачевський — "Наші сусіди і ми", "Шлях", 1917, ч. 1.

[11]) Ів.-Юр. — "Наші завдання під сучасну хвилю", "Життє", Львів, 1912, ст. 145—8.

виносить V Конференція Української Соціял-Демократичної Партії постанову, в якій підкреслює:

"...Передовсім проти російської імперії звернутися мусить на випадок воєнного конфлікту ціла енергія українського соціялістичного пролетаріяту, та як нашою найближчою ціллю мусить бути розбиття царської імперії — бо тільки з руїною цієї імперії впаде остання твердиня всесвітньої реакції, наблизиться день політичної самостійности України". [12])...

Світова війна виразно виділила в українських політичних колах, в українському суспільстві по обох боках Збруча два відмінні становища, щодо ідеї української державної самостійности.

Користуючись обставинами війни, російська влада взялася до цинічного нищення всіх проявів українського життя, культури, мови і т. д. Цей нічим нестримний похід на українство викликав в українському суспільстві відрух в напрямі шукання шляху для збереження бодай того мінімума своїх національно-культурних прав, що їх виборено з революцією 1905 р. Повів цей шлях до становища невтралітету та здекларування льояльности. Захопив він ширші кола, серед яких не бракувало й декого з соціялістів, як не бракувало і тих, хто в колах несоціялістичних підносив гасло боротьби за українську державну самостійність. До останніх належав і речник та проповідник державно-самостійницьких змагань серед несоціялістичних кіл — М. Міхновський. Було це становище, яке можна було б схарактеризувати, як становище зречення з українських державно-національних змагань, яке виявилося у факті, що про нього розповідає в своєму щоденнику Єаг. Чикаленко. Тут читаємо: "...в дверях я побачив величезну статуру М. Міхновського, а за ним щуплу — В. Шемета. Міхновський тоді служив у Києві військовим прокурором, а тому ходив в уніформі... Коли ми з Шеметом розпиталися про життя один одного, бо ми не бачилися більш року, то мову повів Міхновський. Він почав докоральним тоном дорікати ТУП-івській (Товариство Українських Поступовців) Раді, що вона на самім початку війни не скликала з'їзду поважніших Українців, і не запропонувала послати до царя депутації, яка заявила б, що українське громадянство цілком льояльне, що воно стоїть за цілість Росії... Довго тяглася у нас ця суперечка з Міхновським, якого, як завжди, гаряче підтримував Шемет...

"Про ці докори Міхновського я розповів на зборах ТУП-івської Ради, але на них натурально ніхто не звернув уваги, а лише згадали про "вірноподданическія" прохання, що розсилалися для збору підписів з Харкова і впевнилися, що то робив не Лободовський, а Міхновський..."[13]).

Але був і інший шлях. Пішла ним більшість українських соціялістичних сил цього часу. Провадив він до гущі українських мас з метою національного освідомлення, організації політичної думки серед них, пропаганди визвольних змагань та мобілізації сил для боротьби. Силі російського натиску треба було протиставити добре організовану, національно свідому силу українську. Звідси — праця в таємних гуртках, що охопили собою село, що зачніздилися серед війська, праця в зем-

[12]) "Праця", Львів, 1914 р., 15. V., ч. 2.
[13]) Є. Чикаленко, "Щоденник", ст. 489.

ствах, серед робітництва тощо, організація національно-революційних соціялістичних видавництв, з метою — все це для пропаганди боротьби й ідеї українського визволення, ідеї української незалежности. Підносилася ця ідея на сторінках нелегальних видань українських соціялістичних партій, ширилася вона серед українських мас у відозвах. Досить згадати відозви того часу, що їх ширила Українська Соц. Демократична Робітнича Партія, а було їх чимало, з їх закликом до визвольної боротьби та організації для неї, або відозви Української Партії Соціялістів-Революціонерів з піднесенням гасла державної самостійности України та із закликом до організації сил для її осягнення. Так напр., вже на початку світової війни харківська група Української Партії Соціялістів-Революціонерів випускає і поширює відозву: "До братів хліборобів", в якій закликає не піддаватися на облесливі слова царату про визволення чужих народів, але дбати про власне визволення. Для того — "уникати йти до війська по мобілізації, а коли не можна було б цього масово перевести, то не звертати зброї по повороті, а обернути її проти ворогів українського селянства та для боротьби за свої права".

Про ці права у відозві тієї партії, що було її видано по двох місяцях війни, було сказано, що "Самостійна Україна мислима лише при переведенні в життя нашого давнього гасла — земля для селян! Бо лише відібрання землі від польських і московських панів, дасть нам наново силу"...

Ще виразніше читаємо в іншій відозві цієї ж партії до українського селянства: "Брати селяни! — звертається ця відозва — ...Борімося за права свого народу. Борімося за його самостійність, щоб він сам правив собою, сам через своїх людей давав собі лад. Борімося за самостійну, ні від кого незалежну Україну! Бо коли ми будемо самі панами на своїй землі, тоді здобудемо собі й краще життя... Самостійна, ні від кого незалежна Україна — ось наша ціль!... Хай живе революція для здобуття вільної України!".

Зрештою, звертаючись до української інтеліґенції, одна з відозв цієї ж партії закликає: "Понесім в якнайширші круги нашої суспільности й нашого народу гасло Самостійної, ні від кого незалежної України в границях цілої тої території, на якій живе наш народ" — і закінчує: "Хай живе Українська Демократична Республіка! Хай живе Самостійна Україна!".

А. ЖИВОТКО (М. ХМЕЛЬНИШИН)

Прага, березень 1939.

Павло Петрович Постишев реабілітований

Написав д-р Микола Галій

Орган Союзу Письменників СССР "Новий Мир" з травня ц. р. повідомив, що заходом видавництва "Молодої Гвардії" появилася книга споминів Павла П. Постишева п. н. "З минулого". Згадуючи про це, автор статті додає: "Сьогодні Павла П. Постишева немає з живих, але наш народ добре пам'ятає його, славного ленінця, одного з видатних діячів комуністичної партії і совєтської держави". Отож, наступила реабілітація Постишева і повернення його в кремлівський пантеон безсмертних.

Для нас, Українців, реабілітація Постишева не мала б ніякого суттєвого значення, якби реабілітований, "славний ленінець" не був пов'язаний з певними подіями в Україні, від яких, на саму згадку про них, робиться моторошно на душі кожного Українця. Бо для України й українського народу, Павло Постишев, це не "славний ленінець", а один з найбезоглядніших злочинців поліційного терору модерної Московщини. Дії Постишева в Україні 1933—1937 рр., це не звичайні і незначні промахи проти примітивної большевицької законности, а брутальна, масова масакра українських культурних кадрів, безоглядне нищення української культури, палення десяток тисяч наукових книг. Це народовбивство при помочі організованого Москвою голоду українських селянських мас.

Реабілітація Постишева не прийшла випадково. Колективне керівництво було примушене справу Постишева якось розв'язати. Були три можливості для розв'язки: народній суд, реабілітація, або гробова мовчанка. Перша можливість, була виключена, бо тоді Хрущов мусів би був посадити на лаву обвинуваченых не лише Постишева, але всю модерну російщину і самого себе. Мовчати Кремль також не міг, і вибрав другу можливість — реабілітацію. Стоїть тепер питання — в чому заслуга Постишева по відношенні до партії і совєтської держави і за які то такі "заслуги" добре пам'ятає його наш народ. Для точної відповіді на це питання сягнемо до історичних даних.

Україна була завжди важливою і небезпечною проблемою для Росії на всіх історичних етапах її існування. Особливо національна проблема була по всяк час Ахілевою п'ятою всяких політичних систем і режимів цієї напів февдальної і невільничої держави. Тому й політика Москви в національному питанні була завжди однакова, — безоглядна і екстремна в жорстокостях. Брутальність і поліційський терор, включно до фізичного знищення кожного, хто так чи інакше проявив стремління до свободи, соціяльної справедливости і національно-політичної незалежности свого народу, були аксіомою внутрішньої політики Росії у відношенні до неросійських народів. В Україні найяскравіше позначилась ця екстремна жорстокість в тридцятих роках, і набрала таких димензій, що навіть західній світ, який завжди був глухий на страждання поневолених Росією народів, стрепенувся від жаху цих страждань. Ця доба знана в українській історії і в пам'яті української людини під названою "Постишівщина". Опираючись на об'єктивних фактах і джерельних матеріялах, подаємо коротеньку генезу цієї жахливої трагедії українського народу.

Післяреволюційна Україна, за період кількох років інтенсивної праці й змагань, перейшла значну національну метаморфозу, що змінила цілковито її національне обличчя. Самий факт ідустріялізації країни перевів далекосяглі корективи в національному розшарованні міста й проми-

слових центрів. Український пролетаріят із меншости стався більшістю, бо до міст наплинув національно свідомий елемент українського села. Вже 1928 р. кількість робітників, головним чином тих, що прийшли зі села, дуже зросла. В дальших роках, за підрахунком плянової комісії, прийшло до промислового виробництва понад мільйон молодих робітників з українського села. Ці факти наглядно вказують, які переміни перейшла Україна за цей короткий час, та, як з національно-хліборобської держави творилася держава індустріяльна. Проблема України, силою цих змін, перестала вже бути національною проблемою у вузькому понятті правильности чи неправильности національної політики, а стала державною проблемою з цілою своєю надбудовою та зо всіма атрибутами державницького життя. Лебедівська концепція міської культури московської та сільської української, тратить свій реальний сенс, стає анахронізмом, тупоумним реакційним явищем. Появляється нова культура на 90% українська. Місце московської культури займає українська культура, динамічно так сильна, як сильною є творча енергія відродженого після 300-літньої неволі, народу. І якраз ця молода творча енергія штовхнула Україну на змагання з Москвою. Зі самого початку ривалізації на культурному фронті РСФР і УССР виявилося, що гасло Москви про рівність і братерство народів бувшої Росії і декларація Леніна про "самоопределения вплоть до отделения", — фікція, примітивна брехня й ошукаиство. Неросійські народи скоро переконалися, що безоглядна політика московського центру зводила нінащо всі декларації і тези про рівність. Ціль Москви була ясна: знищити всі їх культурні і політичні надбання, а їх самих, в тому і український народ, загнати назад до примітивного провінціялізму. До цієї мети московський великодержавний шовінізм міг дійти лише через поголовну загладу українського активу, українських інтелектуальних сил, врешті, через поновлення насильної русифікації України й екстремінаційної політики супроти українства.

Цей наступ Кремля почався нікчемними провокаціями. Провокатори в масках інтернаціонального комунізму, масово прибувши в Україну, перевели систематичний погром у всіх ділянках суспільного життя народу. Початок цього погрому був такий:

24. січня 1933 р. ЦК ВКПб ухвалив історичне рішення. Це рішення про відрядження в Україну секретаря ЦК ВКПб Постишева, про відрядження одного з найвидатніших працівників партії Хатаєвича, повернення на посаду голови ДПУ Балицького, який багато років спеціялізувався на боротьбі з українською "контрреволюцією".

Прибувши в Україну з цілою зграєю Єжовських злочинців, Постишев у одній з перших своїх промов на листопадовому пленумі ЦК КПбУ, сказав: "Візьміть далі ВУАН, де підібралося значне ядро націоналістів. Адже там під маркою ВУАН видавалося і друкувалося таку, явну пропаганду шовінізму та відриву України від Радянського Союзу, що дивуєшся, де ж були всі наші укрліти, партійні органи? Адже це факт, що в 1930 році у збірнику катедри історії української культури ВУАН друкувалися такі, наприклад, міркування: "При всіх своїх зв'язках з Азією, Україна від глибокої давнини і до найостаннішого часу завжди була з культурного погляду кутом Европи і зрозуміти її культуру і мистецтво неможливо поза зв'язком з Европою. Українське мистецтво — частина загально европейського еволюційного процесу".

Отже, як бачимо з наведеного цитату, це жахлива, до очей б'юча, провокація й ознака цілковитого занепаду моральних вартостей озвірілих кремлівських шовіністів. Поперше, при чому тут "явна пропаганда

українського шовінізму", яке відношення може мати наукова концепція про зв'язок української культури з культурою західньою з націонал-шовінізмом? Подруге, навіть пропаганда виходу України від Союзу, якби його дійсно було виявлено, не був би ніяким державним злочином ні контрреволюцією, бо Україні в конституції СССР є забезпечене право вільного однобічного виходу зі Союзу.

З інших виступів Постишева слід пригадати його промову під час пресової кампанії, яку він закінчив таким знаменним кличем: "Ми повинні бити ворога в лоб до кінця, до цілковитого його знищення. Смерть українським націоналістам, бандитам, петлюрівцям. Бий його, українського націоналіста, контрреволюціонера, бий цю сволоту, бий міцніше, не бійся". Призадумуючись над наведеним матеріялом з промов Постишева, нам мимоволі пригадуються слова Н. Бухаріна, який сказав: "Росіяни є народом Обломових, посланцями смерти, недуги та загибелі з голоду, руйниками культури чужих національностей".

Щоб усвідомити собі, які наслідки мало відрядження Москвою Постишева в Україну, наведемо кілька повідомлень західньої преси з 1933 року: Газета "Ле Матен" писала: "Нинішний стан в Україні — руїна, голод, гробова мовчанка. Вимирають масово цілі села". Подібно писав "Манчестер Гардіян": — "На українському селі тихо, мов на цвинтарі. Нужда поневоленого, здесяткованого народу перевищує усяку уяву". Журналіст В. Амменде писав: "Росія стремить безпосередньо до винищення великої частини теперішньої генерації в Україні". Віктор Серж: "Тепер в Україні відбуваються масові арешти. Вина арештованих опозиційність і сепаратизм. Що очікує тих молодих революціонерів після московської розправи, легко собі уявити: смерть! Українська соціяльна й національна справа має загинути, обмазана брудом брехні й крови".

Уважаємо зайвим подавати якінебудь коментарі до погромницьких промов Постишева, бо найбільшими і найпереконливішими коментарями, це наведені свідчення чужинців, які були свідками кривавих жнив цього Обломовського типа.

Як бачимо, призначення і завдання Постишева в Україні були ясні, категоричні та безапеляційні. Він сам висловився про це так: "Раскаленным железом выжигать украинский национализм й контрреволюцию". І Постишев, "выжигал раскаленным железом" український націоналізм акуратно і без "сердоболия" на протязі трьох років, аж доки в осені 1936 р. не був знятий з поста секретаря ЦК КПбУ за ідеологічні прогріхи і відставання виробництва в Донбасі. На його місце засів знову ком-патріот Дзержинського Станіслав Коссіор. Але і цей кат не загрів довго місця, бо при кінці 1937 р. настають в Україні нові пертурбації. До Києва приїжджає з Москви чергова комісія: Молотов, Єжов і Хрущов з цілою зграєю енкаведистів. Їх приїзд московська "Правда" заздалегідь звізувала статтею під наголовком: "Вороги народу орудують в Україні". Комісія орудувала в Києві кілька днів. Засідання київського Політбюра з членами комісії відбувалися в напруженій атмосфері. Молотов кілька разів викликав на поміч Москву. Члени Політбюра в драматичних виступах намагалися боронити конституційні права України, але але надаремно. Вислід праці комісії показався жахливим. Чергова чистка, масові арешти, депортації і розстріли по всій Україні. Зникають члени Політбюра, ЦК партії, совнаркомів, арештований і президент УРСР, Петровський. Зникає і Коссіор, а пост секретаря КПбУ перебирає учень і вірний "соратник" Сталіна, Нікіта Хрущов. Сьогодні минає двадцять

років від злочину масового народовбивства. В Кремлі сидить новий тиран, що прикривається маскою колективного керівництва. Він не лише учень, але і виконавець волі найгрізнішого ката, Сталіна. Ця людина, бувший генсек КПбУ, Нікіта Хрущов. Видрапавшись на найвищий щабель совєтської ієрархії, Хрущов проголосив, а його ЦК санкціонував новий курс внутрішньої політики, знаний під назвою "відлига". Здавалося, що цей новий курс дасться відчути у всіх союзних республіках, а хрущовська благодать спаде не лише на деяких зліквідованих Сталіном комуністів, але, і то в першу чергу, на тих, що в концтаборах, ізоляторах совєтського соціялізму. Були певні передпосилки, що відлига колективного керівництва докотиться і до тих нещасних, яких совєтська сваволя без ніяких причин і законних основ запроторила в полярні краї на вічні страждання, а про яких найвищий прокурор СССР Вишинський був так висловився:

"В совєтському судівництві мусить бути заведений новий курс, бо при дотеперішніх процесах було засуджено 25% цілком без ніяких доказів, а дальших 25% цілком легкодушно."

Але, не зважаючи на новий курс і відлигу, благодать колективних вождів не докотилася до жертв совєтської, в тому числі і хрущовської, сваволі. І це не випадково, що хрущовський ЦК замість випустити на волю з концтаборів мільйони невинних людей, реабілітує злочинця. Це цілком не випадково, бо совєтський режим все одно, хто його очолює, своєю внутрішньою великодержавною та обрусительною суттю, є чистим тоталітарним, націонал-шовіністичним режимом, що тільки прикриває себе інтернаціонально-революційною фразеологією.

М. ГАЛІЙ

Поезія вірнопідданства і пропаганди

Написав: Д-р Фотій МЕЛЕШКО

Терень Масенко. **"Київські каштани".** Поезії. Радянський письменник, Київ, 1954 року. Так подано на першій сторінці тієї віршозбірки. На останній же сторінці — чорним по білому — витиснуто московською мовою: "Редактор П. Дорошко, Художній редактор К. Золотарьов, Художнік Р. Литвинов, Техніческий редактор О. Соколов, Коректор А. Іваненко. Т. Масенко "Киевские каштаны". (На украинском языке)". Далі ще подано різні подробиці, і врешті ще ось що: "Друкарня науково-технічної книги Головвидаву Министерства Культури УРСР, Львів, Чайковського, 27".

Звичайно твір починають розглядати з першої сторінки, але всупереч тому я починаю з останньої, бо саме вона показує: а) При яких умовах взагалі можуть виходити українські книжки в так званій УРСР. б) З кого складаються ті, без апробації яких збірка не могла б вийти. З вище поданого поіменного складу видно, що з п'яти осіб — три особи Москалі, а два Українці. Сам автор там, звичайно, при виданні твору є об'єктом,а не суб'єктом. Значить, "старший брат" при виданні українських книжок забезпечений не тільки всією окупаційною силою, але й числовою більшістю. При таких умовах не пропуститься ні одне слово, яке бодай образно показувало б незадоволення окупацією. в) Здавало-

ся б, в "самостійній Радянській Україні" оте, в московській мові: "Т. Масенко. Киевские каштани. Стихи (на украинском языке)" зовсім не потрібне, але в умовах "старшобратських обіймів" без того "нельзя"!.. г) 8000 примірників як на віршозбірку порядна кількість, а як для цілої України — мізерний наклад. Та ще дається розшифрувати: збірку видано у Львові, певно, не тому, що в Києві, Харкові, чи якомусь іншому місті не було друкарні та паперу, а тому саме, що це є ніщо інше, як досить добре віршована пропаганда і призначена вона для баламутства західньо-українських читачів. Пропагатори, видно, добре розрахували, що: по-перше, віршовану агітку не треба здалека привозити; по-друге, летше її зі Львова розповсюдити по Західній Україні; по-третє, може бути більше зацікавлення тому, що збірку видано у Львові; по-четверте, в те, що Масенко так солодко та поетично бреше про квітучу Україну "під крилами благотворної Москви", на сході України ніхто не вірить, а на західніх землях може ще знайдуться такі наївні читачі, що приймуть це за правду. Тому то він наївним і молодим пише такі туманні вірші:

"Моя Радянська Україна
Під стягом жовтня розцвіла".

І далі:

"Хвала російському народові,
Що Україні допоміг!"

— — — — — — — —

"В сім'ї Радянського Союзу
Вкраїна пишно розцвіла!"

На східних землях України оті патетичні рядки Масенка з вірша "Пісня про Україну", певно сприймають наші люди як глум, або в ліпшому випадку — як поетів сарказм. На східніх землях Масенко не спробує шукати наївних.

Коли б цей "радянський письменник", як називає себе Терень Масенко, та не був моїм односельчанином, щебто глодосянином з Херсонщини, то мене, певно, і не потягло б про нього писати. Оце в першу чергу, ніби, накладає обов'язок на мене дещо про нього написати; а друге, що мене спонукує про нього написати, це те, що останніми роками творчість Масенка почала успішно просочуватись крізь залізну завісу у вільний світ і час-від-часу митотить на шпальтах вільної української преси в Америці і Канаді. Звичайно, редактори ті вірші беруть або з Масенкових збірок, або передруковують із большевицьких часописів. Не відомо тільки, чи ті передруки робляться з розмислом, щоб поетові зробити якусь славу, чи, просто, з несвідомости і незнання, хто такий Масенко. На мою думку, популяризація Тереня Масенка у вільній пресі великої користи нам, Українцям, не приносить. Корисніше було б ігнорувати і промовчувати про цього затятого виправдувача та пропагатора віршованою формою московської окупації України.

Масенко походить із тієї української верстви, яка, згідно з Ленін-Сталінською "правильною лінією", підлягала знищенні, особливо тоді, коли запроваджувалась "весьолая і важіточная жізнь"... Герман Масенко, батько теперішнього поета, посідав десять десятин землі та ще й був дяком при Покровській Церкві. (1958 році парафіяни святкували б, ко-

ли мали б волю, 150-річчя її існування). Герман Масенко мав, здається, четверо дітей: двох синів і дві доньки. Менший — називався Терентій, а по-народньому Терешко, що потім власник цього імени спестив на "Терень". Родину Масенків освідомив національно ще перед 1917 роком молодий учитель, старший син Степан. Та й в самих Глодосах освітній рівень, як на тодішні часи, стояв досить високо. Там були дві двокласові школи п'ятирічки, дві церковно-парафіяльні школи й "Церковное Двухклассное Училище" у цегляному двоповерховому будинку, яке люди звали семінарією (із нього випускали церковно-парафіяльних учителів).

Саме та добра шкільна будова стала спричинником до того, що "Глодоська Народня Управа" під моїм головуванням домоглась у міністерстві освіти гетьманської влади у 1918 р. відкриття української гімназії. Міністерство погодилось, поставивши вимогу внести наперед 40.000 карбованців готівкою. Тоді це ще була велика сума. Та цю справу далось легко залагодити. В касі управи переховувалась велика сума грошей, що склалась по ліквідації Глодоського Вільного Козацтва, в якому я був головою "Стратегічної Ради", а потім і начальником штабу. В вересні того ж 1918 року відбулося торжественне відкриття тієї гімназії. Директором міністерство призначило милу свідому людину — Нечипоренка. Та й взагалі вчительський склад підібрався був дуже добрий. Саме при тім відкритті учитель Я. С. сказав мені, що між прийнятими учнями до гімназії маємо будучого нашого поета. Це саме й був тоді чотирнадцятирічний, на свої роки досить витягнутий і, як сам пише в вірші "Лист": "Я ні трохи, мила, не вродливий", Терентій Масенко. Ця вістка тоді дуже мене втішила, бо наче саме Провидіння посилало цього хлопця, що мав заступити недавні наші втрати. В бою з большевиками Глодоського Вільного Козацтва 17-го лютого 1918 року поліг наш поет, мій товариш, Іван Чуйко.* Вірші його друкувались у різних українських і російських часописах. Його товариші вже по смерті видали десь у Миколаєві, чи Херсоні збірку його віршів. Мені не довелось її бачити. В другому бою 6-го березня того ж 1918 року полягла друга наша надійна сила, успішно започаткований публіцист, перший нач. штабу ГВКозацтва, Ілько Бондаренко, освіту мав педагог. інституту, належав до УП.С.Р. В 1921 році большевики розстріляли ще одного надійного поета-глодосянина, учителя Митрофана Прядку. Отже, хотілось надіятися, що, може, згодом заступить ці втрати молодий поет Терентій Масенко.

Варто відзначити, що глодосяни взагалі відзначались завзяттям та амбітністю. Національна свідомість виявилась у дуже сильному, як на той час "Вільному Козацтві". Всі, згадувані школи вже в кінці 1917 року було розмосковлено. В 1918 році в Глодосах постала ота національна твердиня-гімназія, якою глодосяни особливо пишались. При Народній Управі "Спеціяльна Комісія" опрацьовувала різні заплянування, переведення яких мало в усіх відношеннях возвеличити Глодоси. Та недовго тривала свобода. Вже на початках 1919 року червоні Москалі з допомогою місцевого злочинного шумовиння оволоділи Глодосами. Вони накинулись на все українське самостійницьке, а в тому й на гімназію. Золо-

* Належав до УП.С.Д., по фаху був лісник. Я тоді належав до УП.С.Р.

ту людину, директора Нечипоренка, большевики замордували. По ньому залишилась вдова з дрібненькими дітьми. З іншими вчителями було б сталось теж саме, як би були не повтікали. Чимало старших учнів гімназії пішли разом з учителем математики М. Сидоренком до української армії і декотрі віддали своє життя за Українську Народню Республіку. На місце української гімназії постала "советская десятилетка".

Молоденький початківець-поет, Терентій Масенко, видно, вже тоді мав затроєний московським червонилом нюх. Прищурився у десятирічці, всунувсь до комсомолу та ще й досі вигукує у вірші "Дальному другові":

"Зустрів я ранок в рідному комсомолі,
Співав про Жовтень, дружбу молоду".

— — — — — — — —

І тільки одним рядком несміливо признається:

"Губив, може, поетичну міру",

Та вже другим рядком те виправдовує:

"А щирості ніколи не губив".

Значить, до "дальнього друга" Москаля, всебічного руїнника України.

Т. Масенко по закінченні десятирічки все ж таки намірявся з одним своїм товаришем утікати в "раю" до ЧСР, де тоді його старший брат Степан закінчував студії в університеті. Та вистачило в них відвати добратись тільки до Кам'янця-Подільського. Там вони вступили до ВУЗУ, де мабуть уже тоді юнак Масенко змінив своє ім'я Терентій на Терень і почав вироблятись на такого українського поета, як то мали Москалі — Дем'яна Бєдного... Між українськими поетами, сучасниками Масенка, він може зайняти третьорядне місце, зате у вихвалюванні большевиків, компартії, її вождів і взагалі московського, він займає перше місце. У цьому відношенні він, мабуть, перевищив усіх тих поетів, що залишились у живих, як Тичина, Рильський, Бажан і т. ін. Не треба довго шукати, з тільки відкрити збірку Масенка "Київські каштани" і вже є віршована пропаганда і вихвалювання вождів та партії. Він каже, що:

"...Нашу планету до щастя веде,
Всю Леніна серцем зігріту".

І далі:

"Нема в нас більшого в житті,
Нема світлішої нагороди —
Як славити Партію".

Аж захлинається Масенко у вірші "Російський народ", у якому пише, що:

"Жовтнем розкована
вільна Росія,
Партія наша,
російський народ!"

А російська еміґрація все намагається переконати світ, що то комуністична партія поневолила їх народ, а не московський народ другі народи. Воно у Масенка виходить ясно, що:

"Леніна учні,
Росії сини.
Розумом, правдою,
серцем багатий,
Руський народ —
всіх знедолених друг,
Наче орел,
повносилий, крилатий,
Гори й моря,
озера навкруг.
Всіх за собою
до сонця він кличе
Мир і свободу
Піднявши на щит".

(Тут би потрібна маленька поправка **"піднявши на штики")**.

Але Масенкові того вихваляння мало і він кінчає цей вірш такими вигуками:

"...Кажемо гордо
Всім найдорожчі
на світі слова:
Слава російському брату — народу,
Слався,
визвольниця світу — Москва!"

Ану нехай якийсь московський поет попробує перехвалити отак свій нарід, як оце зробив Масенко. Все пропагандивне віршування "Київських каштанів" автор розлив на 160 сторінках і поділив твір на "Поезії", "Ліричний цикл" та "Поеми".

В "Поезіях" стільки пропаганди, стільки вихвалювань руського народу, комуністичної партії, "помочі" Україні, що аж булькотить від того і аж хочеться сказати, що вже нижче гнутись нікуди і втору підносити також нема куди. Масенко, як пес на припоні скавулить і лиже руку пана, що його припняв. Він хвалить московський народ — поневолювача словами:

"Сестер слов'янських
і муки, і рани
Бачив завжди він
і всім допомагав.
Нашу Вкраїну
ще в роки Богдана
Він захистив,
од навали вберіг —
Чуєш? —
Карпати ясною хвалою

Славлять Москву,
славлять стяги Кремля.
Якже мені не пишатись тобою,
Рідна, могутня російська земля!"

Кожному Українцеві відомо, що коштувала Україну в цілому, а зокрема Київ, московська "дружба" від 1169 року починаючи, коли вперше Андрій Суздальський, по-московському Боголюбський, так знищив Київ, як чогось подібного назвіть татари не могли доконати, а на знищенню 1941 р. кінчаючи. Та Масенко ніби того не зна знає і не бачив своїми очима. Він далі виспівує:

"Київ цвів, розцвітав
Дружбою побідною:
Бо — як дві руки —
Із Москвою рідною (Чуєте?! Ф. М.)
Київ з честю гідно
Йде через віки!.."

Бо ж, бачите:

"Кінь баский Богдана
Символом стоїть
І на північ —
Славна
Владна булава
Вказує нам здавна:
Там наш друг — Москва!"

У Масенка виходить, що то, ніби, не московська царська влада поставила того пам'ятника, а український народ із своєї доброї волі, щоб через Богданові уста сказати:

"Йдіть навіки,, як друзі, —
Клятва — і рука.
Триста літ в союзі,
Слава гомоніла!"

А треба було б сказати: "Триста літ московська ганьба гомоніла"... Але Масенко віршував "Київські каштани" не на те, щоб показувати правду, а на те, щоб вихваляти Москалів та всі їхні "почини" в Україні.

Найбільше місця, бо аж на 41 сторінку із 160, приділив Масенко "лицареві" Ворошилову — "Над тихою Луганкою". Чого то бідний поет тільки не намолов на різні лади, різними формами та ще, мабуть, із таким наміром, щоб ця ода стала лібретом для опери... В цій поемі справді вже таки: "Скачи, враже, як пан каже..." Тут повно сантиментів про бідного Климка, що волочився по шахтах; про знущання над ним, вигадане Масенком; про те, як його карали панські посіпаки і як не докарали; про його ніколи не існуючі геройства і т. д. А от про те, що Ворошилова були заслали на Вологодщину на пару років, де він ходив у хутрі й вихвалявсь, що дістав 80 карбованців платні на місяць як слюсар, Масенко не згадує. Не згадує, що тільки завдяки отому засланні Ворошилов став менше-більше грамотним та що йому ця грамотність

допомогла так високо піднестись. Політичних засланців за царату ніхто не заставляв щось робити. Хто не лінувався, то міг здобувати екстерним способом освіту. Ворошилов мав добрих учителів — засланців, студентів, які його безплатно вчили. От про це Масенко промовчав, бо при цій нагоді, може, треба було б згадати й про те, чому не можна навчитись тепер у ворошиловських засланських концентраках.

І вже, коли Масенко на всі лади вихвалях, підносить та звеличує наших ворогів, то неминуче мусить ганьбити своїх, Українців, щоб таким чином засвідчити своє низькопідданство. Це саме він і робить у "ворошіловці" ось як:

"Ой, кличе, кличе Центральна Рада
Німців у наш край."

Але Масенко каже, що Ворошилов "боронить" Україну:

"Сюди не поткнуться банди Петлюри".

— — — — — — — —

"Звичайно, — Шкура брат йому,
И Петлюру ще давай,
Заперли б знову у тюрму
Увесь наш вільний край!—"

Визвольну національну боротьбу під проводом Петлюри він називає поневоленням. До такої то тидоти може дописатись поет-запроданець. Він у своїй низькопідданській і рабській поезії вміє лиш витукувати:

"І слава Клима —"

— — — — — — — —

"У вітчизняній тій війні святій
Народні сили об'єднав він,
І проти всіх Петлюр і Винниченків
Свій робітничий повів загін".

Так то Масенко переконує молоде покоління, що Ворошилов, "спаситель українського народу", що нібито, він "народні сили об'єднав", та до бою повів робітничий загін проти Петлюр і Винниченків. Але у тому вірші він сказав і правду, що без напору на Україну збройної сили Москви, Україна була б не програла війни. Він написав правду, що поневолення прийшло тому, що:

"З російським братом вершник мій з'єднав
Надії українського народу".

Кінчається збірка такими вивершеними словами:

"Як він (значить Ворошилов — Ф.М.)
Скріпив іменем Указ
Найблагороднішого уряду у світі".

Далі вже йти нікуди. Брехливі похвали завершено!

Всі вірші та поеми цієї збірки написано в роках 1952-54. Значить, Масенко почав їх писати ще за життя Сталіна і не підлягає сумніву, що головним твором у цій збірці мала бути поема про Сталіна, бо інакше

дуже бідним був би Терень Масенко. При виданні збірки 1954 року мертвого Сталіна починають "розвінчувати" і тому про Сталіна із Масенкової збірки певно викинуто, а тому й вибився на перше місце Ворошилов. Комерція для поета — вихвалювача так чи так напевно вийшла дуже вигідна. Правда, починає просочуватись, що становище Ворошилова захитане, то Терень Масенко мусить поспішно оспівувати, коли того ще не зробив, теперішніх божків — Хрущова і Жукова.

Якось мені один літератор, бувший товариш Масенка, розповідав, що Масенко все в Харкові на своєму помешканні організовував молодих письменників, потім їх хапав "чорний ворон", а самому організаторові нічого не ставалось. Між іншим, Григорій Костюк в "Літ. Мист." додатку "Свободи" з дня 12 липня 1957 року у статті: "Письменники, Люди, Громадяни" пише: "Десь 8 чи 9 листопаду (1934 р.) зайшов до свого сусіда в будинку "Слово", Тереня Масенка. Був там симпатичний блакитноокий бльондин, тоді робітник Харківського Велозаводу, молодий поет Микола Нагнибіда, був і його друг нерозлучний, в звірячий спосіб убитий НКВД у 1937 чи 1938 роках, другий молодий поет — робітник Харківського паровозного заводу — ХТЗ, Іван Калянник і не пригадую хто ще".

Як відомо, і сам Григорій Костюк скоро після того був заарештований і запроторений на Колиму. Одному Масенкові нічого не сталося і він продовжував далі "організовувати".

Із цілої збірки "Київських каштанів" добре видно, що таких поетів червоні кати не хапають, бо хто б тоді їх оспівував. Правда, прийшла була якось черга і на Масенка, але йому тільки один раз довелось каятись, здається, за вірш про Моцарта та Відень.

В цілій збірці "Київські каштани" є дуже мало чистої поезії, незасміченої пропагандою. Можна сказати, в ній є три чисті поезії: "Степові волошки", "Під зорями", "Чайка" та є ще дещо в "Ліричному циклі". Неможна заперечувати того, що Терень Масенко вміє писати вірші і що він є поет. Українська природа, а зокрема херсонський степ, вишневі чи взагалі зелені Глодоси, певно, мали з дитинства вплив на нього своєю красою. Масенко одідичив по батькові-дякові поетичний дар і коли б був не звихнувся під впливом московсько-большевицьких "дарів", то був би цілком іншим і почитним поетом у широких масах. Знає про це Масенко, і він у вірші "Степові волошки" намагається підійти під смак народніх мас, які тужать за тим усім, що знищила Москва. Він пише:

"Вишневий цвіт села Глодос
Я в сні лише поверну",

А це тому, додамо від себе до цього, що за большевицької влади вишневі сади зникли; їх можна "бачити" тільки в сні. Та хіба тільки сади зникли? Зникли й люди. Ще по всенародній переписі 1896 року в Глодосах було: 5.200 чоловіків і 5.100 жінок. Землі 12.000 десятин. В 1918 році разом з двома селами, що належали до Глодоської волости було 17.000 душ. У 1941-1942 роках у Глодосах залишилось, точно знаю, 4.000 душ. Коли у 1896 році на душу в Глодосах припадало землі 1,07 десятини, то в 1941 році по 3 десятини на душу. Ні одна душа не мала ні однієї десятини, як виспівує Масенко в "Пісні про Україну": "Моя Радянська Україна під стягом Леніна іде". Багато голодосян вигинуло з голоду в 30-их рр., багато большевики постріляли та позасилали в концентра-

ки, багато вивтікало. Тепер голодосян, як і взагалі Українців, можна стрінути в усіх кінцях білого світу. Про зовнішній же вигляд Глодос мені писав 1942 року кузин таке: "Як вийдеш із хати* та як глянеш, так аж серце стискається. Село обдерте: ніде ані деревинки". Колись же воно пишалось садами, зеленими ливадами. П'янними пахощами вишневих, а потім акаційних цвітів. Нічого з того не залишилось, а Масенко вигукує: "Хвала російському народові, що Україні допоміг!" Значить той російський народ привів і наші села до загального знаменника, до такого стану, щоб українські села нічим не різнились від споконвічних московських.

В "Думі про Київ" Масенко вплів такі два рядки:

"Як степів озерце
Круг села Глодос..."

Ніяких озерців круг Глодос на степу, де тяжко докопатись до води, не було. Хіба, може, ті озерця постали там за большевицької влади з безперестанно проливаних сліз людських.

Колись у буйній зелені серединою глодоських левад протікала річка Сухий Ташлик, перетинатий чотирма ставками. За мого врядування там було заплянговано повичищати ставки від намулу, понаправляти містки та греблі. Не встигли ми того зробити і ставки зникли разом із тими кучерявими вербами, то заглядали до них.

Останній вірш Масенка, що появився в "Свободі" від 14. 6. 1957 р., передрук із якогось журналу, поданий під заголовком "Там...", по змісту можна б назвати "Мати". Вірш — добра лірика: трохи песимізму, трохи жалоби, жмут згадок.

"Де ти лежиш (значить померла мати — Ф.М.)
у правах за селом
В дальних вишневих Глодосах?"

А треба було б: "В обдертих Глодосах..."

Звичайно і цього вірша Масенко писав не без прихованої мети. Видно, треба було ще й тепер пригадати, що він походить із бідноти, насправді з тієї селянської верстви, що большевики знищили. Тому він і написав:

"Наче я знову на гарячих снопах
Плачу під спів жайворонка..."

Але найважніше варто вказати на те, що цією згадкою про матір і свій плач на снопах Масенко ще раз пригадав, що він тільки матір визнає, яка скоро умерла, бо батька він публічно у газеті в роках 1927-1929 вирікся, тому, що він був дяком. Помер старий Масенко у Глодосах самотним десь 1930-31 р. Його похоронила далека родичка Улита Федоренко.

Такий то Терентій Масенко і така то його поезія — вірнопідданська і рабська та бездушна!

Фотій МЕЛЕШКО

* Подвір'я, де та хата стояла, розляглось на горбовині, а тому із нього було дуже добре видно частину Глодос. Поруч нього лежить і моє попелище.

Наука і освіта.

СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ І АТОМОВА ЕНЕРГІЯ

Написав професор Х. Рябокінь,
Міннесотський Університет

ВІД ІДЕЇ ПРО АТОМОВУ ЕНЕРГІЮ ДО ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

Дивитися на атомову енергію лише з точки зору атомової бомби, було б так же не вірно, як і дивитися на лектрику лише з точки зору "електричного крісла".

Р. Капиця

Історію розвитку атомової енергії можна починати від 1896 року, коли французький фізик Antoine Becquerel відкрив радіоактивність урану. Рік 1956-ий можна вважати за 60-ту річницю атомової енергії.

Ritchi Calder, науковий редактор лондонської "New Chronicl" і голова "Британської Асоціяції Наукових Письменників", подає такі відомості з історії винаходів: Для дев'ятнадцяти найважливіших винаходів, зроблених між 1888 і 1913 роками у середньому від появи ідеї винаходу, до часу, коли був зроблений модель цього винаходу, або почалося клопотання про патент, минало 176 років. Від часу, коли модель був зроблений, або патент узятий, до часу, коли цей винахід мав комерційний ужиток, минало в середньому 50 років. Для винаходів, які появилися перед 1930 роками середній проміжок часу від моделю до комерційного вжитку дорівнює приблизно 33 рокам. Що ж до атомової енергії, то перший період, тобто від часу, коли ідея про атомову енергію прийшла в голову А. Айнштайнові, 1905 року і до "моделю" винаходу, тобто до робіт німецького фізика Hahna в галузі розбиття атомового ядра, 1938року, пройшло лише 33 роки, замість 176 років.

Друга стадія тривала: від "моделю" до "комерційного вжитку", тобто до 1945 року, коли зроблено першу пробу атомової бомби, минуло лише 8 років, замість 50. Отже від ідеї про атомову енергію, до її використання, минуло всього 41 рік, замість 176+50 226 років, що їх витрачено від 1888 до 1913 р.

Для того, щоб роз'яснити ці, наведені мною, дані, треба мати на увазі три факти: По-перше, до часу виникнення ідеї атомової енергії освіта майже по всій земній кулі пішла в глибину народніх мас і стала звичайним явищем не лише серед заможніх верств, але й серед робітничого люду. Тому над атомовою енергією, над її винаходом і розвитком працювало буквально тисячі освічених людей. Зокрема в Америці під час Другої Світової Війни на цю справу витрачено около 2 біліони долярів. Коли б освіта не була так поширена в народі, то де можна б було взяти цілу армію освічених дослідників, що працювала в цій галузі? Забобони і упередження проти наукових досягнень серед суспільства майже зовсім зникли.

По-друге, індустріялізація у всіх цивілізованих країнах світу набрала такого розмаху і таких темпів, що вона буквально полонила собою побут, як окремої людини, так і цілих груп населення. Вона пока-

зала, які вигоди для людства дають винаходи. Суспільство уже свідомо чекало на ці винаходи і свідомо підтримувало їх. Сьогодні вже одно слово "модерний" підвищує вартість тієї речі, на якій це слово писане.

І по-третє, і ще, на мою думку, є найважніше, уряди всіх країн на сьогодні не лише не гальмують технічного поступу, а навпаки, свідомо й організовано стають на чолі цього поступу.

Щоби показати, як уряди і державні діячі ставляться в наші часи до науки й наукових винаходів, досить навести думки з приводу цього, одного з найтиповіших державних діячів нашого часу, Винстона Черчила. У своїх споминах "The Second World War", зокрема том III-ий, книжка 2-га, розділ XIX "The wizard war", стор. 337-338 він пише: "Це була захована війна, битви якої виграні чи програні, лишилися невідомими для широких кіл громадянства, і результати їх навіть сьогодні, лише з величезним зусиллям можуть бути оцінені в межах вузького кола фахівців. Це була перша війна такого роду в історії людства.... Якби британська наука не виявилася кращою за німецьку і коли б її дивовижні й зловісні ресурси не були використані в боротьбі на життя й на смерть — ми могли б мати поразку, а після поразки були б розгромлені". Далі Винстон Черчил продовжує: "Я нічого не знав про науку, але я знав дещо про учених і з обов'язку міністра давно навчився мати справу з речами, на яких не розуміюся. Але у всякому разі у мене було гостре відчуття того, що зможе допомогти і що зможе пошкодити, що зможе вилікувати, а що зможе убити... Для мене було досить схопити лише практичні результати і в міру того, як науковий дорадник викладав мені свої думки — про все суттєве у цій галузі — я старався забезпечити їх моєю владою, щоб хоч деякі, з цих жахливих малозрозумілих для мене винаходів, набували форми реальних рішень". Далі Черчил описує ті жертви, що їх принесли Британці при захисті своїх міст від німецьких літаків, і закінчує цей розділ так: "Але всі ці шляхетні зусилля високо в повітрі і в охоплених полум'ям вулицях міст, були б даремні, коли б британська наука не відіграла тієї незабутньої і вирішальної ролі, про яку я розповів у цьому розділі".

Цитата Винстона Черчила показує наглядно, яка колосальна ріжниця в поглядах на науку Англійців Свіфта і Гісінґа, яких я згадував у першій частині своєї статті і Англійця Черчила, Черчила не лише як історика, літератора, а як і державного діяча. Я також хочу тут, при нагоді сказати, що на мою думку, такі погляди про взаємодію між владою та наукою і мусять бути у всякого сучасного громадського чи державного діяча. Бо той, хто дивиться на науку очима Свіфта, а не очима Черчила, не зможе керувати не лише сучасною державою, а навіть своєю власною родиною.

У дальшому ході війни, коли уряди Британії і ЗДА довідалися, що Гітлер є на передодні побудови атомової бомби, вони звернулися до своїх учених, щоб ті рятували ситуацію. Для цього американський уряд асиґнував два більйони долярів, зібрав усіх своїх фізиків, хемиків і математиків, що зналися на цій справі. Також зібрав усіх тих учених з цієї галузі, а в тому числі й таких відомих учених, як Айнштайн, Фермі, Бор і Ґамов, і від того часу почалася в Америці організована й фінансована урядом робота над атомовою енерґією.

Не лише уряди Америки і Британії зрозуміли важливість наукових винаходів. Це розуміє сьогодні уряд кожної держави. Тому таке відкриття, як відкриття атомової енергії стало монополем держав. Американський уряд лише два роки тому відмовився від частини своїх прав на атомову енергію в користь приватних підприємств. Зголосилося 58 компаній, які взялися побудувати реакторів потужністю 1,200,000 кіловат-годин. На думку сенатора A. Gore справа з побудовою реакторів на приватні засоби йде не так швидко, як цього вимагає час. Тому він минулого літа заявив у сенаті: "Ми втрачаємо темпи побудови реакторів для індустрії й цивільного вжитку, і коли б ми втратили ці темпи на користь Росії, то це було б катастрофою для нас". Йому виступив зі запереченням голова атомової комісії L. Strauss, який заявив, що ми сьогодні ще лише починаємо атомову індустрію і ми ще не маємо достатнього досвіду для того, щоби будувати найпрактичніші, найдосконаліші реактори. Тому краще нам сьогодні форсувати побудови власних реакторів у інших країнах, а пізніше, коли набудемо досвіду й певности, ми будемо будувати реактори в себе вдома. Здається, що ця думка в сенаті перемогла. Але все ж таки реактори для використання атомової енергії в індустрії й промисли, як я вже згадував, будуються по всьому світу.

Перший з реакторів для обслугування виключно народного господарства пущено коло 1-ого липня 1956 року. Цей реактор побудувала фондація "Armour" при Іллінойському Технічному Інституті. Він коштує 700,000 долярів і належить 24-ом компаніям, об'єднаним навколо фондації "Armour". Завданням реактора є виконувати різні функції, починаючи від збереження харчів від псування і кінчаючи виробництвом годинників.

Дня 18. жовтня 1956 року часописи і радіо подали вістку, що британська королева Єлисавета власноручно пустила в хід перший реактор Британії, призначений для обслугування населення. При тому британські вчені заявили, що до 1975 року всі нові силові станції в Британії будуть рухатися лише атомовою енергією.

Американська "Northern States Power Co (NSP) оголосила 8-ого лютого 1957 року, що вона, разом з дев'ятьма іншими компаніями, вирішила побудувати атомову силову станцію до 60,000 кіловат-годин, вартістю від 20 до 25 мільйонів долярів. Місце побудови ще остаточно не устійнено, але ймовірно вона десь буде або у північній Міннесоті, або у південній Дакоті.

Подібні заходи побудови реакторів робляться в усіх більших державах світу. Їх будуть використовувати в галузях народного господарства, а крім того вони будуть обслуговувати медицину, агрономію, металургію; висушувати болота, наводнювати пустелі і т. д. Уже сьогодні немає такої ділянки в людському житті, де не працювали б сотні, а то й тисячі фахівців над тим, як використати атомову енергію в даній галузі. Існує вже велика література про використання атомової енергії в народному господарстві. Із цієї літератури я радив би читачам принаймні з деякими працями таки зазнайомитися (передовсім праці під чч. 11, 12, 13, 14, 15 описка використаної літератури).

ЩО МОЖЕ ПРИНЕСТИ АТОМОВА ЕНЕРГІЯ ДЛЯ ЛЮДСТВА?

"Майбутність належить тому, хто зможе найбільше зробити для зменшення людських страждань".

Louis Pasteur

Крім тих благ, що про них було сказано вище, атомова енергія може принести для людства й незчисленні нещастя, про які ще людство й не чуло. Відомий американський фізик R. Oppeheimer каже, що коли він спостерігав опалах від вибуху першої атомової бомби, яку досліджували 16-ого липня 1945 р. в Нью Мексико, то йому прийшли на думку слова з індійської пісні про Бога (з Blagavad - Cita): "Коли б загорілися тисяча сонців у небі в одну мить, то ще було би так велично, як величний є Ти, Господи". Такий величний і могутній був опалах. А коли друга атомова бомба розірвалася над живими істотами, то здавалося що над світом гремить голос: "Я став смертю, що розтрощила світ".

Thomas E. Murray, член Комісії Атомової Енергії ЗДА у своїй статті пише': "Щоби оцінити вагу і значіння всього того, що дісталося до рук людини у вигляді атомової енергії, досить уявити собі, що людина оволоділа такою потужною зброєю, що вибух достатнього числа водневих бомб може зробити нашу землю зовсім порожньою".

Президент Айзенгавер у промові 20-ого серпня 1956 р. заявив: "Ми є свідками сьогодні того, як атомова зброя виросла у нову жахливу смертельну силу війни. Людство перший раз у своїй історії стало таким могутнім, що має силу припинити свою історію".

Щоби зрозумтіи ту тривогу за долю світу, яка звучить у заявах цих відповідальних державних і наукових діячів, досить мати на увазі, що Американці і Британці під час Другої Світової Війни скидали на Німеччину звичайні бомби, які могли завалювати цілі блъоки будинків. Атомова бомба, скинута на Гірошіму, була в т и с я ч і разів сильніша, від найбільшої бомби, скинутої під час останньої війни. Але воднева бомба може бути в т и с я ч і разів сильнішою від атомової бомби. Більше того, ми знаємо, що на сьогодні можна виготовити водневу бомбу майже необмеженої сили.

Але воднева бомба є не лише тим жахлива, що вона силою свого вибуху спустошує велетенські площі землі, а ще й тим, що в наслідок цього вибуху утворюються радіоактивні опади, які потім розносяться по всій кулі земній далеко від місця вибуху. Небезпека від радіоактивности є двох родів: небезпека, так би мовити, н е г а й н о ї д і ї і небезпека п о в і л ь н о ї д і ї. Небезпека негайної дії полягає в тому, що після вибуху ядрової бомби навколо місця вибуху майже всі тіла стають радіоактивними. Вони при тому вилучають зі себе невидимі промені і ці промені впливають на живі організми. Щоби запобігти смерті людей і тварин уже п і с л я вибуху, треба вживати спеціяльних засобів впродовж декількох днів, тижнів, а то й місяців, доки припиниться ця штучна радіяція. Небезпека ж повільної дії полягає в тому, що при вибуху водневої бомби з'являється у великій кількості, як продукт вибуху, радіоактивний с т р о н ц і й (Sr—87,6). У звичайних природних умовах цей стронцій не є радіоактивний. Під впливом водневої бомби

він абуває штучної радіоактивности і ця радіоактивність не припиняється, як у багатьох тіл, за порівнюючи короткий час, а діє досить довго. А власне, півперіода радіоактивности стронція дорівнює двадцяти восьми рокам.

Деяка частина радіоактивного стронція силою вибуху підноситься в стратосферу, проникає через увесь шар повітря, що оточує землю. Зі стратосфери стронцій осідає поволі назад на землю, і може осідати р о к а м и. Тут, на землі, його вдихують і ковтають люди й тварини, абсорбують рослини, а тоді у вигляді їжі знову передають його людям і тваринам. В організмі тварин і людей стронцій попадає в кістки і тут його активність збільшується. Від того кістки деформуються і появляються кістяні опухлості. При великих і частих вибухах ядрових бомб може статися так, що кістяки людей і тварин по всьому світі почнуть руйнуватися.

Ми дуже мало знаємо про те, що може принести шкідливого атомова зброя, бо досліди над її шкідливістю вимагають часу і найдосконаліших приладів, а головне — талановитих і послідовних дослідників. Я навів тут лише один приклад із цілого ряду тих таємничих і дивовижних несподіванок, які може принести ця жахлива зброя нам і нашим нащадкам, але й цього прикладу, здається, вистачить, щоби глибоко вадумався кожний. "Тому, каже Cadler,[2]) знаючи про ті наслідки, які дає зрив ядрової бомби, ні той, хто її виробляє, ні той, хто вирішує скинути її на Гірошіму чи Нагасакі, не може самовільно взяти на себе тягару відповідальности за її дії. Тягар цей занадто великий для однієї людини. Він великий для цілої групи людей, для групи науковців, державників, чи генералів". Звичайно, що такі рішення можуть виносити лише парляменти. При цьому члени парляментів мусять розуміти самі дію ядрової зброї й свідомо зважити всі її наслідки.

Звичайно, що наука, винаходи й різні удосконалення є лише тоді позитивними, коли вони спрямовані на покращання людського життя, на зменшення людських страждань. Сам винахід чи відкриття, як сума наукових міркувань і волевих напружень та шукань, не є ні добрий, ні злий. Наслідки винаходу й відкриття, його суспільна вартість, залежать від способу використання. Навіть такий простий винахід, як ніж можна вжити і на добро і на зло. Коли, наприклад, Alfred Nobel 1862 р. винайшов динаміт, то його старший брат сказав йому: "Мій дорогий Альфреде, забудь про свій винахід якомога скорше, бо він принесе тобі й людству лише розчарування". Але й у цьому, такому, здавалося б, злому винаході, є дві сторони: Одна, добра, коли цей динаміт уживають для зрушення скель і цим полегшують людську працю, а друга, зла, коли його вживають для знищення людей.

Про винахід самого динаміту й про ролю винаходів узагалі, П. К'юрі у своїй промові під час одержання ним нобелівської нагороди 1903 р. між іншим сказав: "Не трудно передбачити, що в злочинних руках радій може стати надто небезпечним. І тут постає питання, чи справді корисно для людства знати секрети природи, чи дійсно воно дозріло до того, щоби ці секрети правильно використати, чи це знання принесе йому лише шкоду. Приклад того відкриття, що зробив Нобель, є в цьому відношенні характерним. Потужні вибухові матеріяли дозволили людям виконати знамениті дії, але вони стали жахливим засобом руїни в

руках великих злочинців, які штовхали людство на шлях війни... але я належу до тих, що вірять у те, що все таки нові відкриття приносять людству більше користи, ніж шкоди".

Використання кожного винаходу не залежить від рішення самого винахідника. Воно залежить від рішення суспільства, часткою якого є і сам винахідник. Правда, що роля науковця-винахідника тут де в чому відрізняється від ролі звичайного члена. Науковець мусить правильно інформувати суспільство про свій винахід. Публічна опінія не може виносити свого вироку й мудро вирішувати про вжиток винаходу, коли не знає наукового процесу й значіння нового відкриття. Вимагати від науковця цих правильних і об'єктивних інформацій є наше право і наш обов'язок у цей новий історичний час, коли все суспільне життя рухається винаходами. А після того, як ми одержали вірні й достатні інформації, ми, як суспільство, ні в якому разі не маємо права зняти зі себе відповідальности за той чи цей ужиток винаходу й перекидати всі наслідки його лише на плечі винахідника, чи винахідників, як це дехто намагається зробити з винаходом атомової бомби. Як ілюстрацію до цього я навів Черчила під час війни. Тут він відіграв ролю чесного й свідомого члена суспільства, а учений Ліндеман — ролю науковця, що також чесно інформував своє суспільство. На мою думку, в цьому й мусить полягати зв'язок між наукою і державою в атомовій добі.

Також клясичним прикладом того, яку ролю в нашу добу мусить відограватн суспільство, наука й держава чи уряд, може бути дискусія, яка відбувається зразу над радіоактивними опадами стронція, про які ми тількищо згадували. При нагоді ми ще повернемося до цієї дискусії, бо вона варта того, щоб про неї знало наше громадянство. Але тут, за браком місця, я подам лише головну суть цієї дискусії. А власне. Цю дискусію розпочав відомий учений доктор Albert Schweitzer, звернувшись до всього громадянства, закликаючи його засудити атомову зброю і її випробування, бо вони, мовляв, несуть велике нещастя для людства. Докторові Schweitzer-ові відповів член американської Атомової Комісії — д-р Willard Libby спочатку в окремому листі, а потім, під тиском громадської опінії, — у широкому інтерв'ю, яке він дав для журналу "U.S. News and Warld Report" (May 17, 1957), де д-р Libby заперечив ті чутки, які кружляють серед громадянства про занадто велику загрозу від опадів стронція 90. Проти і за Лібі виступило багато учених і майже кожний американський часопис присвятив окрему статтю цій справі, роз'яснюючи своїм читачам головну суть дискусії. Нарешті в дискусії взяли голос представники конгресу й уряду, заявивши громадянству, що справа з радіоактивними опадами взагалі є дуже поважна, складна і не зовсім з'ясована. Над нею працює міжнародня комісія при ОН, як збирає відомості з усього світу, вивчає їх об'єктивно й дбайливо і свої висновки подає до відома ширшого загалу. Також в Америці над цим питанням працюють такі три поважні, державні установи: (не рахуючи сотнів різних приватних інституцій) 1) Американська Академія Наук; 2) Комісія в справі Атомової Енергії (АЕС) і 3) Окремий Підкомітет при Конгресі. Ці установи будуть давати свої авторитетні висновки й роз'яснення, які буде брати під увагу уряд і до яких мусить прислухатися і громадянство.

Під впливом наукових дорадників і поінформованого суспільства президент Айзенгавер виступив перед сесією ОН у грудні 1954 р. з пляном використання атомової енергії для мирних цілей. Він вніс проєкт, згідно з яким, поруч зі секретними атомовими установками, будувалися б такі реактори, які обслуговували б лише народні потреби. На мою думку, ще і є в конечному ході розвитку атомової енергії, головним призначенням цього надзвичайно важливого винаходу. В першу чергу атомова енергія мусить бути використана для піднесення добробуту, так званих, індустріяльно нерозвинених країн, як наприклад, Бельгійське Конго, Південна Африка, Північна Канада, Австралія і багаті на торій Індія та Бразилія. Якщо в цих країнах не поробити сьогодні атомових реакторів, то їхні атомові багатства будуть експлоатуватися іншими країнами, а самі вони ніколи не виб'ються з-під чужоземної залежности.

Крім питання про індустріяльно-відсталі країни, перед людством стоїть ціла низка інших незвичайно важливих і невідкладних проблем, які можна вирішити лише за допомогою атомової енергії. За браком місця, я тут нагадаю лише одну з таких проблем, а саме проблему прогодування мешканців нашої землі. Відомо, що на всій земній кулі на сьогодні є щось коло 2,506,934.000 населення. До 1975 року при нормальних умовинах його мусить бути не менше, як 3,000,000,000. Щоби це населення прогодувати, треба мудро вжити знання і прикласти його до використання й розміщення природних багатств по всьому світу в такий спосіб, щоби не було так, що в одному районі світу селяни вимирають від неврожаїв, а в другому убожіють від надпродукції. Звичайно, щоб не було таких невеселих парадоксів, потрібна не лише добре розвинена індустрія і техніка, але й добра організація. Але і в цій ділянці, безсумніву, ми йдемо вперед. Ми вже маємо цілу низку потужних міжнародних організацій, а серед них у першу чергу Об'єднані Нації, що працюють над упорядкуванням світових міждержавних стосунків. І коли спитали англійського професора Arnolda Toynbee ,яку прикмету XX сторіччя він уважає за найголовнішу, то той відповів: "У широкому потоці історії це століття буде згадуватися в майбутні віки не як вік політичних конфліктів чи технічних винаходів (навіть атомової бомби), а як вік, у який суспільство відважилося думати про блага усього людства, як про практичну реальність".

На мою думку, це і є запорукою того, що людство вибере правильний шлях у цих надзвичайно складних, спожуслнвих і заплутаних обставинах і врятує себе від самознищення. А щоби цим шляхом найпростіше і при найменшому числі жертв та зусиль людство приплило до щасливих берегів, воно мусить вручити свою долю в руки науки і праці. А щоб ці два човни (наука і праця) не збивалися з дороги й не робили зайвих закрутів, ними мусять керувати мудрі державні мужі. Бо треба пам'ятати, що наука дає людям нові відкриття, а мудість вирішує, як ці відкриття вживати.

Х. РЯБОКІНЬ

Використана література.

1) E. Ayres "Social Attitude Toward Invention", Amer. Scientist, Oct. 1955.

2) R. Calder "Science in Our Lives", The New Amer. Library, 1955.
3) A. Snell "Geneva, Diary, August 8-20, 1955", Amer. Scient., Oct. 1955
4) М. Галан "Атомістично-молекулярна теорія", Прага, 1925.
5) М. Хустинський "Атом та його енергія", Вид. "Прометей", 1946.
6) О. З. Жмудський "Енергія атомного ядра та її застосування", Київ, 1955.
7) Х. Рябокінь "Про атомову енергію та її дослідників", "Нові Дні", травень, 1955.
8) W. Heisenberg "Nuclear Physics", Philos. Libr., New York, 1953.
9) O. Oldenberg "Introduction to Atomic Physics", New York, 1949.
10) * * * "U.S. Ahead in "Atomic Olimpics", "U.S. News and World Report", Aug. 12, 1955.
11) * * * "Atomic Power", "Time", June 18, 1956.
12) * * * "The Age of Research", "Time", July 9, 1956.
13) Capt. B. Leyson "Atomic Energy in War and Peace", N. Y., 1952.
14) J. M. Fletcher and Hudswell "Geneva: Chemistry", Scient. American, Oct. 1955.
15) C. A. Mowson "Geneva: Biology", Scient. Am., Oct. 1955.
16) R. A. Charpie "The Geneva Conference", Scient., Am., Oct. 1955.
17) Збірник статтей "Atomic Power", Simon and Schuster, N.Y., 1955.
18) Thomas Murray "The Engineering in the Atomic Era", Amer. Engineer, Nov. 1956.
19) * * * "More Atomic Progress", A. Report. Life, Febr. 18, 1957.

RESUME'

Prof. Toma Riabokin. Contemporary Civilization and Atomic Energy.

In this article author gives a short history of development of contemporary civilization and short history of development of idea of atomic energy — its present uses, state of development, and its future.

Проблема освіти в ЗДА і СССР

Написала проф. Л. Марголіна

Грецький філософ Платон висловив колись думку, що "нарід знайде все спосіб плекати те, що він поважає".

Америка так швидко розвивалася, що, не добачаючи шкоди, нищила багатства своєї землі. В захопленні розбудовою виснажувала тих, що мали б рацію і підготовлення радити, як саме плянувати життя. В нервовій діяльності *на сьогодні*, Америка не мала часу думати *про завтра*, і тому між іншим занедбала загальну освіту та підготовлення науковців — техніків. Як інакше могло дійти до того, що в країні, де кожна третя людина має авто, не менш 5 мільйонів дітей отримують лише частинну освіту? Відповідь проста: Не вистачає для них шкіл на цілоденне навчання. Та не тільки не вистачає будинків, що їх при добрій волі та при наявності сучасних масових засобів продукції можна б збудувати впродовж одного сезону, але й не вистачає педагогічного персоналу; а це значить, що замало є людей, котрих треба індивідуально виховувати коло 16—19 років, доки всіх не змогли б учителювати

згідно з вимогами половини XX-го століття.

Учителів, особливо добрих і відданих своєму фахові, буде ще менше, поки не зміниться до них відношення населення, та не буде підвищена дотеперішня низька платня. Фактом є, що фабричні робітники заробляють багато більше від учителів початкових, середніх, а навіть і високих шкіл. Це тільки часткова і, мабуть, не найголовніша причина того, що совісні педагоги сумніваються зараз в можливості належного успіху шкільної справи в ЗДА в найближчі роки.

Важнішою причиною є незрозуміння завдання школи взагалі. Багато людей, наприклад, питаються, чого варті освіта і знання, коли суспільство примушує педагогів виконувати всякі проекти, які не мають нічого спільного з програмою навчання і тим урівати дорогоцінний час, який треба присвятити дітям. Що поможе педагогічний хист, коли маловато місця і ще менше часу, щоб його використати на виховання дітей тих людей, які більше поважають "бизнесмена" в бюрі, ніж тих, що виховують молодь на порядних і освічених громадян?

Але в той же час, ясніше, ніж коли-небудь в історії людства, визнається (завдяки технічному розвиткові), що для розуміння і використування природних явищ є необхідне знання фізики, хемії і т. п. Державні мужі та американські провідні кола зараз признають, що саме в науці є та сила, яка може у великій мірі скріпити долю Америки і цілого вільного світу.

У зв'язку з реалізацією росту продукції і військових сил у СССР, а зокрема у зв'язку з тим, що там уже вміють і можуть уживати атомову енергію, Американці почали гарячково підготовляти свій сучасний і майбутній педагогічний та науковий персонал. Йдуть наполегливі змагання, щоб надробити занедбане. Що то казати, в ЗДА числово справа освіти виглядає незавидно, якщо майже не алярмуючо. Наприклад, візьмім такі циферні дані: Понад мільйон молодих людей покінчило середні школи в ЗДА і СССР в цьому і в кожному з останніх кількох років. Але, коли порівняти одних і других, то ті, що закінчили совєтську десятирічку мають деякі не малозначні осяги в науці фізико-математичних наук, яких бракує абсольвентам більшости американських "гайскул"-ів.

В програмі десятирічки в СССР включені, між іншим, такі предмети: фізика — 5 років навчання, астрономія — 1 рік, хемія — 4 роки, природничі науки — 5 років та математика — 10 років. Серед абсольвентів американських "гайскул" може найдеться 1/3, що простудіювала хоч 1 рік хемії. З фізикою в середніх американських школах — просто справа катастрофальна. Ще на початку 1900 років 23% американської молоді в середніх школах студіювали фізику, а вже під кінець Другої Світової Війни лише 5½% мали бажання, або можливість її проходити. В 1952 р. менше половини "гайскул"-ів взагалі включали фізику, як можливий предмет навчання. Дійшло до того, що "Вест Пойнт" (висока військова школа) була і зараз є примушена провадити на деякі предмети "підготовчі курси", які повинні були проходити учні в середній школі. Не краще стоїть справа і з математикою. Щойно переведені анкети в 200 "каледжах" виявили, що пересічно в кожному з них 400 студентів мали проходити додаткові курси, щоб доповнити мінімальні вимоги навчання.

Коли порівняти тепер американських учнів з дітьми, що вчаться в десятирічках у СССР, де всі предмети є обов'язковими та складають певну систему навчання, то склад предметів навчання в "гайскул"-ах ЗДА є, на жаль, випадковий, є мішаниною всіляких курсів. Предмети навчання в тій чи іншій американській "гайскул" залежать: 1) від місцевости; 2) від нахилу і бажань учнів. При тому треба пам'ятати, що за обов'язкові предмети американські школярі дістають однакову певну квоту годин (так звані "пойнтс кредітс), які вимагаються для закінчення середньої школи. Отже, завдяки самій системі, вірніше через брак її, більшість американської молоді вибирає собі предмети до вподоби, себто найлегші. Дуже часто буває так, що ці вибрані предмети абсолютно не є споріднені між собою і тому у висліді не можуть дати гармонійно завершеної освіти, яка служила б базою якоїсь філософії життя. Недаром один зі старокрайових типів у п'єсі Сарояна висловлюється щодо сучасного американського покоління "no foundation all along the line".

На півдні, де виростає коло 1/3 дітей ЗДА, початкові та середні школи взагалі на нижчому ступні. Крім того, там замість звичайних 8 років, навчання триває тільки 7 років. Щоб пояснити, чому так тяжко дати дітям добру загальну освіту в ЗДА поза вийнятком небагатьох окремих надзвичайних або добрих приватних шкіл, треба пригадати деякі факти з життя американських "гайскулів". З маси молоді, яка рік-річно кінчає середні школи, приблизно 1/3 йде до вищої школи, а для 2/3 вже формально освіта кінчається. З того приводу учителі мають нелегке завдання; вони мусять підготовляти частину молоді до ширших вимог вищих шкіл і рівночасно навчати учнів більше таких предметів, які їм якнайскорше допоможуть заробити на щоденний хліб, себто удільовати багато часу практичним предметам. Не дивлячись на безперервні зусилля найкращих педагогів виробити таку програму, яка задовольняла б усіх учнів, їх старання показалися покищо безуспішними.

Серіозно думаючі Американці тепер признають, що їх "гайскул" занедбала ширшу загальну освіту, необхідну для учнів, що мають нахил і бажання та можливість отримувати вищу освіту. Не дивлячись на все складніші вимоги і завдання та заняття, за котрі мусять братися громадяни в 1950—60 роках, школи в ЗДА мало в чому основному змінилися за останній час.

Якби не підходити до ведення справи освіти, ясно, що програма навчання американських шкіл не може далі лишатися мішаниною всіляких предметів, що їх учні вибирали б собі самі до їх дитячої втіхи і вподоби. Є проєкт, щоб поділити учнів різних здібностей впродовж останніх 2-3 років "гайскул" і вчити їх більш відповідно до їх здібностей та вимог, але чи це було б корисним і добрим як для учнів, так і для загальної справи навчання, відповісти тяжко. Пора може перевірити погляд, що школи в демократії мусять бути нарівні і для здібних і для менш здібних дітей, які не мають нахилу до академічних предметів. Цей погляд підтримували звичайно середньо-західні держави Америки, настоюючи на тому, що держава мусить дати всім дітям однакову можливість вчитися і закінчувати "гайскул" чи "коледж", бо дипломи є рекомендацією для евентуального влаштування на посади.

З другого боку немало педагогів питають себе, чи може "uniform

education for all is education for none?". Пора признати, що нехтування задовільняючої освіти для більш здібних дітей, не є результатом уживання демократичних принципів, а скорше примусом для всіх дітей вміщатися в інтелектуальне прокрустове ложе. Хіба треба пригадувати, що невистарчальна освіта впливає на стан думання і діяння цілої країни, що серед злочинних банд і одиниць часто трапляються надзвичайно здібні діти, котрі не мають змоги вужиткувати свою енергію на наукові вправи чи якісь інші конструктивні цілі.

В демократії школи не можуть змінятися по декрету "згори", це правда, але кожен громадянин, коли бачить лихо, може впливати на поступ шкіл підтримуванням відповідних засобів поліпшення. Зокрема батьки (як громадяни, так і негромадяни) можуть впливати на долю шкіл своєю співучастю в так званих "Parent-Teacher's Ass'n" які нараховують понад два мільйони членів.

**
*

Дуже цікаво, бодай загально, розглянути справу вищої освіти в ЗДА і порівняти її з наукою в СССР. Коли вважати, що "кандидат" тих чи інших наук у СССР менш-більш відповідає американським "Ph. D.", то як показують числа з 1952 р., в СССР цей ступінь отримало 5,900 людей, а в ЗДА 3,800. Через три роки, себто в 1955 р. ступень "кандидата наук" у СССР одержали 8,400 осіб, а в ЗДА лише 4,400. Найгірше стояла справа кадрів інженерів. У СССР в 1952 р. абсольвентів техніки було 30,000 осіб, в ЗДА таке саме число, але за три роки, в СССР було 63,000, а в ЗДА лише 23,000 осіб.

Статистичні дані показують, що професорів і педагогів, які могли б підготовляти все зростаюче число молоді тепер вже на добру третину менше, як треба, а через 5—10 років буде, мабуть, на дві третини менше.

Порівнювати числа статистичних даних з різних країн цікаво, і статистика зараз, між іншим, дуже в моді, але самі по собі числа малощо по суті речі дають. Звичайно, що Америка, щоб бути міцною і готовою на всякі "евентуальності" мусить старатися підготовити відповідне число учених. Правда, ЗДА потребують більше інженерів, але не тому просто, що СССР їх має більше. Щоб пригадати абсурд міри на СССР, пригадаємо, що там вдесятеро більше людей працює в рільництві. Ясно, що ми в Америці обходимося меншим числом рільних робітників завдяки раціональній утилізації технічних сил, бо засоби хліборобства тут удосконалені і тому американський фармер продукує більше, як десять нещасних совєтських колгоспників.

Багато пишеться і дискутується про те, що Совєтський Союз доганяє Америку, а може в дечому й переганяє. Але переганяти можна когось, з ким біжиш в одному напрямі. Коли ж бігуни змагаються до різних цілей, то хто може переміряти, хто кого перетнав. Це, звичайно, можна віднести як до моральних, так і до фізичних змагань.

От кажуть, що Совєтський Союз має більше підводних човнів, ніж ЗДА, але спеціялісти кажуть, що для охорони потрібні не підводні човни, а щось таке, що підводні човни нищило б з повітря тому що для ЗДА океанічний транспорт є питанням життя і смерти. Для СССР морський транспорт — другорядна справа. Вільному світові треба

знати, що робиться за залізною заслоною, але це не означає, що треба сліпо наслідувати те, що вони роблять у себе, або стояти спаралізованим, як миша перед гадюкою, і нічого не робити.

**
*

ЗДА нарешті прокидаються від свого схиляння перед розмірами. Державні мужі починають себе питати, чи логічно тратити мільйони на відшукання радіоактивних елементів та скупитися на асигнування для засобів, котрі уможливили б уживання самих елементів. Ті самі люди зараз навтіь на чолі з Президентом взялися за організацію комітетів компетентних людей, які радили б в державному маштабі, як і що робити для поліпшення освіти, та щоб надігнати проспаний час.

Збільшення оплати праці левних категорій спеціялістів, професорів, стипендії найздібнішим студентам і т. і., порівнюючи з цим усім, є лише частиною справи. Америка вміє працювати і скоро матиме потрібне число спеціялістів. Більше часу візьме змагання п о л і п ш и т и я к і с т ь о с в і т и в ширшому розумінні. Володарі СССР можуть і мусять вдоволятися добрими, але вузькими спеціялістами, що їх випускають їхні багаточисленні інститути. В тоталітарній державі безпечніше є виховувати людей лише частинно.

Порівнюючи це все, мимоволі насувається питання, де й з чого починати, щоб піднести рівень освіти, що відповідав би тотальній (не тоталітарній) людині? Найліпше, мабуть, почати б з поліпшення програми навчання в нижчих і сеердніх школах та поволі вводити іспити знизу до верху, які тепер уже практикуються в кращих університетах.

Американська молодь потребує не тільки більше годин математики, фізики, але й в не меншій мірі гуманістичних наук. Багато коледжів та університетів позаводили в останні роки двосеместровий курс так званого "Social Science", який має дати молоді відомості про економічне і соціяльне довкілля, серед якого вони живуть. Якби студенти мали основне поняття про загальну історію, якби всі мали хоч один курс географії поза кордони ЗДА, та якби вони колись впродовж всієї своєї шкільної підготови обзнайомилися з головними течіями філософії, то їх освіта була б чогось варта поза накопиченням безлічі фактів з частковим умінням використати їх практично.

Варто пригадати слова колишнього професора, а потім Президента ЗДА В. Вилсона, що їх він сказав до студентів: "Освіта не тільки для того, щоб уможливити молоді добре заробляти, але в першу чергу навчити її жити повним життям". Бо справді, тільки людина, яка може ясно думати, ставити стислі логічні питання та відповідно діяти, може бути вільною і цілою істотою. В осягненні цієї мети, на мою думку, полягає завдання ширшої освіти.

Проблеми американських шкіл і університетів безмежні. Так чи інакше вони торкаються всіх нас; не нехтуймо їх лише негативною критикою.

Л. МАРГОЛІНА

У поневоленій Україні.

Враження і факти зі сучасної Західньої України

***

ВІД РЕДАКЦІЇ

Понижчий опис сучасних життєвих відносин в Західній Україні не є нормальною статтею, чи репортажем. Історія цього опису така: Цей опис походить з Польщі, з руки одної української авторки, що є одружена в Польщі з Поляком, і є громадянкою Польщі. Вона має родину в двох містах і на селі Західньої України. Має вона також свояка в ЗДА, який просив її, щоб вона написала йому довгого і докладного листа про те, що вона бачила в часі свого побуту на західньо-українських землях. При тому, цей свояк просив її, щоб вона не описувала йому Львова, бо він уже має сяке-таке поняття про сучасний Львів з газет.

Опис вражінь зі сучасної Західньої України був найперше пересланий до знайомих в Англії, а звідтам до свояка в ЗДА, який передав його Редакції. Редакція друкує ці враження зі сучасної Західньої України, скорочуючи в друку ці місця, де є подані вже ширше відомі читачам факти. Редакція пропускає, розуміється само собою, імена осіб та назви місцевостей.

ЛЬВІВ — КОЛИШНЯ НАША СЛАВА

Я свідома цього, що я не в силі передати Вам того всього, що я бачила і чула на рідній землі. Та я хотіла би віддячитись Вам по моїм силам за ті всі добродійства, яких я зазнала від Вас і тому я хочу спробувати дещо передати Вам, щоби Ви мали бодай приблизне уявлення про життя на рідній землі. Життя там так змінилося, що треба б самому приглянутись йому, і щойно тоді можна би зрозуміти пригноблюючу дійсність.

Я добилася по тяжких трудах дозволу відвідати своїх рідних на західно-українських землях. Я забрала зі собою трохи речей, як вбрання, дещо з білизни, кілька взуп і т. п., щоби те все розділити між рідню. Взяла я на дорогу трохи польських грошей до границі, та 50 злотих на виміну, бо лише стільки можна вимінняти на совітські рублі.

Границя виглядає як залізна заслона, бо її творить на 2 метри широкий пояс землі, загороджений по обох боках дротом. Переїхавши польсько-совітський кордон, виїхала я зі стації Мостиска в дальшу дорогу до Львова. Зараз за границею видно велику зміну. Нема вже шахівниці селянських нив, але замість неї бачиш широкі колгоспні лани. Відразу впадає в око, що села — зокрема селянські хати — тепер далеко біднїші, ніж були давніше. Наш поїзд — це т. зв. підміський, обдряпаний і брудний. На стаціях і зупинках всідають селяни-колгоспники. Одежа на них дуже бідна і обідрана. Обличчя сумні і виснажені. Ідуть майже мовчки. Побачивши мене, порядно вбрану, щось про мене говорять, але ніхто не важиться підійти до мене, та щонебудь запитати. Я також до нікого не відзиваюся. Дивлюся через вікно і всюди бачу те саме: широкі поля-лани і майже бездеревні села, без огорож коло хат. Дорога видавалася мені дуже довгою. Вкінці поїзд заїхав на головний

двірець у Львові. На двірці великий рух. Круґом порядок і чистота. Сам двірець виглядає гарніше, ніж перед знищенням підчас другої світової війни. Він до основ відбудований. Є окремі чекальні для пасажирів "дальнього слідування" і окремі для пасажирів "приміських поїздів". Тим останнім не вільно заходити до чекальні "дальшого слідування". Є ріжниця між поїздами тих обох категорій. Тамті поїзди мають люксусові вагони з переділами на 4 особи, які можуть в них вигідно спати, а приміські поїзди пообдряпувані і брудні.

Я задержалася у Львові не довше, як пів дня. Опісля, повертаючи до дому, я задержалася знова у Львові, але не описую його, бо таке було Ваше бажання. Львів в старих границях не стратив багато з того вигляду, який ми знаємо. Ріжниця хіба та, що на вулицях рух більший, ніж це було до другої світової війни. В місті я зауважила тільки українські написи, зате чула я скрізь тільки московську мову, а лише зрідка українську, а вже дуже рідко польську. Я ходила переважно по центрі міста.

Я мала адресу мого старого учителя з гімназії, якого я високо ціню, і з ним переписуюся. Мій учитель живе з дружиною на давнім мешканні, але тільки в одній малій, з одним вікном, кімнаті, з правом уживання кухні, бо другі 4 кімнати займають нові люди. Я застала мого знайомого учителя і його дружину вдома і відразу побачила їх нужду. Мали вони дещо зі старого устаткування, але самі вбрані вбого, і на вигляд дуже постарілися та вимізерніли. Учитель учив кілька років за нового радянського режіму, а тепер дістає нужденну старечу пенсію. Ніколи не жив за нового режіму в добрі. Отже, випродав всі свої ліпші речі, а тепер обмежений до пенсії і невеличкої допомоги, що її дістає від свого сина, який має, нібито, добре зайняття як добрий фахівець, але сам живе дуже скупо, бо ледви утримує родину. Дружина учителя погостила мене скромно: чаєм і білим хлібом з кусниками ковбаси на нім. Питаю, як живеться нашим. Відповідають, що вони живуть майже як відлюдки від часу зміни режіму в 1944 р. Колись мій учитель учив в школі, а нині поза відвідинами родини, яка живе поза Львовом, і зустрічами в церкві і під церквою, ніде не буває і живе з дружиною тільки для себе. "Тяжко в таких обставинах доживати віку" — каже мій учитель. Далі розказує він чи його дружина про львівські відносини. Багато місцевих Українців покинуло Львів і вийшло на еміґрацію, багато втекло зі Львова, багато виселено поза Львів, ще більше опинилося в тюрмах і концтаборах, звідки багато відійшло з цього світа. Живі, звільнені з тюрем і концтаборів, не можуть вернути до Львова, бо їх ту не припишуть. Мої знайомі переводять час на читанні книжок, але часописів майже не читають, бо вони не є друковані для читання. У часописах є тільки часом в кутках такі речі, які можуть читача цікавити. Мій учитель каже: "Такої пустої преси ще не було в світі і тепер, певно, нема поза Радянським Союзом". Відповідальних становищ в адміністрації — а в тім і судівництві — ніхто з місцевих не займає. Про ролю сина нашого великого письменника шкода говорити, бо ж він тільки лялька в руках режіму без влади і впливу. Тут адміністраторів вибирається таких, яких ніхто з виборців не знає і не видів і то 100% голосами. Мій учитель потверджує, що Львів тільки по формі українське місто, а по суті московське — от, хоч би напр. взяти розговірну мову населення нинішнього Львова. Приблизно ⅔ розмовляє московською мовою. Говорять нею не тільки Москалі, але також — за малими винятками — Українці зі східніх областей УСРР. Тільки приблизно ⅓ населення говорить українською мо-

вою. Це здебільша уроженці Західньої України, і ще дехто зі Східньої. Не диво, що на вулицях Львова почуєте частіше мову московську, ніж українську. З місцевих Українців є ще лише кількох адвокатів, кількох лікарів, дещо учителів, кількох професорів, викладачів, асистентів на вищих школах та наукових працівників у Філії Української Академії Наук. Професори і деякі наукові працівники заробляють добре, але вони, очевидно, вчать і пишуть під диктатом партії. Отже їх доля зовсім незавидна. На університеті і політехніці ледви чи половина студентів зі західно-українських земель — розуміється, дійсних студентів, тобто таких, що ходять на лекції. Багато студентів приїздить зі східніх областей, а багато — це діти теперішних адміністраторів на західно-українських землях.

Багато ще дечого ми переговорили. Вкінці я зі сльозами в очах попращалася, обіцяючи, що ще раз, повертаючи до дому, відвідаю їх.

У РІДНИХ

Я в Станиславові. Візник завозить мене за 5 карбованців на передмістя Станиславова, до дому мого брата. Він мешкає з дружиною, зятем і донькою та їх двома малими дітьми в 2 кімнатах, та кухні. Вдома застала я тільки братову і її доньку, бо брат і зять працюють. Вони вже знали, що я маю їх відвідати. Додаю, що крім брата маю ще дві сестри: одна живе на селі, а друга в Тернополі. Обох тих сестер маю ще відвідати, і я їх повідомила про мій приїзд.

Я переговорила з братовою про різні домашні справи і нетерпеливо ждала на брата, який одинокий між нами має вищу освіту. По повороті брата і його зятя з праці, ми пообідали, по обіді ми ще дещо поговорили про родинні справи, а опісля перейшли на господарські і "політичні" справи. Питаю, як живете, а вони в один голос відповідають: "А ти не бачиш?". Він заробляє 400 карбованців з потрученнями, бо праця з доброю платнею не для місцевих, а втім, з відповідального становища, яке краще платиться, легше дістатися до тюрми. Зять заробляє тільки 300 карбованців з потрученнями. Питаю, скільки коштує убрання та черевики. Брат каже мені, що вбрання коштує 400 карбованців, і стільки саме черевики. Тандитні шкіряні черевики можна дістати за 120.00 карб., а пара гумових черевиків коштує 40-60 карб. Сорочка коштує 50 карб. Харчі дуже дорогі, навіть в державних магазинах, а про ціни на чорнім чи т. зв. колгоспнім ринку нема й що говорити, але зате там все можна дістати. В магазинах н.пр. такі ціни в совітських карбованцях: 1 кг чорного хліба 1.90, 1 кг. ковбаси 20.00, 1 кг. масла 27.00, 1 кг. цукру 8.00 (але тяжко його дістати) 1 літра горівки (40%) 40.00, 1 кг. сала 25.00, 1 літра молока 0.80, 1 яйце 0.80, 1 кг. мяса 15.00, 1 кг. картопель 0.50, 1 кг. каші 1.50. Тютюн і цигарки дуже дорогі, а курити треба. Коробка цигарок, що вистачає ледви на один день, коштує найменше 2 карбованці. Від харчів перейшли ми далі на мешкальні справи. З того, що я почула від брата, видно, що з місцевих ніхто не будує своїх домів. Тільки на передмістях старі власники, що мали малі доми, і в них жили, задержали їх і живуть далі. Всі ті доми знищені, бо нема засобів на їх ремонт. Доми ув'язнених, засланих та еміґрантів знаціоналізовані. Дехто з ув'язнених чи засланих вже повернув, але їм не дозволено на побут в Станиславові. Мені не відомо, щоби комусь з арештованих — і то навіть без слушної причини—а потім звільнених, влада вернула на власність їх доми, не зважаючи на затяжні старання власників. Мешкальні умовини по містах дуже погані. Буває, що в одній кімнаті тиснеться по дві-три родини. Тому багато

робітників доїжджає до міста зі сіл, де мешкальні умовини дещо кращі.

Я просила брата, щоби мені розказав все цікаве від 1939 р. "Тяжке було життя, казав брат, за польської окупації, гірке воно було за німецької окупації, але за московсько-большевицької окупації, то таке життя, що ні жити, ні вмирати. Як тільки зайняли большевики Галичину другий раз, то почалися сильні арештування. Одних арештували за те, що були свідомими самостійниками, других за те, що займали відповідальні місця в різних національних, політичних та економічно-господарських установах, а інших знова за те, що, мовляв, співпрацювали з Німцями, що служили при Українській Дивізії, що належали до УПА. Всіх арештованих судили на довгі роки заслання, а деяких засуджували на повішення для страху. По всіх наших містах і місточках, а навіть і селах, вішано людей прилюдно і трупи висіли нераз по кілька днів. Доведений народ до розпуки йшов у ліс і збільшував ряди УПА. На московсько-большевицький терор УПА відповідала терором. Спочатку УПА так сильно дошкуляла всяким активістам і партійним, що вони довго не показувалися без охорони на села. Вона навіть робила напади на міста і тюрми, та звільнювала арештованих. Та скоро окупант всю силу повернув на ліквідацію УПА. Вислано на села, де хоронились відділи чи частини УПА, сильні карні загони і вони робили "прочісування хат", а потім обступивши село, запалювали його. Так спалено сотки сіл і вимордовано в них сотки тисяч людей. По "прочесанні хат" уряд був проголосив амнестію для тих, що втекли до лісів. Але мало хто вийшов з лісу і покаявся, бо були великі вимоги. Треба було ще виявити своїх знайомих, товаришів і рідних. По певному часі почали большевицькі військова "чесати ліси". УПА пересунулася в Карпати. В тому майже самому часі почався натиск в двох напрямах: в релігійному і економічному. В релігійному йшов натиск на священиків. Тоді арештовано багато греко-католицьких священиків, а багатьох викликало МГБ на переслухання і ставило ультимат, щоб вони вибрали самі: або перехід на православ'я або заслання на 10—25 років. Очевидно, тільки незначна меншість рішилась на муки, більшість рішилась перейти на православ'я, яке завершилося собором, що його очолювали о. д-р Гавриїл Костельник, о. д-р Михайло Мельник і о. Антоній Пельвецький. Собор відбувся 8—10 березня 1946 р. у Львові у присутності московського патріярха Алексея і силою нагнаного священства.

В економічному напрямі ішов натиск, щоб селяни закладали колгоспи. Коли селяни не похочували, тоді на них накладено великі податки і примусові достави збіжжя, м'яса і ярини. За невиконання тої постанови засуджувано на 5, а то й більше років тюрми. В 1946 році в Україні випав великий неврожай. Найбільший неврожай був на східніх областях. Тоді звідтам сотні тисяч колгоспників йшли пішки та їхали на західні області: тернопільську, станиславівську і львівську, щоб назбирати колосків. Наші люди ділились чим могли, але самі не багато мали, бо й тут був недорід, та й на примусову доставу треба було щось дати. Сотні тисяч людей тоді не виконали постанов уряду, і вони були суджені та карані тюрмою. Щойно по таких терористичних дворічних натисках зламано всякий опір: національний, релігійний і економічний. В краю заведено колгоспи.

Мільйони селян і робітників живуть нужденно, бо заробітня платня не вистачає їм на те, щоб сяк-так убратися і з'їсти. Безперестанно бракує взуття, одягу і найконечніших предметів широкого вжитку. Мешканева тіснота така велика, що по селах та в містах у багатьох ви-

падках тиснеться дві родини в одній кімнаті. Про будову нових власних домів нема мови, бо люди не мають грошей та все бракує матеріялів. Зате випростають великі будівлі в Москві та збройневі фабрики, і в тому найновіша будівля — Атомова Електростанція. Все це будується фондами населення, яке недоїдає і погано вбирається. Великими фондами населення удержується армію, яка на приказ уряду, готова поневолювати нові території".

А чому ж, питаюся брата, люди не виберуть собі своїх людей до правління? Він на мене подивився і гірко всміхнувся. "Ти, сестро, не знаєш, що таке совєтський уряд і не знаєш, на чому він опирається. Не на масах, а на МГБ, війську і на членах партії він стоїть. Населення під час виборів, не вибирає, а виконує наказ партії. Ми вибираємо чужих нам людей, яких наслала Москва і партія, але яких ми ніколи не видали і їх не знаємо.

Сталін панував довго і він по собі залишив увесь політичний, адміністраційний і інший апарат, який має вже вироблену своєрідну систему правління і поведінки. Ніхто з народу не відважується критикувати уряд. Довголітня заборона вільного слова, преси і організації вбили в народі всяку відвагу говорити щиро, говорити в ширшому крузі, говорити щось публічно. Є кляса пануючих — це партія і бюрократія, і є кляса працюючих — це селяни — колгоспники і робітники". Ще довго ми розмовляли, а потім я пішла оглядати місто. Старе місто виглядає як до війни. Станиславів був вже до війни промисловим містом. Цікаве, що Станиславів має "Медичний Інститут", а в цьому році відкрито такий інститут також в Тернополі.

Я не могла лишити братові щонебудь з привезених з Польщі речей, хоч як дуже треба було б це зробити, але я знала, що у сестри і свояків на селі найбільша нужда, і тому я задержала все для неї. На другий день ми попращались, і я від'їхала до сестри, що мешкала на селі.

У РІДНОМУ СЕЛІ

До мойого рідного села дістатися не трудно. Зі залізничної стації треба перейти на стацію автобусову, а звідтам "брезентовим автобусом" до села. Вже сонце повернуло з-полудня, як я дійшла до автобусової стації. Автобус вже був повний і я ледви втиснулася. Не багато є таких, що сидять, більшість мусить стояти цілу дорогу. Ще доки автобус їхав асфальтовою дорогою, то ще можна було витримати, але як він повернув на бічну дорогу зі страшними ямами, то вже не була їзда, а каторга. Автобусом кидало на всі боки, і я то такий їзді дивувалася, що всі ми ще якось повиходили з автобусу і ніхто не вдусився.

Як тільки я вийшла з автобусу, окружило мене багато знайомих та стали мене вітати. Всі раді і веселі, що по стільки літах мене бачать. Перекинувшись з кожним кількома словами, заходжу до сестри. Хатина старенька, похилена, давно не ремонтована. Колись були дві кімнати через сіни, а тепер живуть тільки в одній, а друга — призначена на хліб для корови і кількох курок. Подвіря майже нема. Нема також саду, ані ніякої деревини. В хаті є одно ліжко, один "бамбетель", стіл і звичайна лавка. На стінах висить кілька образів святих, портрет Шевченка і голосник радіо-точки. Притишено голосник і посаджено мене за столом на бамбетлі, а побіч мене сіла сестра, інші сіли на лаві. Кажуть мені, що дуже добре виглядаю, дивуються, що так добре українською мовою розмовляю. На столі з'явився самогон, хліб і якесь варене м'ясо. Про-

сять випити самогону і вибачаються, що не ставлять горілки, бо дорога, а самогон гонять майже у кожній хаті (з колгоспних буряків), і його можна легко дістати, бо дешевий. Ну, та й, хтось з гурту докидає слово, "самогон кріпший і здоровший". Випиваємо, закусуємо, а при тім, невгаваючи розмовляємо. А розмовляти є про що. Зразу розказують про родинні справи, потім про переживання підчас окупації, про ревізії, про арешти, а вкінці переходять на колгоспне життя. Всі говорять щиро і без ніякого страху, бо вже вони всьсто мають досить. Колгосп — це новітня панщина. Колгоспники виробляють рік річно багато трудоднів, але по розрахунку за ці трудодні одержують по кількадесять кілограмів зерна і кількадесять карбованців. Жиють виключно з присадибних городів, де садять бульбу (картоплю) і ярину, а також з крадіжок колгоспного майна. Найтяжча доля жінки-колгоспниці. Чоловіки, працюючи чи то при конях, чи де інде, мають хвилини праці, але й мають хвилини віддиху. Колгоспниці, що їм накладено норми оброблення одного гектара буряків, пів гектара кукурудзи, пів гектара бульби — гарують через ціле літо в полі, не випростовуючи спини. А крім того жінка мусить у хаті держати якусь гігієну, мусить чоловікові і дітям готовити їсти, прати, тощо.

Майже кожний колгоспник має корову, або дві козі, але паші для коров завжди бракує. Цього року якось з пашею особливо було тяжко. Худоба ледви трималася на ногах, а в колгоспі, то навіть кілька коров згинуло з голоду. За браком ліпшої паші, селяне кормлять худобу соломою, а що соломи рідко коли є подостатком, то селяне, в крайному випадку, мусять красти солому з колгоспних стирт, які колгоспна адміністрація навмисне каже ставити далеко за селом, щоб утруднити розкрадання.

Дуже тяжко з опалом. Страву варять на нафтових машинках, але на огрівання кімнат у зимі не можна ніде дістати дерева, ані вугілля. Ще як села є близько залізничних станцій, то дехто може за "калим" (хабар) дістати деколи вугілля, а інші села через зиму бувають без опалу. Зразу на опал вирубують дерева, навіть овочеві, а далі розбирано стодоли і інші будинки, а тепер навчились люди палити коров'ячим гноєм. Роблять з гною змішаного зі соломою цеголки, засушують і потім тим опалюють хати.

Убрання селян бідне. Взуття переважно гумове, а бувають випадки, що ходять в лаптях зі соломи. Шкіряні черевики чи чоботи, це рідкість і люксус.

Як була поширилася чутка, що колгоспи будуть зліквідовані, а постануть радгоспи, то всі колгоспники дуже тішились, бо життя в радгоспах, кажуть, легше. В них, кажуть, є стала місячна платня, але партія не така наївна, щоб платити за працю тоді, коли можна її мати за півдармо.

Не зважаючи на тяжкі економічні відносини, приріст населення, якщо не нормальний, то не дуже далекий від нормального. Молоді люди женяться, хлопці і дівчата дружаться, але мало хто провадиться неморально. Дружаться переважно місцеві з місцевими. Коли хто одружиться з приїзним, то від нього сторонять. Ще коли поберуться Українці, то нічого, але коли буде Москаль чи Московка, то не тільки сторонять від таких людей, але їх уважають за ворога. Національна солідарність у тому відношенні велика.

На згадку про УПА всі якось перекинулись поглядом, а один махнувши рукою, ледви чутно промовив: "Забагато згинуло молодих хлопців і дівчат, забагато через УПА потерпіло, та й багато ще до сьогодні

караються по засланнях. Ті, що залишилися живими, думають, що відповідальні керівники нашого народу не повинні були до того допустити, щоб було таке велике знищення національно-свідомого елементу".

Питаю, чи є якесь культурно-освітнє життя. Кажуть, що є. Є клюб, є орхестра, відбуваються співи і танці, але це все під проводом партійних активістів, які використовують орхестру і хор для піднесення всяких совєтських імпрез. Час-до-часу в клюбі відбувається якась аматорська виставка, але грають тільки штуки, затверджені партією.

У кожного з моїх співробітників бачу на очах сльози. Видно, що їх слова виходили з болем і їм здавалося, що на душі ставало легко. Хтось оповів жарт про те, хто в "радянськім союзі" найбільше їсть: корова, кінь, чи свиня? Ні, колгоспник, бо він з'їсть за один день все те, що заробить за цілий рік!

По кількох ще веселих жартах хтось затягнув пісню, але не совєтську, а стару, якої кожний тон і кожне слово гоїли зболілі серця. Було вже пізно і треба було відпочивати. Гості розійшлись. Мені постелено з бамбетлі, а родина сестри поклалась, дехто на ліжку, а дехто на полу. Всі чогось зразу поснули, а я, хоч і з дороги, втомлена, заснути довго не могла. Чи то з непривички спати в бамбетлі, чи з надміру нових вражінь, не знаю, не брався мене сон та й тільки. Вже на дворі сіріло, а я ще й ока не зажмурила. На 5 хвилин до 4-ої я почула у голосніку, чи, як всі в селі говорили в "колхознику", а за цим сигнал з Києва і гимн УРСР, а потім о год. 4-ій (6 година за московським часом) гимн СССР. Чекала я ще, що буде цікавого говорити Москва, але по гимні в "колхознику" відізвався голос: "Тут говорить голова колгоспу! Всі колгоспники мають зараз ставитися до праці", при тім викликав кожного колгоспника і визначував йому, де і що має робити. Аж тепер я зрозуміла, чому то селяни називали голосник "колхозником", бо з нього лунає голос тільки голови колгоспу. От, техніка, подумала я. Не треба писати листів, посилати післанців — видавані накази в одну мить доходять до кожного. Дочка сестри, почувши голос з "колхозника", зараз таки піднялася з постелі і почала скоро збиратися до праці. Разом з нею встав і її молодий син. На мою зауважу, що може хоч сьогодні, з нагоди мойого приїзду вони не підуть до праці, вони відповіли, що опускати праці не можна, бо можуть відібрати город, а тоді не було б з чого жити. Зібралися і, не снідавши, пішли на новітню панщину. Сестра, яка має вже 60 років, до праці не ходить. Питаю, чи має пенсію, каже, що ні. Для колгоспників держава не платить пенсії, їм мають платити колгоспи, а що колгоспи бідні, то колгоспники на ласці і утриманні дітей. Хоч робити не було що, але сестра встала, "з призвичаєння, казала, я все так встаю".

НАСТРОЇ СЕЛЯН

На другий день прийшов до мене старий знайомий селянин. Він був один із свідомих і активних селян. Прийшов, привітався, перекинулись ми словами, як здоров'я та як життя, а далі присіли на призьбі та й почали балачку. Питаю його, хто в селі головою сільради, хто головою колгоспу, може такі люди, що я їх знаю. Де там можу знати, як то люди прислані, каже він. Як то прислані? — питаю. Та ж гідно з конституцією голів сільрад і других самоуправних установ вибирають люди на загальних зборах. "Так пишеться, але на практиці, каже мій знайомий, голов установ назначує "райком" (районний комітет партії). На заповіджені збори, приїзджає секретар райкому чи інший активіст і

привозить зі собою зовсім нікому незнану людину. По відкритті зборів збирає слово активіст і говорить довгу промову, про те, як то партія і уряд дбають про колгоспників, говорить про ворогів радянської влади, а потім переходить на тему оборони кордонів і вичисляє, який то могутній Совєтський Союз, і чого він прагне. По такім політичнім вступі починає говорити про колгосп і про дотеперішнього голову. Все, що робилося дотепер, було погане. Колгосп працював погано і дотеперішній голова також був поганий, бо не вмів добре колгоспом керувати. Він не виправдав довір'я колгоспників, що його вибрали. В наслідок того колгоспники мусять вибрати нового голову. Він зі свого боку пропонує як кандидата, такого то, а такого, бо він один із тридцятитисячників, що покінчили курси голів, і він допровадить колгосп до квітучого стану. Активіст далі запитує зібраних колгоспників, чи є хто проти поставленої ним кандидатури. Очевидно ніхто не противиться і новий голова є вибраний одноголосно. Ще кілька літ тому, були випадки, що знаходилися відважні і противилися такому способові виборів, але вони скоро замовкали. Їх кликано до МҐБ (це давні ҐПУ і НКВД), звідки дехто з них і зовсім уже не повертався додому. Від тоді таких відважних більше вже не було. Тепер ніяких спротивів нема і кожний привезений партією кандидат є вибраний одноголосно.

Теперішній голова колгоспу і голова сільради — це партійці зі східних областей УРСР. Обидва говорять по-українськи. Нововибраний цього року голова колгоспу гостро береться до людей. Вимагає непосильної праці, і всіх, що крадуть колгоспне майно гостро "штрафує" сам, або віддає до суду. Люди нарікають і жалують за старим головою. Є деякі й такі, що надіються при енергічнім і добрім господаренні покращання життя колгоспників, але є знова й такі, що кажуть: "Було вже багато різних голів, а в колгоспі як була біда, так і є". Єдиний тільки випадок був у 1954 р., коли був добрий урожай, що виплачено колгоспникам по 3 кілограми за один трудодень, а у всіх інших роках виплачувано по півтора до двох кілограмів".

Зговорилася я зі своїм знайомим також і про школу. Є в селі десятирічка, але потіхи з неї не багато. Десятирічку кінчає багато дітей, але дуже мало їх попадає до вищих шкіл, бо не мають грошей на навчання, або нема для них місця, бо кандидатів вищих шкіл дуже багато. До вищих шкіл попадають передовсім діти всяких совітських достойників, а для дітей колгоспників місця бракує. Тому дехто кінчає якісь курси технічні, фельчерські чи зоотехнічні і дістає десь далеко працю за 500—600 карбованців у місяць. Та більшість таки залишається в колгоспі. Молодь читає мало, бо в бібліотеці добрих і цікавих книжок нема, а комуністична література нікого не цікавить.

Незавидна доля учителів. Вони не тільки мусять багато працювати в школі, ходити на найрізнородніші збори, але ще й на них накладено обов'язок "освідомляти колгоспників політично і соціяльно". З того приводу навіть постав дотеп: Як корови в колгоспі не дають молока, винен учитель, бо не зумів їх освідомити політично й соціяльно.

Я слухала оповідання знайомого з великою увагою, але треба було розмову перервати, бо кликала сестра на снідання. Воно було скромне: яєшня, хліб і чай. Сама сестра поживилась якоюсь юшкою і хлібом. Говорила я зі сестрою ще про дещо, а вкінці почала з нею радитися, як поділити між нею і дальшу родину те все, що я привезла. Я бачила, що у неї дуже очі світилися на вид того всього, але вона була справедлива та радила ділити відповідно до того, хто й чого потребує.. Оповідала мені

сестра, що дехто дістає пакунки з Америки — від рідних чи приятелів — і це є велика поміч для родин в їх нужді.

По снідані я трохи задрімала. Вже було сполудня, як я встала, і пішла оглядати село. Воно дуже змінилося, обдерлося, як і всі колгоспники. Колись кожне подвір'я було велике, стояло кілька господарських будинків, сад, багато деревини, а тепер дерев майже нема, подвір'я нема, нема й будинків, а позалишались хати, і то пообдирані, а деякі то ледви стоять. Нових будинків не багато. На вулицях таблички з лозунгами і пересторогами. Тут і там висять портрети "вождів". На колгоспнім дворі видно декілька автомашин, дві попсуті, а дві їздять. Одною їздить голова колгоспу, а друга служить до воження тягарів. По дворі ходить багато людей, і видно, що працюють. По подвір'ї блукається худа худоба, та кілька пар коней. Все це дуже нагадує колишній фільварок польського шляхтича.

По середині села стоїть церква. Колись вона була крита бляхою, а тепер покрита соломою. З паркану нема й сліду. Не далеко церкви, в селянській хаті, живе священик. У нього жінка і троє дітей. В розмові він мовчазливий і якийсь заляканий.

Десятирічка міститься в старих шкільних будинках. Чистота на подвір'ї і на коридорі досить можлива. Як переходжу подвір'ям, якраз є дзвінок, і з кляс висипалась дітвора. На подвір'я виходять і учителі.

Клюб міститься в колишній "Читальні Просвіти". Видно у ньому якийсь рух. Це, як довідуюся, з району приїхав кінооператор і вечером буде показувати картину.

Заходжу до "Сільмагу", себто до крамниці, що міститься в колишній кооперативі. Людей бачу мало. Дехто купує папіроси, діти зшитки, от і все. Товарів дещо є: є убрання, є матеріяли, є біжутерія, парфюмерія та годинники (від 344—850, а то й 1300), але ніхто з колгоспників того всього не купує, бо нема грошей. Є тут і повно всякої політичної літератури, але її також ніхто не купує. Кого я не стрічала і з ким не говорила, скрізь я чула нарікання на нужду і недостаток. Всі вірять і сподіваються якоїсь зміни.

В РАЙОНІ

По кількох днях мойого перебування треба було мені зголоситися в районовій міліції. Дістатися до району не так то легко. Автобуси не ходять і треба йти пішки. Та я якось упросилася до колгоспної автомашини, що якраз в той день їхала в район з якимись справами. Ще як їхали ми польовою дорогою, то можна було витримати, але як виїхали на битий шлях, то машиною так кидало на всі боки, що в мені вся утроба переверталася, та ще й гудза на голові набила. Район — це звичайне село з критими соломою будинками, а тільки де-не-де видно будинки під бляхою. В них міститься Райком (районовий партійний комітет), Райвиконком (районовий виконавчий комітет), Народний Суд, прокурор, МГБ, міліція, банк, юридична консультація. Я зголосилася на міліції. Прийняли мене чемно. По полагодженні формальностей нічого мене не питали. Я, вийшовши звідтам, пішла до "закусочної", щоб щось з'їсти. Людей тут багато, п'ють. Вибирати тут нема з чого. Є горілка, оселедці, ковбаса і хліб. Заспокоюю голод і виходжу. Випадково на дорозі стрінула я знайомого священика. Він не дуже був радий тією зустріччю, але дещо погово-

рили. Він тепер православний. Перейшов під примусом після того, як арештовано всіх єпископів і митрополита Йосифа Сліпого і засуджено на довгі роки заслання.

Якогось культурно-освітнього та товариського життя в районі нема. На відповідальних посадах також нікого нема з місцевих. Тут і там якийсь бухгальтер, кілька учителів, і то все. Оглянула я ще село, яке зовсім своїм виглядом подібне мойого рідного села та прийшла на умовлений час і місце, щоб повернутися до сестри. Побувала я і в деяких поблизьких селах, де я маю знайомих. Всюди те саме: біда і нужда.

З того, що я спостерігала по селах, бачу, що життєвий рівень теперішнього села багато нижчий, ніж був перед війною. Загально так є, що колгоспник має тільки хату, а коло хати хлівець на корову або свинку. Колишні господарські будинки порозбирані або на опал, або на будову нової хати, або на ремонт старої. Селяни живуть не з винагороди за трудодні, але з городів (0.25 га), де садять картоплю, городовину, тощо. Переважно мають одну корову, що дає лише пару літрів молока на день (через недостачу доброї паші), годують якусь свинку, якої частину зуживають для себе, а решту продають, щоби роздобути гроші. Продають також яйця від курей — і так дають собі раду. Якщо йде про трудодні, то колгоспник звичайно дістає за них дуже малу винагороду або жадну, але якби навіть дістав те все, що йому належиться, то це було б найвище 6 сотнарів збіжжя (колись дворський форналь діставав 12 сотнарів!).

Я мусіла від'їхати до сестри в Тернополі. Проводили мене мої рідні, які в той час не працювали в колгоспі, з плачем аж до брезентового автобусу і зі сльозами в очах просили мене не забувати про них.

ТЕРНОПІЛЬ — КРАСА ПОДІЛЛЯ

До Тернополя я приїхала вечером. Зайшла до сестри і застала її і її чоловіка вдома. Ми повечеряли і почали говорити. Розказують, як багато вони пережили в часі бомбардування Тернополя і після того. По приході зі сходу нової теперішньої влади через кілька років тривав страшний терор. Люди не могли спокійно спати і не працювали, бо ніхто не знав, коли кого вивезуть. Крім цього дошкулював голод. Щойно тепер дещо покращало. Обоє — сестра і її чоловік — виглядають на старців, хоч їм нижче 50 років.

Ми умовилися, що на другий день сестра покаже мені Тернопіль. І так на другий день виходимо на місто, і я бачу, що центр міста в часі останньої війни був знищений до щенту, а тепер майже відбудований. Залізнична стація велика. Тут, як і у Львові, окремі чекальні для пасажирів далекої дороги і для пасажирів підміських поїздів. Вестибюль чекальні 1-ої кляси широкий і великий. На стінах великі портрети вождів партії. Ресторан також простірний. Столи накриті білими настільниками і на кожнім столі квіти. У кутку подіюм для оркестри. Очевидно, що чекальня для робітників і колгоспників скромна: лавки, закусочна і то все. Вбиральні (кльозети) для колгоспників поза двірцем у шопі без дверей і зовсім примітивні, а для пасажирів 1-ої кляси в будинку двірця.

Написи на стації, як також у цілому місті українські. Рух великий. Перед стацією велика площа, а на ній повно селян-колгоспників.

Головна вулиця (колись Міцкевича, а тепер Леніна) поширена. По обох боках побудовані нові й високі будинки, а посередині сквер засаджений деревами. На місці давнього готелю "Польонія" стоїть тепер

великий будинок, в якому міститься "Медичний Інститут" і мешкання для професорів. Другий будинок "Медичного Інституту" є на давній площі Собіского. Недалеко є новопобудований театр, прикрашений величезними колюмнами. На місці єзуїтського костела, будують величезний будинок. Напротив на сквері головної вулиці стоїть постумент Хмельницького. Хмельницький не на коні, а пішо, і робить негарне враження. Став дуже поширений, його площа має з кілька кв. кілометрів. Там, де була торговиця і смітнисько, засаджено великий парк. Вхід до парку є від портику, якого розкішно прикрашений дах підпирають великі колюмни. По обох боках алеї уміщені портрети членів політбюра. Рядом головної алеї тягнуться алеї бічні. При них висять портрети поетів і письменників, українських і московських, але розміром малі. В парку є літній театр, кінотеатр, реставрація і кілька альтан. Парк виглядає чисто.

На периферіях Тернополя занедбання. Доми обідрані, вулиці брудні і з вибоями, автом тяжко проїхати. Мешкань для населення дуже мало. Люди мешкають в одній-двох кімнатах. Звичайно на передмістях мешкають місцеві, а приїзні — активісти мешкають у центрі міста.

В місті відкрита тільки одна церква. Виглядає дуже бідно. На богослуження ходять тільки місцеві. За церквою є автобусова стація. Автобуси відходять у всіх напрямах. До міст — автобуси ошклені, а до сіл — звичайні тягарові авта, криті брезентом.

Хоч написи на крамницях і всюди українські, але в місті чути скрізь мову московську. Відповідальних місць в адміністрації ніхто з місцевих людей не займає. Є тільки один місцевий адвокат — Українець і один адвокат — Жид. В Тернополі є 6 середніх шкіл, з того тільки 2 українські. Всі приїзні, навіть Українці, говорять московською мовою і посилають дітей до московських шкіл. (Казали, що по смерті Сталіна, коли Берія був заповів для республік і областей широку автономію та, що всі уряди мають займати місцеві люди, то зробився був великий шум і увесь напливовий елемент уже збирався виїжджати зі західньо-українських міст і містечок. На їх щастя Берію з л і к в і д о в а н о і все залишилося по старому).

Життєвий стандарт в місті низький. Люди, особливо місцеві, ходять бідно одіті і занедбані. Зрештою, казали мені, трудно жити добре, коли робітник чи службовик заробляє від 300—400 карбованців у місяць. Коли хтось з місцевих заробляє місячно 700 карбованців, то це вже велика заробітня платня.

Я була цікава знати, як люди дають собі раду в таких тяжких економічно-господарських обставинах. "Люди ледви животіють, відповідає мені сестра, "дехто відважніший радить собі всякого рода спекуляцією".

В останніх часах найбільш популярним стало слово "калим", яке походить від музулман, по нашому окуп. Тепер в Советському Союзі треба дати "калим" всюди, коли хочеться щось дістати чи оминути якого лиха. Користуючись тим "калимом", дехто ратується в прикрих ситуаціях, а совітські бюрократи мають з того додаткове джерело наживи. Та не тільки "калимом" доповнюють совітські бюрократи свої домашні особисті бюджети. Є ще інше джерело, а саме крадіжі — головно в промислі і торгівлі. Ті крадіжі так поширені, що ніякі драконські кари не помагають. А втім, бюрократія вміє всякі нелегальні джерела наживи закрити. Тому теж звіти совітської бюрократії про виконання праці і т. п є з правила фалшиві.

Якогось суспільно-громадського і товариського життя в місті нема. Люди живуть кожний для себе і клопочуться самі собою. Одинокою розрадою для багатьох є горівка, яку п'ють часто і без міри, хоч вона й не дешева, бо одна літра (40%) коштує 40 карбованців. Тут треба зазначити, що пияцтво — це характерна риса теперішнього совітського побуту. П'ють всі, але не "монополькy", бо за дорога, зате п'ють отруйну самогонку, яку гонять з колгоспних буряків.

Не веселе те все, що я бачила і чула. Не тільки "кругом неволя і неправда", але до того ще злидні і нужда. Побула я в Тернополі 2 дні, а третього дня через Львів, де я затрималася ще на короткий час, я виїхала назад до Польщі.

МОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Аж такої дійсности на рідній землі я не сподівалася. Я, виїжджаючи зі Західньої України, залишила брата та сестер заможними людьми. Вони жили, як у нас говорилося, на достатній життєвій стопі. Кожна моя сестра мала прекрасне сільське господарство, яке давало їй такий дохід, що вона могла післати свою одну дитину навіть до вищої школи. Але так, як я тепер бачу, то життєва стопа брата, що живе в місті, упала найменше на половину, а сестри, що живе в селі, то стала меншою на три четвертини. Так упали середньо життєва стопа усього населення і до того положення мусів привикнути увесь наш нарід.

Інакше було і є в теперішній Польщі. Тут при комуністичнім режимі ні місто, ні село не жило і не живе на такій низькій життєвій стопі, та не переживає стільки терору і нещасть, як в Україні. Нема просто порівняння. Я не кажу вже про те, як польське населення, а головно селянство, тепер стає на ноги.

Також політична комуністична неволя і терор в теперішній Польщі не були ніколи такими тяжкими, як вони були і є на наших землях. В Польщі була й є комуністична місцева польська адміністрація та й тільки; а на наших землях була і є московська окупація і колонізація з хмарою чужої бюрократії.

Також нема порівнання в релігійних справах. Римо-католицька Церква в теперішній Польщі була толерована, а нині вона є навіть шанована. А що зробила комуністична партія в Західній Україні з Українською Католицькою Церквою і духовенством, про це загально всім відомо.

А вкінці ще одно, що аж проситься порівняти: Польський комуністичний режим збирає до Польщі зі Советського Союзу всіх Поляків, без огляду на їх переконання, навіть з тюрем і таборів, та опікується ними по своїм силам. Маріонетковий уряд УССР, навіть по звільненні людей з тюрем і таборів та по визнанні їх невинними советською владою, не має права дозволити їм повернутися до рідних міст і сіл без окремої "ласки" Москви. Цей маріонетковий уряд УССР глухий і сліпий на те, що цілі хмари чужих галапасів, які приїхали за наживою на нашу рідну багату землю, не меншають, а рік-річно більшають. Потом і кров'ю годує їх місцеве населення, в першу чергу наше селянство. Не дивно, що я почула від одного селянина-колгоспника, що краще вже, щоб атомова бомба знищила той комуністичний світ, як мають люди переживати такі муки.

Мені видається, що моє жіноче серце не видержало б, якщо прийшлося б мені жити в такій духовій і фізичній неволі, яка є в Україні та глядіти на те нещастя, яке принесли моїй Батьківщині новітні Джінгісхани.

Культурна хроніка

Город української культури в Клівленді

Написав проф. Леонід Бачинський

Хто був у Клівленді, то мусить признати, що ні одно місто в ЗДА і Канаді не може похвалитися таким городом, який має Клівленд, Огайо. Це не простий собі город, а Город Культури.

Клівлендський Город Культури знаходиться в Rockefeller Park. Заснований він в 1925 році, а його ініціяторами були: W. R. Hopkins, Z. Weidenthal, J. K. Zwick, C. Wolfram.

В тому 1925 році, в Клівленді, було 26 національних груп, які могли б мати в парку свої окремі ділянки і поставити пам'ятники або пропам'ятні таблиці, для своїх великих мужів. Однак не всі національні групи, через фінансові труднощі, були в спроможності свої національні городи урядити.

Дотепер викінчено 15 городів, а 16 є в стадії викінчення. Всіх пам'ятників та пропам'ятних таблиць є понад 50.

Українці мають гарну частину парку. При вході від головної дороги є бетонова квадратова площа. На її задньому боці вмурована при землі, на низькому похилому підвищенні, мідяна таблиця з таким написом:

"UKRAINIAN CULTURED GARDENS —

These Gardens were constructed through the efforts of the United Ukrainian Organization. It's a symbol of the Ukrainian Culture and aspirations, and are dedicated to the Freedom of American Liberty and Democracy.

October 1939".

Ще далі в глибині знаходиться пам'ятник св. Володимира Великого. На кам'яній підставі вмурована таблиця з текстом:
"VOLODIMIR THE GREAT c. 956—1015 — RULER OF UKRAINE — Volodimir the Great was an energetic and amiable ruler, also a great organizer. He introduced Christianity into Ukraine in A.D. 988, and within a short time converted the whole Kingdom of Kiev. For his extensive church activities he also is known as Saint Volodimir."

Наліво, зразу від дороги, при вході до заокругленої доріжки, що веде до пам'ятника Т. Шевченка є брама з двох кам'яних стовпів, які злучені залізним півобручем. Посередині брами вгорі — державний український герб. Спереду стовпів — змуровані мідні плоскорізьби. З лівої сторони — Гетьмана Богдана Хмельницького, а з правої — історика Михайла Грушевського. Обидві плоскорізьби виконав скульптор-чех F. Jirouch. Зразки взяті з історичних образів. З правої сторони від входу до городу, на круглому підмурованні, є бюст поета, письменника і патріота Івана Франка.

Пам'ятник св. Кн. Володимира Великого поставлено коштом Українського Національного Союзу, Івана Франка — стараннем місцевих українських робітничих товариств, а Тарсаса Шевченка — загально зібраними пожертвами.

Всі бюсти-пам'ятники є долота світової слави різьбаря Олександра Архипенка.

**
*

Задум урядити Город Української Культури повстав у 1928 році з ініціятиви: В. Волянського, Ю. Тарнавського, А. Т. Білинського та Я. Волянського, першого голови Українських Злучених Організацій Клівленду. Була це сміла і гарна думка, яка однак вимагала незвичайних зусиль та жертвенности від української громади в Клівленді.

Фонди збирано кілька літ. Різні установи, товариства та поодинокі громадяни складали свої пожертви на ту ціль. Уряджувано представлення, забави, пікніки та різні імпрези, дохід з яких призначався на Український Город. До 1935 року було зібрано $13.633. Це була дуже поважна сума, як на тодішні заробітки нашої еміграції.

Бюсти коштували по $1.500, плоскорізьби по $350. Повна вартість Городу Української Культури з площею перевищає 50.000 долярів.

Виготовлення та відкриття бюстів — наших великих мужів відбувалося ступнево. Так заходами Українських Злучених Організацій 18 квітня 1937 року уряджено величавий концерт в пам'ять 76-ліття смерти Т. Г. Шевченка, сполучений з відкриттям бюсту поета, який потім був уміщений на підвищенні в Городі Української Культури. На цьому святі вступне слово мав адвокат О. Е. Малицький, а про потребу такого городу виголосив реферат парох української православної церкви св. Володимира о. М. Запаринюк і голова Ліги Культурних Городів п. С. Wolfram. Відслонення бюсту довершив мейор міста Н. Н. Burton.

Рік пізніше, 3 липня 1938 р. заходами того Комітету, на пікніковій площі греко-католицької церкви св. ап. Петра і Павла відбулося друге величаве свято в честь св. Володимира Великого, з нагоди 950 річниці Хрещення України. Це свято було сполучене з відслоненням бюсту св. Володимира Великого.

Бюст Івана Франка відслонено на відкритті Городу Української Культури 2 червня 1940, яке відбулося дуже святочно при масовій участі української громади. При відкритті Городу все було викінчено, включно з брамою, хідниками та пропам'ятними таблицями.

З нагоди відкриття нашого Городу Української Культури мейор міста Н. Н. Burton 22 травня 1940 р. видав спеціяльну проклямацію, а Українські Злучені Організації видали Пропам'ятну Книгу.

В днях 19-23 липня 1950 р. святкувалося 25-ліття Клівлендського Культурного Городу. З тої нагоди видано ювілейну програму, в якій уміщена друга проклямація мейора міста, подана коротка історія заснування Городу та список усіх пам'ятників і плоскорізьб, які побудували: Американці, Англійці, Жиди, Італійці, Литовці, Мадяри, Німці, Поляки, Словенці, Словаки, Українці Чехи і Югослов'яни. Про кожного великого мужа подана дата його народження і смерти, з короткою згадкою про заслуги для нації. Але на жаль, трапилися при українських історичних постатях історичні неточности. От, наприклад, про св. Володимира Великого додано, що це є перший християнський володар Росії (!), який увів християнство в 989 (!) році. Ювілейний Комітет до бочки меду мусів влити ложку дьогтю, щоб полишити по собі, в друкованому слові, прикру для нас пам'ятку, не звертаючи уваги на текст на таблиці пам'ятника, який ми подаємо вище.

Дуже прикро вражає існування Культурного Городу Русинів, з бюстом о. Духновича. Цією сепарацією ініціятори тільки доказали свою незрілість й незрозуміння ідеї соборництва.

Час-від-часу в Городі Української Культури відбуваються святочні імпрези, при участі численного громадянства. На згаданих фестивалях, які уряджувала Ліга Культурних Городів — українське громадянство завжди приймало участь, як своєю масовістю, так і добірною програмою.

На цьому місці треба ще згадати провід Українських Злучених Організацій, який в 1940 році довершив цього великого діла. На чолі проводу був адвокат О. Е. Малицький. Членами були: Іван Тарнавський, Марія Олексик, Григорій Степаник, Іван Сподар, Дмитро Шмагала і Теодор Грицай.

Город Української Культури є наочним свідком нашої культури і тривалим слідом праці сучасних поколінь. Він є також доказом національної свідомости й видатної жертвенности української еміграції.

Леонід БАЧИНСЬКИЙ.

Кооперація.

УКРАЇНСЬКІ КРЕДИТОВІ КООПЕРАТИВИ В ТОРОНТІ, КАНАДА

(КОРОТКА СТУДІЯ НА ОСНОВІ РАХУНКОВИХ ЗАМКНЕНЬ КООПЕРАТИВ ТОРОНТА, В КАНАДІ, ЗА РІК 1956).

Написав інж. Олександер ОХРИМ

ЩО ТАКЕ КООПЕРАТИВА ТА ЯКА ЇЇ РОЛЯ?

Кооперативою називаємо вільне об'єднання членів для спільного ведення господарської діяльности, наприклад, для спільного ведення закупу споживчих товарів, для перерібки сільсько-господарських продуктів, для виробу цегли, дахівки і т. д. Рух і організацію спільного ведення господарської діяльности називають від латинського слова — кооперацією.

Кооперація має свій формальний початок в Англії, де зубожілі текстильні робітники заложили були першу споживчу кооперативу для самодопомоги і охорони перед визиском. Перша кредитова кооператива постала за почином Райфанзена в Німеччині також з мотивів самооборони перед грошевою лихвою.

Сьогодні кооперація займає поважне місце в економіці европейських і заморських країв. В Европі діють всі види кооперації: споживчі, продукційні, кредитові й інші.

КООПЕРАЦІЯ В УКРАЇНІ

Дуже важну ролю відігравала, до приходу большевиків, кооперація в Україні. Вона охоплювала всі ділянки господарського життя. Зокрема в Західній Україні кооперація, хоча була під польською окупацією, була майже цілковито опанувала споживчу ділянку у торгівлі, перерібку молочних продуктів, та почала була організувати виробничі кооперативи, як пекарні, гарбарні шкіри, перерібка цикорії і сурогату

кави і т. п. А що найважніше, кооперація була вже таки добре опанувала збут сільсько-господарських продуктів. Були поширені в Західній Україні вже і машинові кооперативи для обробки землі, переважно як відділи споживчих кооператив.

Кооперація має на цілі не лише обслуговувати своїх членів товарами, себто матеріяльними потребами, але й виховувати та підносити членів на вищий рівень і на вищий щабель культурного життя. І ми в ряді різних видів кооперативи маємо видавничі кооперативи, кооперативи здоров'я і т. д. Коли окупаційна польська влада не хотіла дбати про культурне піднесення українського населення, то цю важну культурну ролю сповняла наша українська кооперація. Ще до першої світової війни і по ній наша кооперація виховала численні кадри національно свідомих громадян, зокрема з-поміж селян. Селянські просвітні, кооперативні і громадські діячі дуже добре вив'язувалися зі завдань, зокрема з таких складних, як кооперативні різного роду рахункові обчислення.

Одною з важних ділянок кооперативної діяльности в Україні була кредитова кооперація з густою сіткою кредитових кооператив по селах і містах. В Західній Україні ці кредитові кооперативи мали свою централю — Центробанк, яка мала над ними нагляд і допомагала різними порадми.

КРЕДИТОВА КООПЕРАЦІЯ В КАНАДІ

На американському континенті кооперація дещо припізнилася. Одначе в останніх роках кооперативні організації, головно кредитові, сильно стали рости, немов би хотіли надігнати змарнований час. На основі того сильного росту треба припускати, що кооперація і на цім континенті в недовгому часі займе поважне місце в господарськім і суспільнім житті. Тут діють передовсім кредитові кооперативи під назвою "Credit Union Limited."

В розвитку кредитових кооператив Українці не хотіли лишитися позаду і в міру своїх можливостей творили їх, як у ЗДА, так і в Канаді. В різних місцях ЗДА і Канади стрічаємо надзвичайно сильні кредитові кооперативи, зорганізовані і проваджені нашими людьми. Я хочу подати конкретні дані про стан наших кредитових кооператив на терені одного міста, Торонта, в Канаді, щоб показати, які матеріяльні і моральні користі може мати українська спільнота, коли вона щиро візьметься до кооперативного діла. Свої реальні дані опираю на основі річних замкнень рахунків за рік 1956-ий 10, точніше 8 українських кредитових кооператив, а саме:

1) Українська Кредитова Юнія — при УНО;
2) Кредитова Юнія — при Українській Православній Громаді;
3) Кредитова Юнія — при Українській Католицькій Церкві Непорочного Зачаття Пречистої Діви;
4) "Будучність" Кредитова Юнія — при Організації Гетьманців;
5) Кредитова Юнія — при Українській Католицькій Церкві св. Миколая;
6) "Самопоміч" Кредитова Юнія — при Тов. Просвіта;
7) Кредитова Юнія — при Українській Католицькій Церкві св. Йосафата;
8) Кредитова Юнія — при Українськім Народнім Домі;
9) Кредитова Кооператива — при Українській Презбітеріянській Церкві;
10) Кредитова Кооператива — при 360 Відділі Канадського Легіону.

В обрахунках я взяв до уваги лише 8 кооператив, бо дві останні зорганізовані в 1956 році і ще не мали часу проявити своєї господарської діяльности. Рівно ж треба зазначити, що з взятих до обліку 8 кооператив, чотири перші — це великі кооперативи, що їх обороти переступили один мільйон долярів, або до нього добігають, а інші чотири — це малі, початкові кооперативи, з одним, найвище з двома роками діяльности. Є всі дані на те, що й ці чотири нові кооперативи у своєму розвитку підуть слідами своїх старших подруг.

Всяку діяльність, а тим більше господарську, найвиразніше з'ясовують цифри. Тому я й наводжу відповідні циферні зіставлення, таблиці, щоб унаочнити і краще представити стан наших кооператив. При тім, я обмежуся до конче потрібних пояснень таблиць, щоби таким чином дати читачам більшу можливість собі самостійно виробити погляд і критичні зауваги, та відповісти собі на питання, чи варто творити кредитову кооперацію в ЗДА і в Канаді, та взагалі поза кордонами України.

В наведених таблицях, щоб не забирати багато місця, я буду називати кооперативи порядковими числами, на приклад 4 — це кооператива "Будучність", 6 — це кооператива "Самопоміч" і т. д.

ЧЛЕНИ

Таблиця ч. 1

Кооператива	Стан 31. 12. 55	Прибуло	Вибуло	Стан 31. 12. 56
1	2.002	269	96	2.175
2	1.523	325	75	1.773
3	2.123	329	102	2.350
4	1.287	255		1.542
5		80		80
6		78		78
7		143		143
8		81		81
	6.935	**1.560**	**273**	**8.222**

За остінній ділевий рік, себто від 31 грудня 1955 до 31 грудня 1956, прибуло до нашої кооперативної громади 1287 нових членів, що й дає приріст 18,6%, в порівнянні зі станом з кінцем 1955 р.

Відомо з практики, що часто ті самі особи є рівночасно в кількох кооперативах членами, тому й цифру 8,222 треба б відповідно обнизити, щоб дійти до дійсного стану активних членів. Таким чином стан дійсних членів, себто активних членів визначити трудно, але все таки ми можемо сказати, що приблизно 5 до 6 тисяч осіб є зацікавлених кооперативною справою. Але, як би ми не брали за основу первісну цифру 8,222, то й тоді членство в наших кооперативах у порівнянні з українським населенням Торонта — низьке. Видно, наш загал ще не усвідомив собі свого господарського значіння, і своїми ощадностями в чужих банках дає їм можливість збагачуватися. А з другої сторони, наш загал не має належної інформації про кредитову кооперацію, її правну форму, контролю уряду, забезпечення вкладів і позичок, про рівночасну асекурацію вкладок та позичок і т. д.

Не зважаючи на те все, все таки треба уважати, що українська кооперація міста Торонта має добрих членів, бо ж ці члени заложили цих

8 кооператив і їх провадять. Ну, і цих осягів, які здобули ці наші кооперативи за так короткий час, можна було добитися тільки при добрих членах.

Та не всіх наших членів можна називати добрими. Є частина членів байдужих, незацікавлених справами своєї кооперативи. Є частина членів, так би мовити, припадкових, що стали членами при нагоді поруки для своїх знайомих чи приятелів. Є деяка частина з них не повними членами (з правного становища статуту), бо не мають навіть повного уділу. Відомо, що кооператива обов'язана була платити по 50 центів від кожного члена до кооперативної централі. Тих 50 центів треба було сплачувати з членських уділів, що в той спосіб надщербилися і стали меншими. За якийсь час деяка кількість членів самозліквідувалася. В одній з обслідуваних кооператив є при кінці 1956 р. 488 таких неповних членів, що дає 20% тої кооперативи. Приблизно таке відношення буде у всіх наших кооперативах і ці неповноправні члени з року на рік зростають. Правда, управа кооперативи на основі статуту може зажадати доповнення уділу, і на випадок невиконання візвання управа може візваного викреслити зі списка членів. Це справа кожної управи кооперативи, і управи повинні про це рішати самі так, щоб зберегти і постанови статуту і інтереси кооперативи.

До неповноправних членів належать ще й такі, що, сплативши свою позичку, більше кооперативою не цікавляться, хіба аж знову тоді, коли будуть потребувати нової позички. На жаль, є і деяка кількість злостивих членів. Вони беруть позичку в кооперативі з розрахунком, щоб її не сплачувати. З такими членами мають кооперативи неприємності, судові процеси, ну, і кошти. На щастя, таких несовісних членів є небагато.

Та велика більшість членів з точки зору кооперативи — є ідеальними членами. Ними в першу чергу є діти. Бажанням всіх кооператив є мати членами якнайбільше дітей, бо це многонадійний елемент, це будучі кадри кооператив. Крім того їх ощадності, хоч і дрібні, є сталі на певний протяг часу. Вони при масовій ощадності можуть становити для кооперативи поважну частину підставового капіталу кооперативи. Крім того, поширення масової ощадности серед дітей має і виховне значення. Ощадність з дитинства стане відтак природним явищем для них в дорослому віці, і таким же самим явищем для них стане і приналежність до рідного пня, до своєї української спільноти.

ОБОРОТИ

Діяльність кредитових кооператив, як відомо, полягає на посередництві в кредиті. Кооператива збирає від членів їх ощадности у формі уділів і вкладок, і так зібраний капітал відтак позичає другим, потребуючим членам. Як мається справа з оборотами згаданих 8-ох кооператив у Торонті, на рахунку уділів і депозитів — вкладок, показує таблиця ч. 2.

Таблиця ч. 2.

УДІЛИ І ДЕПОЗИТИ

	УДІЛИ		ДЕПОЗИТИ	
Кооп.	Прихід	Розхід	Прихід	Розхід
1	274.728	173.277	1,077.476	1,007.781
2	543.929	336.453	165.173	152.773
3	386.985	427.478	1,107.646	1,024.165

4	92.053	44.526	1,709.074	1,496.890
5	3.325	55	33.337	16.814
6	265	65	44.155	43.931
7	9.777	9.098	—	—
8	24.905	5.477	—	—
	1,335.967	**996.429**	**1,136.821**	**3,742.354**

В минулому році, як показує табеля, 8 кооператив стягнули від членів уділів і депозитів, себто вкладок ощадности (1,335.967+4,136.821) 5,472.788 доляри. Це вже є поважний осяг. Але, як візьмемо до уваги те, що на терені Онтарія деякі поодинокі кооперативи розпоряджають такими самими, а то й більшими фондами, то українська спільнота в Торонті в порівнянні з ними ставить щойно перші кроки в кредитовій кооперації. Ці стягнені уділи і вкладки не стоять до повної розпорядимости управи кооперативи. Вони пливкі, навіть аж надто пливкі, бо в тому самому часі, як показує таблиця ч. 2., члени вибрали з кооператив уділів і вкладок (996.429+3,742.354) 4,738.783 доляри так, що до розпорядимости управ лишилося (5,472.768 — 4,738.783) всього 734.005 долярів. Такий стан змушує управи кооператив мати на поготівлі поважні суми замороженої готівки, щоб на кожночасне бажання членів виплатити їм уділи, чи вкладки. Різниця між **вплаченими** і **вибраними** грішми на уділах і вкладках далеко не вистачає на заспокоєння попиту на позички, що їх уділено на суму 2,279.810 долярів, як це видно з таблиці ч. 3.

ПОЗИЧКИ

Таблиця ч. 3.

Кооп.	Уділені	Сплачені	Остало 31. 12. 56.
1	629.134	444.525	963.706
2	565.970	413.334	667.601
3	477.039	391.965	820.396
4	525.776	336.407	704.378
5	31.681	14.699	27.905
6	18.640	11.261	16.987
7	10.810	15.514	19.776
8	20.760	5.174	15.586
	2,279.810	**1,632.879**	**3,236.335**

В минулому діловому році, як показує таблиця ч. 3, було уділено членам позичок на суму 2,279.810 долярів. При кінці року стан позичок виносив 3,236.335 дол. Кооперативи платили членам за уділи 4%, за депозити 3% річно. За позички побирали 0,87—1% від останньої довжної суми місячно. Треба признати, що наші кооперативи зробили членам велику матеріяльну прислугу. Коли б не було кредитових кооператив, то тисячі наших членів спинилися б у кігтях лихварських фінансових спекулянтів.

На біжучий рік більшість наших кооператив зобов'язалися платити членам за вкладки по 3%, а від позичок побирати 8%.

На підставі циферних даних кредитової кооперативи одного міста, скажімо, у нашім виказі 2-ої , можна ствердити, на які цілі члени потребували позичок. І так:

На сплату довгів	уділено	89	позичок на	$ 160.210
На купно домів	"	80	" "	96.700
На купно фарм	"	13	" "	82,000
На купно автомобілів	"	40	" "	54.250
На направу домів	"	32	" "	30.100
На умеблювання	"	7	" "	6.760
На спожизчі крамниці	"	13	" "	17.000
На виробництво	"	8	" "	8.000
На тягарові авта	"	7	" "	11.800
На будови	"	2	" "	11.650
На інші підприємства	"	28	" "	43.000
На професійні устаткування	"	4	" "	7.000
На гуманітарні позички	уділено	7	" "	5,600
На дрібні позички	"	5	" "	3,600
На будову нових домів	"	13	" "	28,300
Разом уділено		**348**	**позичок на**	**$ 565,970**

З приємністю треба ствердити, що майже всі позички були зужиті на купно домів, фарм, крамниць і інших засобів виробництва, словом, на розбудову і покращання економічного життя. На позиції сплачування довгів складаються передовсім сплачування іпотечних довгів при закупі домів, або при провадженні іпотечної позички.

Як виглядала господарка всіма фондами наших 8 кооператив, то про ще каже нам збірний білянс на таблиці ч. 4.

Таблиця ч. 4

ЗБІРНИЙ БІЛЯНС ЗА 1956 РІК

8 українських кредитових кооператив на терені Торонта

Назва рахунку	Активa	Пасива
Готівка	325.158	
Позички особисті	1,713.556	
Позички моргеджові	1.522.779	
Інвестиції	270.329	
Умеблювання бюр	6.526	
Наперед заплачено	1.764	
Судові довжники	1.117	
Чеки	1.760	
Належні відсотки	604	
Ріжні	33	
Уділи		1,900.775
Вклади		1,737.018
Запасний фонд		49.983
Амортизаційний фонд		914
Культурний фонд		912
Залеглі виплати		20.789
Позички		35.750
Нерозділені зиски з 1955 р.		423
Зиски 1956 р.		97.082
Разом	**3,843.626**	**3,843.626**

Збірний білянс 8 кооператив замикається з кінцем ділового року сумою $3,843.626 по стороні активів і пасивів. Як видно з руху капіталу, вкладок і уділів кооперативи мусять мати досі високий запас готівки, щоб

можна було виконати свої зобов'язання супроти вкладників і уділовців. Тому то читач у білянсі бачить у активах так велику готівку (323,158), яка є непродуктивна. Позички особисті лише на 190.777 долярів перевищують іпотечні позички, себто, так звані моргеджі. Але й ці, як видно з таблиці ч. 4, йдуть на продуктивні цілі. Під інвестиціями треба розуміти вклади кооператив у кооперативній централі. Інші позиції не потребують пояснення.

По сторонні пасивів поважною позицією є уділи і запасний фонд. Вони творять, так би мовити, власні фонди кооператив. Але так воно є лише до деякої міри, бо уділи в нашій дійсності не є закріплені на довшу мету за кооперативою. Їх вибирають уділовці на рівні з вкладками. Тому підставовим капіталом кооператив у повнім розумінні того слова є запасний фонд. Наші кооперативи ще не вспіли нагромадити подостатком запасного фонду, бо не було на те можливости. Щоб кооперативи могли назбирати поважне число запасного фонду, вони мусять довго існувати, і при розділі зисків кожного року призначати поважні суми. Наші кооперативи існують короткий час і тому запасного фонду багато не мають. У деяких наших кооператорів є переконання, що наші кооперативи є належно забезпечені (засекуровані вкладки, позички, члени управи) так, що нагромаджування запасних фондів мабуть не дуже й потрібне. Кооперативний закон зобов'язує кооперативи відкладати до запасного фонду 20% з чистого зиску. Того придержуються і наші кооперативи.

ЧИСТИЙ ЗИСК

За останній діловий рік, як показує таблиця ч. 5, наші кооперативи в Торонті придбали 97,082 доляри чистого зиску. В який спосіб такий зиск кооперативи осягнули, показує нижче наведена таблиця ч. 5.

Таблиця ч. 5.

РАХУНОК ЗИСКІВ І СТРАТ

Назва рахунку	Зиски	Страти
Відсотки від позичок	217.768	
Відсотки від інвестицій	10.587	
Асекураційні премії	7.598	
Різне	1.103	
Рент		4.226
Забезпечення депоз. і позичок		37.181
Забезпечення урядників		1.247
Вкладка до Ліги		1.032
Відсотки за депозити і позички		44.204
Платні урядників		15.503
Платні Управ		19.019
Платні Кред. Комітету		2.230
Платні Контрольного Комітету		790
Канцелярійні видатки		3.187
Банк		901
Рекляма		2.765
Гварант. фонд		153
Біжучі пожертви		1.530
Аморт. умеблювання		1.244

Різні видатки		4.055
Судові кошти		702
Чистий зиск		97.082
	237.056	**237.056**

Наші обслідувані кооперативи мали на протязі ділового 1956 року 237.056 долярів грубого зиску, який походив головно з відсотків за позички. Але поважну суму, 139.794 дол., виносили витрати. Таким чином ріжниця між зисками і витратами дала 97,082, як чистий зиск кооператив.

Найбільша позиція на "рахунку страт" є відсотки, плачені за депозити і позички. Кооперативи, як вже згадувалося, не розпоряджають достатньою кількістю власних фондів, і, щоб забезпечити членів вимаганим кредитом, мусять у свою чергу заборговуватися в кооперативній централі, банку, чи в приватних людей, щоб потрібну готівку дістати. За ті заборгування заплатили наші кооперативи в діловому році 44.204 доляри, це є 18.64% всіх своїх витрат.

Другою високою позицією на "рахунку витрат" є виплата грошей за ведення діловодства кооператив. Входять тут платні урядовців, членів управ, позичкових і контрольних комісій. На ці, так звані, персональні витрати виплачено 37.547 долярів, або 15,86% всіх витрат.

Вкінці до грубших позицій витрат належить вплата на асекурацію вкладок і позичок. Ці асекураційні премії обняті сумою 37.181 дол., або 15,70% всіх витрат. Частину з тої суми дістають кооперативи назад у формі звороті.

РОЗДІЛ ЧИСТОГО ЗИСКУ

Як розподілено чистий зиск, видно з таблиці ч. 6. Ця таблиця показує, що розділено більше зиску, ніж його виказано в таблиці ч. 5, або у збірному білянсі у таблиці ч. 4.

Як видно з таблиці ч. 6 до розділу чистого зиску влучено і нерозділені зиски з попередніх років у сумі 423 доляри, і тому о цю суму виказує зиск більше в таблиці ч. 6. На запитання, як розділено чистий зиск, дає докладну відповідь нижче наведена таблиця ч. 6.

Таблиця ч. 6.

РОЗПОДІЛ ЧИСТОГО ЗИСКУ ЗА 1956 РІК.

Кооп.	Дивіденда	Запас. фонд	Культ. фонд	Нерозд. зиски	Пожертви	Звороти пібраних %	Разом
1	15.730	7.472			1.500		24.702
2	22.951	5.732		34			28717
3	15.950	9.767*)		2.487			28.204
4	5.334	4.550*)	117		4.202		14.203
5	77	28				32	137
6		56		225			281
7		153		614			767
8	340	99		55			494
	60.387	**28.857**	**117**	**3.415**	**5.702**	**32**	**97.905**

*) 35% чистого зиску.

Кооперативи зобов'язані статутом, згідно з вимогою кооперативного закону, відкладати зі своїх чистих зисків щонайменше 20% до запасного

фонду. Ту законну постанову наші кооперативи виконують точно. Дві кооперативи призначили більше, бо 35% свого чистого зиску до запасного фонду. Таким чином до запасного фонду перенесено, як показує таблиця ч. 6, 28.857 доларів. На культурний фонд призначено 177 доларів, до нерозділеного фонду відписано 3.415 дол., звернено членам за заплачені відсотки 32 дол., на різні добродійні пожертви призначено 5.702 дол. і виплачено членам 4% вкладу за уділи — 60.382 дол.

Кожному читачеві, напевно, впадає в очі позиція "пожертви". З тією позицією мається справа так: загальні збори у двох кооперативах рішили на внесок управи виділити певну суму з чистого зиску на добродійні цілі, що й дало $ 5.702. Ця сума збільшиться, як додати до неї виплати на добродійні цілі з біжучих рахунків у році. А що такі виплати були, видно з таблиці ч. 5. Крім того, треба прилучати, що на добродійні цілі повинно припасти щось і з позиції "нерозділений зиск" зі суми 3.415 дол.

ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ

Дотепер наші кооперативи провадили свою працю самостійно, без ніякого порозуміння між собою. Часто бувало й так, що між ними йшла певного роду навіть конкуренція та переліцитовання взаїмно у виплаті відсотків вкладникам і в побиранні відсотків від довжників. Таке явище непотрібне і навіть шкідливе розвиткові наших кооператив. До такого висновку прийшли і керівні органи кооператив. Є вже повна надія, що по створенні Координаційного Комітету Кредитових Кооператив, при дружній співпраці поусуваються недомагання чи помилки і наша кооперація піде солідарно одною лавою в майбутнє. Кожна кооперативна має величезне поле до попису. От хоч би на перший етап — притягнути до співпраці всіх тих наших людей, що тримають свої ощадності в хаті, або в банках. Другою важною справою є організація дрібної ощадности дітей. Ці дві справи в кооперативному русі зараз є величезні і надзвичайно актуальні. Коли українська кредитова кооперація зуміє одно й друге належно зорганізувати, то перед нами отвориться величезні можливості, включно до фінансування виробничих підприємств.

Олександер П. СХРИМ

Наші зауваження.

Листування з катом України

Можна листуватися не тільки з приятелями і всякими знайомими, але й з незнайомими людьми. Нема ніякої перешкоди листуватися також з ворогами народу, чи цілого культурного людства. Це останне залежить від того, як ці листи автор висилає і як він у них пише до ворога.

Також під час війни йде листування з ворогами. Воно діється шляхом відкритої пропаганди і шляхом таємної підривної інформації в таборі ворога. З другого боку може йти також офіційне і півофіційне листування дипломатичним шляхом, щоб знайти умовини для покінчення війни на справедливій підставі. Про вартість будь-якого контакту з ворогом (явна пропаганда, підривна пропаганда, дипломатичні протести, відкриті листи і т. п.), в кожнім випадку рішає окрема форма і зміст звернення до ворога. Якщо йдеться про дипломатичні виступи, то їх форма усталена давно дипломатичним протоколом. Якщо йдеться про

пропагандивні виступи державної нації під час війни, то вони усталені окремим державним урядом і виконувати таке пропагандивне завдання може тільки уповноважена для того особа і тільки в межах політики, усталеної компетентним державним органом. Преса в часі війни з ворогом навіть у найдемократичніших країнах підлягає окремим формам такого чи іншого державного нагляду.

Інша справа з приватними виступами. Вони можуть торкатися тільки приватних справ, як прохання про випущення з тюрми рідних, помилування вже засуджених і тим подібне. Але й у тих випадках лояльний громадянин не повинен вносити таких прохань без відома своєї державної влади, що є у війні з ворогом, або без відома якоюсь відповідального національного чинника, якщо йдеться про недержавну спільноту.

**
*

Ці міркування мусимо мати на тямці, коли читаємо сенсаційну інформацію проф. Миколи Д. Чубатого про його листування з Нікітою С. Хрущовим. Наперед сама суть цієї інформації, яка появилася в англомовнім органі УККА, "Українськім Квартальнику" за червень 1957. Там п. Чубатий подає, що він ще 5. грудня 1956 року звернувся окремим рекомендованим листом до Хрущова і що дня 13. грудня 1956 пошта, як це зазначено на зворотній посвідці, передала цей лист п. Чубатого "Секретаріятові Н. Хрущова". Про це листування нікому з членів Ради Директорів і Екзекутиви УККА та редакційної колегії "Українського Квартальника", яких автор цієї замітки випитував у цій справі, нічого не було відомо, хоча п. Чубатий є редактором органу УККА і про такий політичний лист повинен був поінформувати установу, орган якої він редагує. Мовчав п. Чубатий про це і перед ширшою громадою, бо не надрукував вістки про цей свій лист до Хрущова ані у випуску "Українського Квартальника" за січень 1957, ані в наступнім за березень.

Треба припускати, що п. Чубатий мабуть ждав весь так довгий час на відповідь від Хрущова і щойно потім думав нею хвалитися перед громадою. Не дочекавшися відповіді Хрущова, п. Чубатий нарешті похвалився принаймні своїм одностороннім листом до Хрущова. І справді, є чим хвалитися!

Ред. Чубатий наводить у згаданім випуску "УК." повний текст свого листа в англійськім перекладі. Форма і зміст листа прецікаві, як на виразника політичної діяльности УККА. Наперед дещо про форму: Лист щодо форми є одночасно дуже низькопоклонним перед Хрущовим і намагається бути сердечно-приязним. Низькопоклонність автора перед Хрущовим видно з того, що він аж чотири рази повторяє в зверненнях до Хрущова свою найвищу повагу перед ним формулою титулятури "Високодостойний Микито Сергієвичу". В англійськім перекладі слово "високодостойний" переложене словом "Honorable", вживаємо не до звичайних громадян, а тільки до тих, що заслуговують на особливу повагу (суддів, губернаторів, конгресменів, Президентів ЗДА і т. д.). Сердечність тону листа п. Чубатого до Хрущова видно з того, що він аж три рази в середині різних уступів вставляє звернення до Хрущова в формі "Микито Сергієвичу". Ця формула вживається тільки до близьких собі

і дружніх людей, чи то в розмові, чи в писаннях. В кожнім разі — до невтральних, а тим більше до ворогів такої формули не вживають.

Поза формою лист своїм змістом, очевидно, старається якнайближче стати до позиції Хрущова і викликати в нього переконання, що автор листа, властиво, не є принципіяльним ворогом большевизму-комунізму, а тільки до деякої міри противником його практики і того пункту його філософії, що торкається матеріялізму. Ред. Чубатий пише в своїм листі виразно: "Я є демократ і віруючий християнин і з тої причини опонент комунізму не так задля його соціяльної програми (я є сином бідного селянина і знаю недолю трудових мас), але головно задля його матеріялістичної філософії." Ба, що більше! Редактор Чубатий на вступі листа, при своїм представленні, ще сильніше підкреслює свою позицію до існуючої совєтської влади і її комунізму, бо він пише: "Я не емігрував пляново. Я приїхав до ЗДА в серпні 1939 року для участи в міжнароднім конгресі і з причини війни я не міг вернутися додому і тому залишився в ЗДА". Виходить таке, як звичайно пишуть в анкетах в СССР: я син біднішого селянина (чи навіть безземельного пролетара). Ніколи не виступав проти совєтської влади і народу в часі Вітчизняної Війни, бо я не такий, як ті "переміщені особи", які втікали зі своєї Вітчизни і стали слугами капіталістичного імперіялізму. Жарт жартом, але трудно зрозуміти, для чого п. Чубатий у листі до Хрущова підкреслює своє походження з "кляси бідних селян" і для якої цілі він зазначає, що він принципово не є проти комунізму, а тільки проти його матеріялістичної філософії. Адже таку заяву складали в інтерв'ю американським журналістам не раз різні ерархи московського патріярха, який завжди заявляв, що він не є прихильником матеріялістичної доктрини, але не є ворогом комуністичної соціяльної програми. Майже таке саме, як пише п. Чубатий.

Він пише дослівно: "Коли в роках 1944-45 піднято в ЗДА питання приєднання Західньої України до Польщі, чи до Совєтської України, в тому часі ще за суворої влади Сталіна, то мої приятелі і я були за злукою з материком, щоб живий організм України не був роздертий. Ми не забули чистки, яку пережила Радянська Україна в роках 1932—1939 в кігтях сталінізму і великодержавного шовінізму".

У дальших словах свойого листа Чубатий переконує Нікіту Хрущова, що греко-католицьке духовенство було на службі українських робітних мас та боролося проти польського національного і соціяльного поневолення, що воно організувало страйки проти польсько-шляхетської експлоатації, та що греко-католицьке духовенство заповняло польські тюрми. Він наводить навіть на доказ поему Івана Франка "Панські жарти" та наївно запитує: "В Східнім Берліні працює совєтська аґентура "Комітет Репартріяції". Чи релігійна особа може повернутися в Україну серед таких обставин, знаючи, що вона не буде могти свобідно виконувати своє віровизнання, а в годині смерти не буде могти виповнити свою релігійну практику."

По прочитанні листа М. Чубатого виринає питання: З якою ціллю він його опублікував? А друге питання — з якою ціллю він так перекручував деякі факти? Де ж тоді правдива вільна українська наука?

За доказами на перекручування історичних фактів М. Чубатим не треба довго шукати. Взяти б уже цитований нами уривок, де М. Чуба-

тий каже, що він разом зі своїми приятелями був у ЗДА за приєднанням західньо-українських земель до "Совєтської України", в тому часі ще за суворої влади Сталіна". Кожному, хто бодай трошки цікавився тою справою, відомо, що про цю злуку рішав не український нарід, а Сталін. Щоправда, М. Чубатий у своїм листі до Хрущова говорить про роки 1944-45, але він, або забув, або й не знає, що в 1944 році в ЗДА цілком не було підняте питання про приналежність Західньої України до Польщі, а в 1945 році це питання стало предметом дискусії щойно після того, як воно дефінітивно було вирішене на конференції в Ялті. М Чубатий забув, що приєднання Західньої України було ціллю всіх московських царів та московсько-большевицького імперіялізму і Сталіна. Це приєднання московського видання було переведене в перше 1939 р. наперед до СССР, а щойно потім до Української Радянської Соціялістичної Республіки (УРСР). Треба було б М. Чубатому поглянути тільки на нергу інкорпорації в законах СССР і УРСР.

М. Чубатий навіть не зайкнувся, що ця злука наступила з поминенням принципу самовизначення народу, з поминенням волі українського народу, та що ця злука зі становища міжнародного права є повним насильством в добі обов'язуючого принципу самовизначення народів. Кожний розумний політик знає, що від ворога не приймається данайських дарів, бо це звичайно злочинний підступ. До чого доводить теза Чубатого, що злука принесла добро, то видно вже нині зі совєтської статистики — Львів уже нині має 35% Москалів (Ню-Йорк Таймс, 20. вересня 1957).

Мимоходом можна б порадити М. Чубатому, який реклямує себе католиком, щоб він прочитав собі глибоко продуману енцикліку Папи Пія XI з 14. березня 1937 п. н. "З палаючою журбою". Вона напевно повчить його, які то єреси він проповідує від довшого часу.

Ми не думаємо переконувати п. Чубатого, що його моралізаторство Хрущова є більш як наївне. Хрущов без всякого сумніву як перший секретар компартії є вже від 1. січня 1938 р. відповідальним за всі злочини та народовбивство, що їх вчинено над українським народом. Хто жив на українських землях під комуністичним режимом, то знає добре, яку владу має перший секретар компартії в Україні. Якщо індивід, з яким Чубатий листується як з приятелем — Нікіта Хрущов — мав би дрібку прихильности до української справи, то він був би міг дійсно віддати велику прислугу українському народові і греко-католицькій Церкві. Те, що Хрущов старається тепер вибілити себе перед українським народом, то це ніщо інше, як звичайне крутійство кожного злочинця, приловленого на злочині. Як режим Хрущова дивиться на греко-католицьку Церкву, то М. Чубатий, як історик, повинен знати з "Історії УРСР", виданої Академією УРСР в 1953 р. Ми з цієї історії, за браком місця, наведемо тільки одно речення, у якому кажеться: "Уніятська церква на західніх українських землях була носієм католицької реакції, вірною прислужницею австро-угорських гнобителів". Немає сумніву, що знищення греко-католицької церкви сталося не тільки за згодою, але й за ініціятивою тодішнього секретаря Хрущова.

Медвежу прислугу зробив М. Чубатий мученикові Кир Йосифові Сліпому. Як він доживе свойого життя на свободі, то певно не подякує йому. Про звільнення Кир Йосифа буде рішати сила всіх народів СССР,

перед якою Хрущов і його партія вже поступаються, а не листи і їм подібні усмішки. Всякі листи, усмішки і переконування Хрущова виглядають наївно. П. Чубатий, який поборював і поборює непередрішенство, навіть не згадав в листі, що СССР насильством окупувала суверенну Українську Народню Республіку. Також наївно виглядає переконування Хрущова, що за звільнення Кир Йосифа, Комітет повороту на рідні землі ген. Міхайлова може дістати поворотців. П. Чубатий навіть не натякнув, що ув'язнення і засуд наших Єпископів і тисячів-тисячів мучеників на Західніх Українських Землях є звичайним злочином та не має правних підстав. Не згадав, що влада Хрущова на українських землях — а західно-українських зокрема — є окупацією в розумінні міжнародного права. Не згадав, що засуди наших мучеників є без первовзору в світі.

Вислав листа проф. Чубатий до Хрущова по подіях на Мадярщині, себто вже тоді, коли Хрущов був при повній владі СССР, і за криваве здушення волі мадярських селян, робітників і працюючої інтеліґенції відповідає тільки Хрущов!

**
*

Щодо решти листа в його мериторичній частині, то його можна передати вже коротко. Ред. Чубатий просить Хрущова, щоб він дозволив вернутися українському католицькому митрополитові Йосипові Сліпому до Львова і там сповняти функції єрарха Української Католицької Церкви в УССР згідно з конституцією СССР і УССР. Він просить, щоб ця Церква мала повну свободу дії на рівні з Російською Православною Церквою.

Мериторично — все в порядку. Можна просити за легалізацію і урівноправнення всіх Церков в СССР. Але це можуть у такій формі робити тільки громадяни УССР під деспотією компартії Совєтського Союзу. Вільні люди в світі можуть тільки вимагати волі для всіх церковних організацій в СССР та віддання їм їхнього майна чи відшкодування за його конфіскату. А вільні Українці можуть звідсіль тільки протестувати проти переслідувань їх Церков в Україні і через міжнародні чинники тиснути на Москву, щоб привернути в Україні волю віри і релігійної організації. Терено̀м для того є Об'єднані Нації і вільні народи, а першим чинником для того тиску є наш американський уряд.

Але, щоб вільний громадянин ЗДА, яким є п. Чубатий, та ще редактор органу УККА, просив у такій покірній і смиренній формі Хрущова, того становища прийняти ніяк неможливо. Це значило б пропагувати серед вільної громади українських людей у світі такий стосунок до ката України, який містився б у послідній формулі листа п. Чубатого: "Відданий Вам справді". Ми віддані справді Хрущову бути не сміємо аж ніяк.

На самім кінці такого покірного і смиренно-щирого листа міститься також низькоуклінна формула, яка звучить дослівно так: "Відданий Вам справді Микола Д. Чубатий". Інакше не можна перекласти наведеної в тексті англійської формули п. Чубатого в його листі до Хрущова: "Yours truly, Nicholas D. Chubaty".

Кажіть, що хочете, а я не можу собі уявити, щоб хтось міг оборонити таку форму листа вільного редактора, який має завдання в своїм органі поборювати і комунізм і московський імперіялізм. І тому буду зі

зацікавленням чекати, чи внайдеться відповідальний орган УККА, який ухвалить, що така форма звернення до Хрущова, ката України і інших поневолених Москвою народів, є добра і похвальна.

Не слід поминути також аргументації п. Чубатого, якою він доказує своє прохання привернути волю для організації Української Католицької Церкви. Не самі постанови конституції СССР і УССР висуває п. Чубатий в користь своєї просьби. Це було б у порядку. Він покликається при тім "навіть на інтереси Совєтського Союзу". Як може хтось у вільнім світі боронити інтереси Совєтського Союзу в будь-якій справі?

Весь той лист — то одна якась несамовита містерія. Її повин роз'яснити Виконавчий Комітет чи Рада Директорів УККА. Адже п. Чубатий виразно представляє в своїм листі редактором "Українського Квартальника", що є органом УККА. Громада мусить нарешті знати, яку політику веде Екзекутива УККА, бо ж її, а не свою особисту політику репрезентує цей редактор.

Д. Кос

Огляд книжок.

ЖИДІВСЬКЕ ВИДАННЯ В 300-ЛІТТЯ СМЕРТИ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА

ABYSS OF DESPAIR (YEVEN MATZULAH) BY RABBI NATHAN HANNOVER. TRANSLATED FROM THE HEBREW.

Трагічним сплетом пов'язалась була історія визвольної боротьби цілого українського народу проти шляхетської Польщі в XVII-тім столітті з історією частини жидівського розсіяння ("діяспори") в тодішній Україні. Переслідуваних люто в Німеччині Жидів спроваджували собі польські вельможі в Україну, але не дозволили їм там осісти як нормальним членам творчого господарства країни. Польська шляхта не дозволила спроваджуваним Жидам осідати на ріллі і займатися хліборобством. Вона заборонила їм взагалі набувати землю, а навіть не дозволяла їм осідати в містах і провадити там нормальну торгівлю, ремесло й промисл. Польська шляхта приймала тих втікачів від переслідування з-правила тільки як своїх екзекуторів податків або орендарів посинностей підданих Українців. Тільки вийнятково дозволяла польська шляхта Жидам осідати в панських містечках для ремесла й промислу. Так сплела польська шляхта свою долю з долею спровадженого жидівського населення. Коли почалася збройна боротьба проти польсько-шляхетського панування, то огірчені маси повстанців не тільки винаняли шляхту і її адміністрацію, а в тім і жидівських екзекуторів і орендарів, але також подекуди громила фізично ті місця, де шляхта схоронилася і не втекла.

В тих масакрах погибло багато польської шляхти і Жидів. Сцени таких масакр описують тодішні польські і жидівські автори з жахом і з прокльонами.

Одним з таких літописців-хронікарів перших років боротьби гетьмана Б. Хмельницького є учений жидівський рабін Натан Ганновер з Острога на Волині. Його батька вбито в тих кривавих подіях у Заславі, а він сам ледви утік з родиною на Захід — через Німеччину до Го-

ляндії, а потім до Італії. Тоді вже, в 1653 році, він видав свою хроніку загибелі жидівських громад в багатьох містечках України.

Натан Ганновер є бистрим спостерігачем і має критичний ум, яким оцінює те, що діялося перед його очима. З усіх сучасників він найкраще підкреслив факт, що причиною повстання Богдана Хмельницького, чи властиво українського народу під його проводом, був незносний національний, соціяльний і релігійний утиск польського режиму над українськими народними масами, зокрема над селянством. Це значіння Ганновера, як джерела до історії України того часу, підкреслює особливо з похвалою великий український історик Михайло Грушевський.

Проте, Натан Ганновер, як і його перекладач, не беруть тодішнього історичного процесу в його сукупності. Рабін Натан бачить в першу чергу жорстокості по боці деяких загонів українських повстанців, які не були учасниками регулярної козацької армії. Це зрозуміле в жидівського сучасника, яким був Натан. Це менше зрозуміле в нинішніх учених перекладачів, які повинні були б простудіювати цю криваву історію всебічно. Тоді вони переконалися б, що такі самі і ще гірші жорстокості стосувала до повставшої української маси польська державна адміністрація, зокрема під проводом Яреми Вишневецького. І, далі, вони побачили б, що подібні нелюдські і злочинні жорстокості стосували правильні війська в Німеччині під час тридцятьлітньої війни, яка була якраз в тім самім часі.

Твір Натана Ганновера варто читати не тільки сучасним Жидам, але й сучасним Українцям та вчитися з нього, що треба оминати, щоб два народи, яких доля сплелася історичним ходом, могли жити не тільки мирно побіч себе, але й дружньо в однім творчім суспільстві.

Щодо техніки перекладу, то перекладач нам не каже, якої саме термінології вживав Натан Ганновер в гебрайськім оригіналі. Ми з його перекладу так і не знаємо, як він називав Українців, як козків, як повстанців і т. д. В перекладі всюди там, де мова про масакри жидівського населення, є назва для повстанських загонів — Українці. Поза тим часто повторяється назва території, де діється ця крівава трагедія, "Росія" (Роша) з додатком перекладача в скобках (Мала). Щось виходить тут в перекладі не до ладу.

В літературі, яку використав перекладач, не згадано німецьких, італійських і польських перекладів твору Натана Ганновера і не названо, які є різниці в цьому перекладі. Бо ж значіння заголовку твору Натана Ганновера подають інші перекладачі інакше, як це переклав наш перекладач. Нема також вказівки, що він хоч щось чув про монументальну історію Хмельниччини Михайла Грушевського.

Не зважаючи на ті недостачі в перекладі поширеного твору Натана Ганновера, варто його прочитати і вчитись з цієї "Безодні розпачі". Вчитись, кажемо ще раз, Українцям і Жидам, та брататися для великої справи — визволення цілої України та уладження її життя на демократичних основах як українського народу, так і національних меншх, у тім насамперед найстаршої й найкультурнішої жидівської меншини в Україні.

На кінець ще одно спростування. Натан Ганновер не мав у руках тих джерел, які мав Грушевський із урядових архівів Польщі і Росії. Він тим менше не мав доступу до українських сучасних документів. А всі ті джерела показують нам, що Хмельницький рішуче був ворогом вся-

ких ексцесів проти цивільної людности, все одно, якої національности — польської чи жидівської, та все одно якого стану — шляхетського чи міщанського. Тим то Натан Ганновер неслушно проклинає пам'ять Хмельницького, як того, що буцім то наказав ті ексцеси. Всіни були ділом обуреної темної маси або невідповідальних повстанчих ватажків, яких Хмельницький карав. Того вимагав його державний розум.

Перекладач опріч того не застановляється над своїми цифрами, які він подає у примітці на сторонї 122 про скількість убитих Жидів у масакрах в Україні в тім часі. Рабін Меш подає цю цифру у висоті 650,000 осіб. Розуміється, що для моральної оцінки злочинства, яким є погром людности іншої раси, релігії чи кляси, не має значіння, чи убитих було, скажім 650 осіб чи 650.000 осіб. Але для історичного твору, чи коментаро точність, чи принаймні правдоподібність числа має значіння факту, бо в противнім разі це фантазія. Перекладач рабін Меш, видно, не мав ніколи в руках твору про число населення України в тім часі, коли почалася Хмельниччина. Якби мав, то напевно не твердив би того, що він написав на 122 стороні. Як показують переписи при оцінці повинностей і переділу ґрунтів на цій українській території, що належала до Польщі, було всього лише кругло 1,750,000 душ населення. Жиди в тім часі в цілій Польщі не творили навіть 10%. Отож у цілій Україні того часу, не могло бути в с ь о г о жидівського населення більше як приблизно 175 тисяч душ. Але не всі землі України були сценою погромів. Не захопила ця хвиля території Галичини і Підляшшя, що тоді мали кругло 40% всього українського населення. Там Жидів було пересічно коло 75,000. Якби, отже, навіть припустити, що з решти українських земель не вдалося щасливо врятуватися ні одному жидівському мешканцеві, (що так не було), то тоді число жертв на зачепленій погромами українській території не могло бути вище, ніж 100,000. (Цифри населення вирахо-вані в польського історика Ал. Яблоновського і в українського професора історії Ів. Крип'якевича).

Жиди дбають про своє минуле в Україні. Видають свою хроніку з-перед 300 років і тим збагачують також для чинішнього читача Україні ця джерела пізнання історії України. Але треба при виданні цієї книжки мати на увазі, що перекладач пускає свою працю з антиукраїнською тенденцією, не здаючи собі мабуть справи з того, що він шкодить не тільки Українцям, але й Жидам.

Чи не подбали б також наші організації, щоб видати джерельні твори часів відновлення української державности за Богдана Хмельницького. Сучасне покоління не знає таких літописів того великого часу, як Літопису Самовидця, Літопису Граб'янки і Самійла Величка.

С. Р.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА 1958 РІК

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" з оцим 16-тим збірником завершує свій четвертий рік видання.

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" продовжує своє видавництво і на наступний 1958-мий рік. Збірники появляться в січні, квітні, липні і жовтні 1958 р. Оцим запрошуємо всіх дотеперішніх передплатників до дальшої передплати і при цьому оголошуємо такі умови передплати: За цілий рік, тобто за чотири збірники — три доляри. Поодиноке число в книгарнях — 75 центів.

"ВІЛЬНА Україна є громадським видавництвом і виходить тільки за громадські гроші — з передплати і пресового фонду членів та симпатиків "Української Вільної Громади Америки" й прихильників визвольно-демократичної програми журналу.

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" прохає усіх дотеперішніх передплатників ще придбати принаймні двох нових передплатників, вирівняти заборгованість до кінця 1957 р. та вплачувати передплату на 1958 р.

АДМІНІСТРАЦІЯ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"

ПІЗНАВАЙМО НАШУ ІСТОРИЧНУ СПАДЩИНУ!

Українська Вільна Громада в Америці взяла на себе почесне завдання видати в формі книжки велику історичну спадщину:

СПОМИНИ Д-РА ІВАНА МАКУХА

Кому лежить на серці велика праця визначного українського державника і великого суспільного діяча та хто цінить його великі державно-творчі і визвольні заслуги, повинен зараз замовити собі цю книжку, яка вже друкується. Ціна цеї великої (понад 500 сторін великого формату) книжки, брошурованої і в передплаті, виносить $5 (п'ять долярів), але пізніше, по появі з друку, ціна буде вища.

Імена передплатників будуть видрукувані на окремій сторінці книжки. Гроші і чеки просимо слати на адресу:

Ukrainian Free Society, 2161-65 Carpenter Ave., Detroit 12, Mich., USA.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ" ЗЛОЖИЛИ:

По $2.00: А. Галелюк, Р. Склонний, А. Семенюк, І. Мурин, В. Іванців; по $1.00: І. Сенко, М. Бачинський.

Щира подяка жертводавцям і прохання до наступних наших прихильників про дальші пожертви.

АДМІНІСТРАЦІЯ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"

КНИЖКА — ЦЕ ЗБРОЯ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ БОРОТЬБІ

Значіння доброї книжки про українські справи оцінила Українська Вільна Громада в ЗДА, яка від 1949 року діє для оборони української визвольної і зокрема демократичної справи. В своїй Науково Політичній Бібліотеці вона видала такі книжки:

1. СТЕЖКАМИ НА ГОЛГОТУ. Винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-33 роках. Написав Дмитро Соловей. Сторін 88.

2. ГЕТЬМАНСЬКИЙ РЕЖИМ В 1918 РОЦІ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНО-ПРАВНА ЯКІСТЬ. Написав Д-р М. Стахів. Сторін 60.

3. ДОМАШНІЙ ВОРОГ. Як боротися проти ворожої підривної акції? Написав Никон Наливайко. Сторін 72.

4, 5 і 6. ПЕКЕЛЬНА МАШИНА В РОТЕРДАМІ. Історія убивства полк. Євгена Коновальця. Частина Перша, Друга й Третя. Написав Ярослав Кутько.

Разом ці три частини сторін 160.

7 і 8. УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЙ ЛЮД У БОРОТЬБІ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ. Дві частини. Написав Мар'ян Зореславич.

9-10. ТЕМНА СТОРОНА МІСЯЦЯ. Історія поліційної провокації Р. Барановського в українськім підпіллі. Написав Я. Кутько. Сторін 92.

11-12-13. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ДОГОВІР З 1654 РОКУ. Правна якість заложеного цим договором відношення договірних сторін. Написав Д-р Сократ Іваницький.

14-15. УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СОЦІОЛОГІЧНІМ НАСВІТЛЕННІ. Написав Д-р Матвій Стахів.

16-17. ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ СОВЄТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ХТО Її БУДУВАВ? Написав Д-р Матвій Стахів.

18-19-20-21. ПЕРША СОВЄТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ. Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку совєтської влади над Україною. Напиав Д-р М. Стахів. Частина друга.

22. ЛЮДСЬКА І ГРОМАДСЬКА ГІДНІСТЬ І. ФРАНКА. Написав Мит. Сріблянський, сторін 32.

23-28. ДРУГА СОВЄТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ. Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку совєтської влади над Україною. Частина третя. Написав Д-р М. Стахів.

Кожне число коштує по 40 центів. Поширенням книжок серед читаючого громадянства, причинитеся до скріплення української визвольної боротьби та до поширення ідей української політичної і суспільної демократії. Хто замовляє комплет книжок від ч. 1-28 одержує 30% опусту, а пошту оплачує В-во.

Замовлення книжок посилайте на адресу:

UKRAINSKA VILNA HROMADA, SCRANTON BRANCH
524 OLIVE ST., SCRANTON, PA., USA.